

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

С. Г. ВОНСОВИЧ

ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ І ПРОГНОЗ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Електронне видання

Кам'янець-Подільський
2023

УДК 32:001.8(075.8)

ББК 66.01я73

В73

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 11 від 29.12. 2022 р.

Рецензенти:

О. В. Бабкіна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;

Т. В. Дуткевич – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Вонсович С. Г.

В73 Політичний аналіз і прогноз: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 228 с.

**Електронна версія навчально-методичного посібника
доступна за покликанням:**

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/7048>

Навчально-методичний посібник висвітлює загальні засади аналізу і прогнозу у політиці. Він підготовлений відповідно до стандарту вищої освіти та спеціальності 052 «Політологія», галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. У посібнику висвітлено програмний зміст курсу, розробленого на основі авторської концепції, що відповідає вимогам ОПП. Виконання методичних вказівок, окреслених у навчально-методичному посібнику, сприятиме набуття здобувачами вищої освіти глибоких професійних знань з дисципліни «Політичний аналіз і прогноз».

Для здобувачів вищої освіти, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів.

УДК 32:001.8(075.8)

ББК 66.01я73

© Вонсович С. Г., 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК	9
Тема 1. Політичний аналіз, його функції і принципи	11
Тема 2. Інформаційно-політичний аналіз: значення та джерела	26
Тема 3. Режими та етапи аналітичної роботи зі збору інформації	34
Тема 4. Методи аналітики та аналітичної роботи	41
Тема 5. Використання методів аналітики	57
Тема 6. Місце і роль прогнозування у соціально-політичному розвитку суспільства.....	71
Тема 7. Методологія політичного прогнозування	86
Тема 8. Моделювання соціально-політичних процесів	92
Тема 9. Тенденції майбутнього розвитку людської цивілізації	114
Тема 10. Новітні суспільно-політичні тенденції загальноцивілізаційного поступу	132
Тема 11. Постмодерні суспільно-політичні тенденції.....	150
Тема 12. Україна у цивілізаційному просторі XXI століття	166
ПРАКТИЧНИЙ БЛОК	194
Семінарські заняття	194
Методичні поради персоналу, який здійснює аналітичну роботу.....	210
Завдання для самостійної роботи	221
ГЛОСАРІЙ	225

ПЕРЕДМОВА

Важливе значення у професійній підготовці політологів-бакалаврів має вивчення навчальної дисципліни «Політичний аналіз і прогноз». Ґрунтовне оволодіння засадами політичного аналізу і прогностики дає здобувачам вищої освіти за спеціальністю 052 Політологія ключ до інтелектуального збагачення теоретичною та практичною компонентами з цієї важливої науки, сприяє розумінню різноманітних форм співжиття людей на різному рівні розвитку соціально-політичних і геополітичних структур, пошуків особливих шляхів їх стійкого розвитку, постає конструктивною альтернативою сьогодення.

Мета навчально-методичного посібника – допомогти здобувачам освіти оволодіти необхідним теоретичними знаннями, практичними вміннями та аналітичними навичками у сфері політичного аналізу та прогнозування; орієнтація здобувачів вищої освіти на професійне розв’язання політичних проблем, які постають перед українською державою та суспільством; ознайомлення здобувачів вищої освіти з основними категоріями, теоретичними підходами, методами, що використовуються у політичному аналізі та прогнозуванні. Розкриття аналізу політичних явищ, процесів та ситуацій, місця і ролі політичного аналізу і прогнозування у сучасному політичному розвитку, розкриття стратегії і тактики державного прогнозування; розуміння та висвітлення визнаних варіантів соціально-політичного прогнозування майбутнього, а також інтерпретацію основних суспільно-політичних тенденцій розвитку людської цивілізації, оволодіння навичками практичного аналізу та прогнозування політики за допомогою широкого арсеналу дослідницького на аналітичного інструментарію.

Вивчення матеріалу нормативного курсу «Політичний аналіз і прогноз» відбувається як під керівництвом викладача під час лекцій, так і за самостійного опрацювання матеріалу, підготовки здобувачами вищої освіти до різноманітних видів контролю, зокрема – самоконтролю та модульних контрольних робіт.

Навчально-методичний посібник сформований у такий спосіб, щоб надати здобувачам вищої освіти конструктивну теоретичну і методичну допомогу під час вивчення зазначеного курсу. Запропоновані матеріали спрямовані на формування цілісного уявлення про логіку базової політологічної підготовки бакалавра-політолога, кожен елемент якої представлений самостійним змістовим модулем. Оволодіння теоретичним і методичним матеріалом та формування на його основі відповідних практичних дій в рамках кожного модуля фіксує наступний крок у розвитку загальної компетентності студента в майбутній професійній діяльності.

У посібнику теоретичний матеріал поданий у вигляді лекцій-презентацій і структурований в опорні конспекти, таблиці та схеми, які містять й авторські напрацювання; досліджено сучасний категоріальний апарат, внутрішньо-предметні та міжпредметні зв'язки. Теоретична інформація, що надана у структурно-логічній формі, має переваги перед лінійно-тестовою побудовою навчального матеріалу. Вони полягають у чіткішому виявленні структури явищ, які вивчаються, активізації мислення здобувачів вищої освіти, «аналіз через синтез», формує основу глибшого засвоєння навчального матеріалу шляхом його знакового моделювання. Схематична візуалізація інформації також може використовуватися у сучасних комп'ютерних технологіях. Структурування та схематизація тестової інформації є важливою компонентою мнемічної дії, що є основою процесу запам'ятовування. Така побудова навчального матеріалу – ефективний засіб організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, допомагає швидше сформувати цілісну картину навчального предмету.

Структурно-теоретична складова навчально-методичного посібника поділена на теоретичну і практичну (прикладну).

У теоретичній складовій розкрито теорію і методологію аналізу дослідження політики, особливості прогнозування політичних процесів, динаміку розвитку різноманітних процесів і явищ суспільного життя; зроблено акцент на положенні, що від рівня політичного прогнозування залежить ефективність планування та управління.

Теоретичний блок містить: **установчо-мотиваційну фазу**, у якій окреслено мету вивчення модуля, цілі, ключові поняття; визначено обсяг програмних компетенцій, якими мають оволодіти здобувачі вищої освіти, а саме:

Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати спеціалізовані завдання в предметній сфері політології, застосувати ключові теорії і методи політичних досліджень та аналізу політики в експертно-аналітичній, політико-організаційній, консультаційній, громадській сфері практичної професійної діяльності, і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК 01 Здатність використовувати категоріально-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.

СК 11 Уміння застосовувати методологічні принципи до аналізу соціальних явищ і процесів, використання сучасних технологій з підготовки і реалізації рішень.

Результати навчання

Програмні результати навчання:

РН 08 Вміти використовувати базовий категоріально-понятійний та аналітично дослідницький апарат сучасної політичної науки.

РН 14 Конструювати дизайн, розробляти програму та виконувати політологічні дослідження з використанням сучасних методів, технологій та інструментарію політичного аналізу.

У результаті засвоєння навчальної дисципліни здобувач вищої освіти:

повинен знати:

- визначення політичного аналізу, його місце у структурі політичної науки;
- етапи, рівні, алгоритм політичного аналізу;
- процедуру та принципи первинної обробки інформації;
- особливості та підходи до вибору методів політичного аналізу від об'єкта аналізу;
- застосування основних методів і методик у політичному аналізі;
- сутність і принципи, етапи політичного прогнозування;
- особливості та види політичних прогнозів;
- специфіку прогнозування процесів і явищ у різних сферах політики.

уміти:

- здійснювати первинну обробку інформації, формувати емпіричну базу для політичного аналізу;
- здійснювати політичний аналіз відповідно до чітких алгоритмів і процедур;
- застосовувати різні методи і методики для політичного аналізу;
- за результатами аналізу політичних проблем робити висновки;
- прогнозувати політичні явища і процеси.

Інформаційну фазу, яка включає матеріал лекцій, що розкриває зміст навчального матеріалу модуля: основні положення, поняття, принципи тощо.

Зазначений блок також включає:

- комплекс питань і завдань, які допоможуть визначити рівень компетентності студента як результату опрацювання відповідного модуля; вони ж будуть слугувати орієнтиром щодо напрямків, питань, проблем, які є ключовими у модулі і на яких має бути акцентована увага при опануванні відповідного матеріалу на семінарських заняттях;
- творчі завдання, що сприятимуть забезпеченню усвідомлення матеріалу, активізації мислення, формуванню належної позиції у майбутній професійній діяльності;
- комплекс індивідуальних занять, які уможливають студентам вибір проблеми за власним інтересом або пріоритетами особистісного саморозвитку для поглибленого самостійного опрацювання або наукового пошуку.

Запропонований навчально-методичний посібник з курсу «Політичний аналіз і прогноз» також забезпечує й методичну базу його вивчення. Він зорієнтований на те, щоб допомогти здобувачам вищої освіти оптимізувати процес вивчення курсу, а також в рамках запропонованих стандартів працювати над створенням своєї траєкторії руху, методики та стилю навчальної діяльності і тим самим забезпечувати творчий особистісно-орієнтований підхід в оволодінні матеріалом.

З цією метою у навчально-методичному посібнику запропоновані:

- орієнтовний зміст роботи на семінарських заняттях та завдання для самостійної роботи здобувачів вищої освіти;

- комплекс питань, які допоможуть визначити рівень компетентності здобувачів вищої освіти в результаті опрацювання модуля; вони ж слугуватимуть орієнтиром щодо напрямків, питань, проблем, які є ключовими у модулі і на яких має бути акцентована увага під час роботи на семінарських заняттях;

- творчі завдання, які сприятимуть забезпеченню усвідомлення теоретичного матеріалу, активізації мислення, формуванню творчої позиції у майбутній професійній діяльності;

- комплекс індивідуальних завдань, який надасть можливість студенту обрати проблему відповідно власного інтересу або за пріоритетами особистісного саморозвитку для поглибленого самостійного опрацювання або наукового пошуку.

Література і джерела, підібрані до кожної теми, слугуватимуть здобувачам вищої освіти не лише для успішної підготовки до навчальних занять, але й допоможуть зорієнтуватися, до якої літератури звернутися у разі вирішення певної практичної проблеми з окресленої теми або теоретичного дослідження (вивчення) конкретного питання.

Навчально-методичний посібник розрахований на його використання у навчально-виховному процесі як при читанні курсів з політичних наук, так і в якості спеціального курсу для здобувачів вищої освіти соціально-поведінкових і гуманітарних спеціальностей. Також окремі положення посібника можуть стати у нагоді майбутнім політичним аналітикам, політичним консультантам, перспективним фахівцям органів державної влади та місцевого самоврядування.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Короткий опис теоретичного блоку: розглядаються наукові засади політичного аналізу та прогнозу. Розкрито предмет, сутнісні характеристики і методи. Охарактеризовані соціологічні і математичні методи політичного аналізу. Сформульовано поняття аналітичного мислення. Розкрито сутність і зміст інформаційно-політичного аналізу. Наведено головні етапи аналітичної роботи, як-то: збір інформації, стратегічне бачення, тощо; розкрито методи аналітики та їхнє застосування. Модуль **«Політичний аналіз і прогноз»** складається із дванадцяти тем, які охоплюють основні питання дисципліни. Інтерпретовано різноаспектність змісту поняття «аналітика» і проведено розмежування між аналітикою і політичним аналізом. Розкрито операціоналізацію категорії «політичний аналіз». Виокремлено зміст політичної аналітики як діяльності, що передбачає синтез трьох компонентів – функціонального, галузевого і особистісного. Показано функції та принципи політичної аналітики. Аналітична інформація розкрита на основі розгляду видів літератури, газет, телебачення тощо. Показано власне процес дослідження інформації, виокремлено його складові частини; розкриваються найбільш поширені методи збору, обробки та трактування інформації в аналітиці. Зміст модуля також розкриває і шляхи формування політичного прогнозування від найдавніших часів до сьогодення. Прогноз є універсальним методом і, водночас, – невід’ємною функцією будь-якої наукової дисципліни. У модулі розкрито зміст і функції, проблеми політичного прогнозування, які передбачають з’ясування його місця, ролі і засобів у соціально-політичному розвитку. Змістовно розглянуто методи політичного прогнозування, за допомогою яких здобувач вищої освіти – дослідник зможе вибрати найефективніший у кожному конкретному випадку. Показано, що вибір кожного конкретного методу залежить від мети, термінів і часу, відведеного на розроблення прогнозів. Розкрито: футурологічні проекти цивілізаційного розвитку, прогнозування в міжнародній сфері, що зумовлене, значною мірою, глобалізацією. Відображено ба-

чення політичного прогнозування в його сучасному розумінні, у тому числі як внутрішньополітичне, так і глобальне політичне прогнозування.

Ключові поняття: політичний аналіз, інформаційно-політичний аналіз, метод контент-аналізу, техніка інвент-аналізу, когнітивне картування, моделювання, методи експертних оцінок, математичні та соціологічні методи політичного аналізу; політичний прогноз, метод колективної генерації ідей («мозгова атака») метод моделювання, метод сценаріїв, прогноз за аналогією, зворотнє прогнозування тощо; аналітичний документ.

Зміст модуля включає наступні теми лекцій:

Тема 1. Політичний аналіз, його функції, принципи

Тема 2. Інформаційно-політичний аналіз: значення та джерела

Тема 3. Режими та етапи аналітичної роботи зі збору інформації

Тема 4. Методи аналітики та аналітичної роботи

Тема 5. Використання методів аналітики

Тема 6. Місце і роль прогнозування у суспільно-політичному розвитку суспільства

Тема 7. Методологія політичного прогнозування

Тема 8. Моделювання соціально-політичних процесів

Тема 9. Тенденції майбутнього розвитку людської цивілізації

Тема 10. Новітні суспільно-політичні тенденції загальноцивілізаційного поступу

Тема 11. Постмодерні суспільно-політичні тенденції трансформації

Тема 12. Україна у цивілізаційному просторі XXI століття

ТЕМА 1

ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ, ЙОГО ФУНКЦІЇ І ПРИНЦИПИ

Зміст

1. Виникнення та сутність політичного аналізу.
2. Зв'язок політичного аналізу з іншими суспільними науками.
3. Функції, принципи та особливості політичного аналізу.

Список використаних джерел:

Ващенко К.О. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 56 с.

Веймер Девід Л, Вайнінґ Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.

Гогвуд Б., Ґан Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник; Наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.

Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.

Телешун С.О., Титаренко О.Р., Рейтерович І.В., Вировий С.І. Вступ до політичної аналітики: навч. посіб. Київ. НАДУ, 2006. 220 с.

Проблематика політичного аналізу і прогнозування обумовлюється потребами розвитку політичної теорії та її впровадження в сучасну політичну практику України. Український соціум, його політична система здійснюють грандіозний поворот у бік демократичних цінностей, гуманітарних пріоритетів, культури миру і взаємовигідного співробітництва на міжнародній арені. Долаючи рудиментні тоталітарні підходи, форми організації політичної життєдіяльності, наше суспільство стає на шлях загальноцивілізаційного розвитку. Очевидно, що без відповідного аналізу наявних та історично обумовлених можливостей здійснення подібних переходів (транзитів) це видається справою надто ризикованою, якщо й узагалі можливою. Те ж саме стосується політичного прогнозу. Які б скептичні зауваження не висловлювались щодо тих або інших прогнозів, у будь-якому випадку в політиці виграють ті, хто до прогнозів дослухається, намагаючись досягнути їх підстави, зрозуміти логіку об-

ґрунтування, виявити сутність і скерованість. Відтак, політичний аналіз і прогнозування стають необхідними чинниками ефективного політичного процесу. Обґрунтований політичний аналіз і вдалий політичний прогноз забезпечують реалістичне бачення дійсності й відповідно формують підстави для прийняття рішення з розумінням того, що саме діється або має здійснитись. Дослідження цієї проблематики є актуальним і з огляду на процеси, що відбуваються на міжнародній арені, особливо в європейському просторі. Глобалізація та інформаційна революція, криза світової цивілізації, що супроводжується як проксі-війнами на різних теренах планети, так і розтягнутим у часі розпадом радянської (російської) імперії та російською воєнною агресією проти України, пандемією COVID-19, зумовлені цим міграційні та інші процеси вносять суттєві зміни в характер політичної реальності, обумовлюють її розвиток у досить несподіваних напрямках.

Виходячи із ретроспективної проєкції зазначимо, що ніхто, наприклад, не очікував досить жорсткого курсу наддержав стосовно ряду країн, які утворились унаслідок початкового (відносно мирного) розпаду СРСР та системи соціалістичної співдружності; шаленого сплеску міжнародного тероризму та його «відкритої атаки» на найбільш потужну країну світу – США; трагічного сценарію подій на Балканах, що супроводжувалися кривавими акціями у Боснії та Герцеговині, Чорногорії, Косово; навряд чи очікуваними з точки зору традиційної політичної практики стали війни росії в Чечні, в Грузії, Сирії, анексія і окупація нею Криму, ескалація ізраїльсько-арабського протистояння тощо. Крім того, повномасштабна війна росії проти України зумовлює потребу в аналізі владно-політичних і геополітичних структурних змін, які відбуваються як локально, так і глобально та потребують різних варіантів прогнозування.

На перший погляд, зазначені політичні явища, процеси, події не мають обґрунтування і відповідної логіки. Також видається, що їх важко було передбачити, «втиснути» в ту чи іншу наперед сформовану модель політичного розвитку. Між тим, кожен із цих процесів має своє внутрішнє і зовнішнє підґрунтя, джерела і причини розвитку, історично, соціально-політично і психологічно обумовлені коріння. Тож, аби подальший розвиток не став для людства неочікуваним, його постійно треба тримати в полі зору політичної науки, яка була б здатна виявляти якщо не безпосередні зміни, то принаймні їх передумови, що окреслю-

ються мінливими соціально-політичними реаліями. Це формує потребу в необхідності докладання теоретичних зусиль, які б забезпечили ґрунтовний аналіз того, що стало вже історією і що робиться в світі сьогодні, а також дозволити «вийти» на сутнісні характеристики політичних процесів, виявити тенденції чи закономірності, здійснити прогноз їх розвитку як у найближчій, так і у віддаленій перспективах.

1. ВИНИКНЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Термін «аналітика» зазвичай включає два змісти. Під аналітикою розуміють, насамперед, галузь діяльності, що стрімко розвивається і базується на здобутті інформації за допомогою спеціальних методів для потреб практичної діяльності. Аналітика в цьому аспекті постає як діяльність із виробництва знання про процес і в площині вироблення, прийняття й реалізації політичних рішень.

Інший аспект трактування аналітики – це ототожнення її із прикладною політико-управлінською дисципліною, що використовує множинні методи дослідження й аргументації з метою розробки принципів і методів підготовки, прийняття та здійснення публічно-політичних рішень у проблемних ситуаціях, які є суспільно значущими.

Засновником аналітики вважають знаменитого давньогрецького філософа Сократа, який виробив свій власний метод аналітичних роздумів. Суть його – в аналізі ситуації під час полемічного діалогу, яким майстерно володів філософ. Цей спосіб він називав «повивальним мистецтвом» і вважав його подарунком від Бога. Використовуючи полемічний аналіз, Сократ вміло вибудовував діалог таким чином, щоб спростувати аргументи свого співрозмовника і майже завжди досягав мети, бо в основі полеміки завжди посилався на факти життя, логіку міркувань, етичні норми.

Аристотель у книгах «Перша аналітика» та «Друга аналітика» вперше систематизував прийоми міркувань, зробив їх предметом наукових пошуків. Він відкрив закон тотожності, закон суперечності, закон виключення третього, діалектики індукції, дедукції і логічного синтезу, визначив категорії, мету, простір, час, рух, кількість і якість, форму і матерію, можливість і дійсність, необхідність і випадковість, особливе і загальне та інші глобальні питання. Найбільша ж заслуга Аристотеля в тому, що

з нього починається системне світобачення і системне дослідження природи. Аристотель у фундаментальній праці «Аналітика» заклав основи аналітичного мислення. Він дав розуміння аналізу (грец. *analysis* – розкладання, розчленовування, розбір) – методу дослідження, сутність якого в тому, що досліджуваний предмет подумки або практично розчленовується на елементи (ознаки, властивості, відносини), кожний з яких потім досліджується окремо як частина розчленованого цілого. Призначення аналізу полягає в тому, щоб відокремити суттєве від несуттєвого, звести складне до більш простого.

Значення аналізу в науці було обґрунтоване філософом Р. Декартом. Видатний англійський філософ Б. Рассел вважав аналіз основним джерелом наукового прогресу як методу наукового пізнання, що дає змогу виділити й вивчити вихідні складові об'єкта.

За визначенням українських фахівців С. Телешуна і А. Бароніна, політична аналітика є свідомим, цілеспрямованим, конкурентним, скоординованим процесом вивчення політичної обстановки, подій, тенденцій, перспектив її розвитку з метою визначення цілісної картини того, що відбувається, та подальшого прийняття політичних рішень.

Суб'єктами політичної аналітики виступають державні центри, організації та установи, недержавні центри та організації, незалежні експерти. Разом з тим в сучасних умовах зберігається тенденція до спроб обмеження політичної аналітики рамками правлячої еліти. Така тенденція є негативною, оскільки вона створює інформаційну ізоляцію. Політики поступово вчать прислухатися до голосу і думки фахівців недержавних аналітичних центрів, а деяких із них навіть запрошують на високі посади в органи державної влади. Попри те, трансформаційні процеси в Україні після набуття нею незалежності могли б бути осмисленішими, позбавленими непродуктивних задумів і дій, а тому соціально ефективнішими, якби влада частіше зважала на оцінки, прогнози, пропозиції представників аналізу політики, академічної науки.

Політичний аналіз включає такі операції:

1. Розчленовування й диференціація змісту об'єкта, які можуть проводитися як емпіричним шляхом за допомогою застосування спостереження, так і подумки, із застосуванням методів класифікації складових об'єкта. У процесі розчленовування й диференціації залишаються відкритими такі важливі питання: по-перше, чи можна вважати спос-

тережувані структурні одиниці, стани, зв'язки найбільш простими, далі нерозкладаними клітинками досліджуваних об'єктів; по-друге, чи всі важливі характеристики, що визначають поведження досліджуваних об'єктів, виділені, враховані й вивчені у спостереженні; по-третє, наскільки значимі ті розбіжності між виділеними характеристиками, які тут покладені в основу їхньої класифікації. Відповіді на ці питання вимагають наступної операції.

2. Постулювання, обґрунтування здійсненого розкладання об'єкта на його складові. При цьому звертається увага на рівень розчленовування, ступінь елементарності виділених одиниць.

3. Синтез отриманих частин об'єкта в новий цілісний об'єкт і виявлення адекватності нового й старого об'єктів. Якщо вони не адекватні, то процедура розчленовування об'єкта на складові розпочинається спочатку. Якщо об'єкти виявляються адекватними, то дослідження триває далі.

4. Послідовне виділення досліджуваних характеристик та їхнє вивчення.

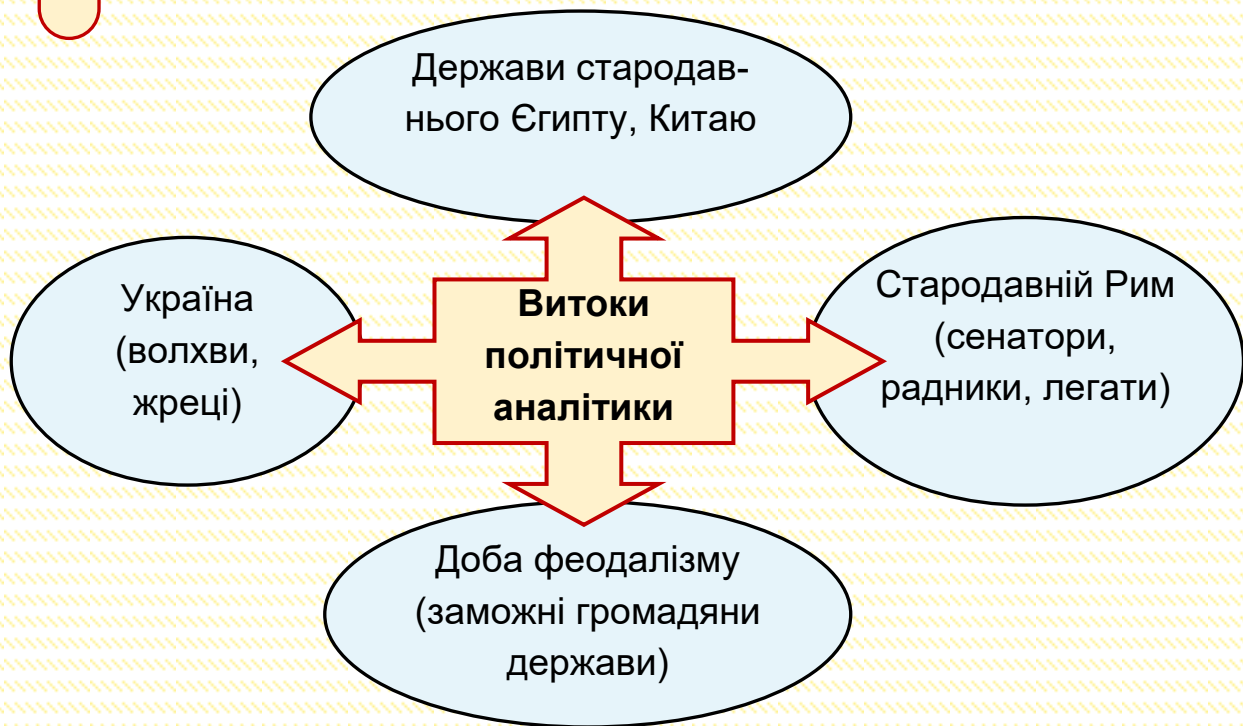
5. Реконструкція, синтез отриманих істин у ціле, що дає змогу одержати знання про той об'єкт, що піддавався аналітичній декомпозиції.

Основними **етапами політичного** аналізу є: побудова моделей; описовий аналіз і моніторинг подій; планування і конструювання «дизайну» політичного курсу; програмування та оцінка результатів політичної діяльності. На цій основі виокремлюються такі напрямки політичного аналізу: описовий аналіз, який передбачає моніторинг та опис поточної політичної ситуації, вивчення причин виникнення ситуації або прийнятих раніше рішень та їх наслідків (**ретроспективний** цикл); перспективний аналіз, який передбачає прогноз наслідків певних альтернативних рішень у майбутньому (**прогностичний** підцикл) і формування рекомендацій щодо прийняття того чи іншого рішення (**прескриптивний** підцикл); оцінний аналіз, на якому здійснюється оцінювання політики.

Осмислення методу аналізу дає змогу зробити такі висновки про його сутність. По-перше, він принципово неможливий без включення в його алгоритм синтезу. По суті, це процедура синтезу, включеного «в тіло» аналітичного методу. Вона являє собою відновлення, виявлення й розкриття того загального, що пов'язує частини в єдине ціле. По-друге, аналіз принципово неможливий без використання, інтеграції в

його процес інших емпіричних і теоретичних методів пізнання: спостереження, порівняння, експерименту, класифікації. Процес насичення аналізу іншими методами наукового пізнання є найважливішою методологічною закономірністю його розвитку.

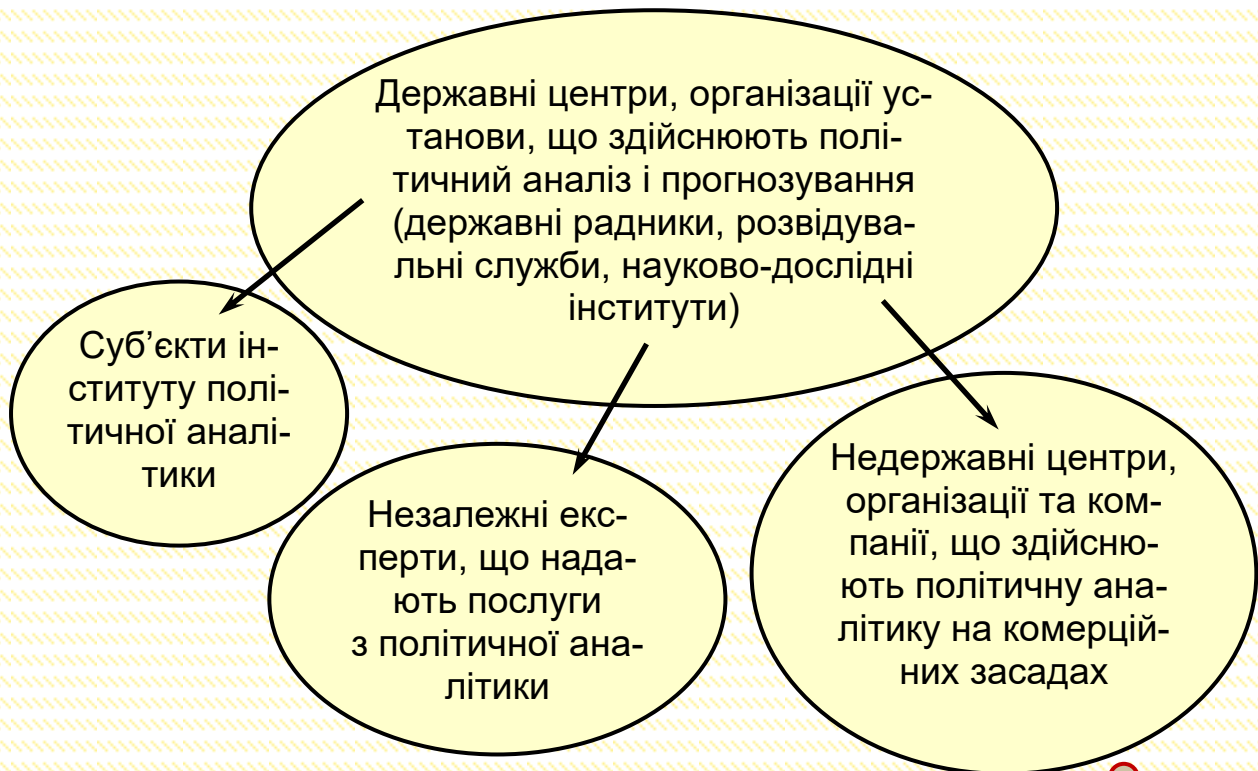
Політична аналітика – це свідомий, цілеспрямований, конкурентний, скоординований процес вивчення політичних обставин, подій, тенденцій, перспектив їхнього розвитку, що має на меті окреслити цілісну картину того, що відбувається, а відтак – прийняти політичні рішення.

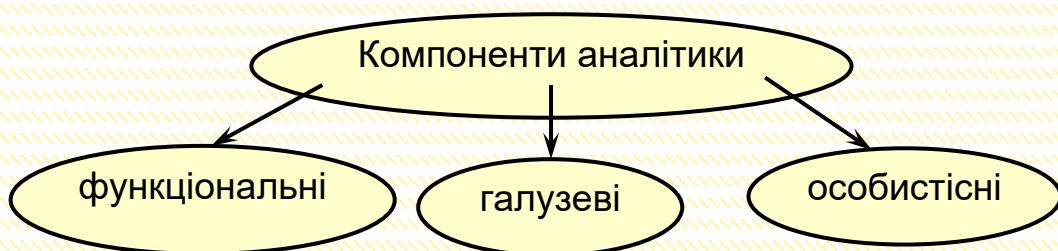
Політична аналітика – це поєднання політології (political science) і статистики.

Аналіз політики – це поради щодо державних рішень, зорієнтовані на клієнта.

Завдання політичної аналітики – розробити заходи щодо ліквідації небезпеки та виявити чинники виникнення загрози

Взаємодія між аналізом і прогнозуванням сформувалася лише через значний проміжок часу. Ранні спроби прогнозування фактично не торкались поточних політичних процесів, проте елементи наукового аналізу стрімко проникали в політику європейських країн. Поступово захоплення кількісними методами дослідження зумовило підвищену увагу до соціальних реформ. Оскільки ранньоіндустріальне європейське суспільство породжувало нестабільність, особи, що приймають рішення, виявили потребу в інформації, що дозволяє нарощувати можливості соціального й політичного контролю в умовах урбаністичної та

індустріальної експансії. У цьому контексті прикладні суспільні науки – спочатку статистика й демографія, пізніше соціологія, економіка, прикладна політологія та державне управління – розвивалися у відповідь на виклики практичних проблем розуміння й контролю соціальних систем, що ускладнюються. Розвиток нових методів дослідження був покликаний не стільки прагненням до придбання нових наукових «істин», скільки бажанням домінуючих соціальних груп використати продукти наукового аналізу з метою політичного й адміністративного контролю.

Існують такі **основні напрями** політичної аналітики: 1) політичний аналіз; 2) аналіз політики; 3) політичне прогнозування; 4) політичне консультування. Різниця між політичним аналізом і аналізом політики полягає в тому, що перший прагне охопити політичну систему в усьому її різноманітті, а також виявити всі найважливіші проблеми, які існують у безмежному просторі суспільних відносин. Другий спрямований на дослідження центрального ядра політичної системи – державної політики.

Аналіз політики стосується її походження, управління в окремих сферах (освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги), процесу її здійснення на різних етапах, розподілу видатків у бюджетній сфері, розробки державних програм, підготовки інформації для її вироблення, раціоналізації процесу ухвалення державних рішень. Розрізняють також три рівні забезпечення політичної аналітики: **теоретичний, прикладний і методологічний.**

Теоретичний рівень – «*political analysis*» – характеризується: здатністю до поширення політичних знань на групи політичних явищ і процесів (теорія сталого розвитку, теорія транзиту, теорія модернізації, глобалізаційні теорії, теорія конвергенції та ін.); довгостроковим характером сформульованих висновків та закономірностей; орієнтацією на інтереси суспільства в цілому; низьким рівнем перетворюючого потенціалу на коротких часових проміжках. Теоретичне знання, як правило, не розраховане на безпосереднє застосування в конкретній політиці, досягнення відчутного політичного ефекту в найближчій перспективі.

Прикладний рівень – «*policy analysis*» або «*public policy analysis*». Він спрямований на дослідження конкретних проблем вагомих суб'єктів (учасників) політичного процесу: політичних лідерів, партій, органів державної влади, лобістських груп; оптимального розподілу повноважень і ресурсів між рівнями владної вертикалі: федеральним (центральним),

регіональним, муніципальним; цілеспрямованих дій, здатних посилити роль інституту політичних партій у політичній системі суспільства; політичних пріоритетів у певній ситуації для того чи іншого суб'єкта політики; різноманітних проблем суспільного життя, які впливають на політико-владні відносини: екологічного розвитку, реформування системи освіти, охорони здоров'я, захисту прав власності та ін. Для прикладних знань властиві утилітарність, корисність для конкретного суб'єкта політики (замовника, клієнта), короткострокова актуальність. Об'єктом прикладного політичного аналізу є проблеми й ситуації чітко локалізовані в часі й просторі. Прикладне знання – це знання про дану політичну ситуацію, даний об'єкт, явище, а не про сукупність ситуацій, об'єктів чи явищ. Прикладний політичний аналіз тісно пов'язаний з політичним менеджментом – наукою про управління політичними процесами.

Методологічний рівень політичної аналітики означає процес перетворення інформації у нове знання й вирішує наступні проблеми: вибір наукових методів, оптимальних для досягнення поставлених цілей; вироблення операцій по перетворенню інформації, спрямованих на ефективне використання ресурсів і досягнення очікуваних результатів; розробка критеріїв обґрунтованості висновків; визначення дослідницької стратегії для вирішення певної проблеми. Відповідаючи на ці запитання, ми одержуємо методологічне знання, що включає систему принципів наукового дослідження, сукупність дослідницьких процедур по збору, первинній обробці та аналізу інформації. До методологічного оснащення сучасного політичного аналізу належать: загальні принципи формування дослідницької стратегії, правила визначення проблеми, об'єкта і предмета, постановки цілей і завдань, операціоналізації понять і висування гіпотез; сукупність методів збору інформації, її тестування у відповідності з певними критеріями; кількісні (формалізовані) і якісні (змістовні) методи аналізу даних; аналітичні стратегії, що формуються різними парадигматичними підходами щодо розуміння політики і політичної науки.

Сукупність методів обробки й аналізу інформації включає 3 основні групи:

1. Методи, що застосовуються у гуманітарних і в природничих науках: **статистичні** методи аналізу даних – кореляційний, регресійний, факторний, дискримінантний, кластер-аналіз, а також математичне моделювання.

2. Методи, що застосовуються виключно в гуманітарних науках, перш за все, в соціології, психології та лінгвістиці. В основному це методи аналізу текстів (традиційний аналіз документів, контент-аналіз та ін.). Однак сьогодні в політичному аналізі широко використовуються також методи маркетингу, конкретної економіки (наприклад, ситуаційний і SWOT-аналіз).

3. Методи аналізу даних, які розроблені й використовуються виключно в рамках політичної науки (наприклад, івент-аналіз, тобто аналіз політичних подій).

Теоретичний, прикладний і методологічний рівні політичної аналітики тісно пов'язані між собою і органічно доповнюють один одного. Від глибини теоретичної розробки певної проблеми безпосередньо залежить вибір ефективної прикладної моделі розв'язання проблеми. Вдалий вибір методу (системи методів) здатний забезпечити успіх розв'язання певної проблеми. Локальне знання, отримане в рамках прикладних політичних досліджень, нерідко виявляється корисним для формулювання загальних довгострокових закономірностей.

2. ЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ З ІНШИМИ СУСПІЛЬНИМИ НАУКАМИ

Зв'язок політичної аналітики з іншими суспільними науками сприяє розумінню кожної ситуації, що вивчається. Так, зв'язок із історією дає змогу розглядати політичний процес і події в ретроспективі. А це сприяє розумінню сутності явища, його історичних причин і передумов. Політологія допомагає виокремити чинники та механізми, які впливають на діяльність державних органів, дій громадських організацій і груп, тощо. Соціологія сприяє вивченню соціальних процесів в країні, державі, та, за допомогою комплексу методів, допомагає визначити ставлення населення до тих чи інших процесів. Соціальна психологія допомагає з'ясувати колективну реакцію людей на зовнішні мотиви. Економічна психологія вивчає особливості поведінки різних етнічних груп та їхні взаємовідносини. Економіка вивчає соціальні явища, що стосуються забезпечення матеріальних потреб індивідуумів і громадських груп. Географія допомагає з'ясувати виробничі територіальні комплекси та їхні компоненти.

Структура політичної аналітики

3. ФУНКЦІЇ, ПРИНЦИПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Політичний процес частіше виявляється у конкретній політичній ситуації як стані політичної системи і комплексі взаємодій між суб'єктами в певний період часу. Повний аналіз політичної ситуації повинен охоплювати взаємодію всіх політичних суб'єктів, які в сукупності складають політичну систему суспільства в поточний момент. Остання обставина особливо важлива, оскільки аналіз колишніх станів політичної системи для прикладних досліджень є малозначущим. Застосування інституціонального політичного аналізу покликане досліджувати основні політичні інститути: уряд, органи президентської влади, парламент, політичні партії, громадсько-політичні організації, фінансово-промислові групи в аспекті їх участі в політичному житті, ЗМІ, окремі соціальні групи. Горизонтальний, або груповий політичний аналіз передбачає виокремлення згуртованих політичних угруповань, до складу яких входять представники різних інститутів влади.

Специфіка вітчизняного політичного процесу визначає центральні ділянки застосування сил політичних аналітиків. Політичний маркетинг і виборчі технології є тими напрямками прикладної політології, які в Україні розвиваються найбільш інтенсивно. Основними напрямками політичного аналізу у цих галузях є типологізування й моделювання електорату, розробка стратегії та тактики виборчої кампанії. Останнім часом усе більше уваги політичні аналітики приділяють засобам масової інформації, більше того, ЗМІ дуже часто виступають водночас об'єктом і суб'єктом політичного аналізу.

Одним із найбільш актуальних напрямків прикладної політології є дослідження конфліктів і проектування шляхів їх вирішення. Особливих успіхів політичні науки досягли у дослідженні міжнародних конфліктів та міжнародних відносин у цілому. Сьогодні методика інвент-аналізу досить успішно застосовується для дослідження військових конфліктів, проявів політичного насильства, масових виступів, процесу міжнародних переговорів – частоти внесення пропозицій сторін-учасниць переговорів, динаміки поступок тощо.

Функція політичної аналітики полягає у визначенні тієї ролі, яку вона відіграє у суспільстві. Підвищення якості аналітичної роботи, встановлення взаєморозуміння між членами аналітичної групи, вироблення доктрини аналітичної роботи можна досягнути завдяки дотриманню її принципів.

1) **прогностична** – полягає в теорії та практиці прогнозування, що здійснюється на основі політичної аналітики;

2) **гносеологічна** – полягає в пізнанні закономірностей політичних процесів, які вивчаються. Гносеологічна функція передбачає, також, вивчення можливості пізнання та співвіднесення знання й об'єктивної реальності, під час чого відстежуються ступені та форми процесу пізнання, умови і критерії його достовірності й істинності;

3) **превентивна** – полягає в можливості запобігати тій чи іншій негативній і небажаній політичній події, засновуючись на знаннях політичної аналітики;

4) **управління** – полягає в прийнятті управлінських і державних рішень на засадах політичної аналітики;

5) **інтегративна** – полягає в об'єднанні комплексу знань із різних наукових дисциплін: політології, кібернетики, інформатики, соціології;

6) **емпірична** – полягає в накопиченні досвіду та знань, які потім використовуються в політичному аналізі;

7) **практично-прикладна** – полягає в емпіричній цінності знань і результатів політичного аналізу.

Принципи політичної аналітики

1) **принцип об'єктивності** передбачає, що результати аналізу не будуть залежати від упередження й особистих інтересів аналітика чи кінцевого споживача аналітичного продукту;

2) **принцип повноти** – політичний аналіз має бути повним, тобто охоплювати всі аспекти досліджуваного явища, події, процесу;

3) **принцип достовірності** – аналіз повинен мати опертя на достовірну інформацію та виключати будь-які домисли аналітика, що не підкріплені фактами;

4) **принцип обґрунтованості** – кожний висновок у політичній аналітиці має бути підкріплений фактами, аргументами;

5) **принцип компетентності** – особа, що здійснює політичний аналіз, повинна мати спеціальні аналітичні навички, належну підготовку й освіту;

6) **принцип конкурентності** – політична аналітика має бути конкурентною, тобто не замикатися на окремих особах, наближених до «замовників» і споживачів аналітичного продукту; за цього основним критерієм стає якість продукту, а не особа, що його виробляє;

7) **принцип поліваріантності** – політична аналітика повинна надавати продукт, який передбачав би, по змозі, увесь спектр можливих варіантів розвитку події, явища чи процесу, що вивчається.

Якщо актуальним завданням теорії політики є завдання пояснення причин виникнення та розвитку політичних явищ, то політичний аналіз спрямований на конкретні проблеми реалізації політики в суспільній практиці. На відміну від теоретичної політології політичний аналіз виробляє раціонально спрощене розуміння об'єкта. Якщо фундаментальна наука виробляє знання, спрямоване на розуміння об'єкта, глибинне та систематизоване проникнення в його таємницю, то прикладний політичний аналіз формує свої уявлення на основі практичних запитів суб'єкта, які не виходять за межі конкретного завдання. Труднощі здійснення політичного аналізу і прогнозування пов'язані з тим, що необхідні для перевірки гіпотез і теорій дані можуть бути важкодоступними: люди, які володіють такою інформацією, можуть відмовитися надати її з політичних або особистих міркувань. Експериментальні методи, що зарекомендували себе в природничих науках, у політичному аналізі можуть призвести до маніпулювання людьми, при цьому експериментатори виявляються обмеженими у своїх можливостях етичними міркуваннями. Ставлячи ті або інші питання, вони можуть порушити недоторканність особистого життя людини; впливаючи на учасників експерименту тими або іншими стимулами, вони можуть піддати їх фізичному або емоційному ризику. Ефективність використання політичним аналітиком того або іншого методологічного інструментарію й технічних прийомів багато в чому визначається його здатністю зберігати оперативність й інноваційність; пропонувати порівняно прості рішення, що не вимагають значних часових і організаційних витрат; бути досить гнучким для легкої адаптації до різних проблемних ситуацій; сполучати переваги неформальної якісної аргументації з перевагами формалізованих кількісних даних.

Питання для самоконтролю

1. *Розкрийте історію виникнення та розвитку політичної аналітики.*
2. *Дайте визначення принципам політичної аналітики.*
3. *Який існує зв'язок між політичною аналітикою та іншими суспільними науками?*
4. *Проаналізуйте зміст трьох рівнів забезпечення політичної аналітики.*
5. *Обґрунтуйте власне розуміння позитивних і негативних аспектів професії аналітика.*

ТЕМА 2

ІНФОРМАЦІЙНО- ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ: ЗНАЧЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛА

Зміст

1. Поняття та значення інформації у політичній аналітиці.
2. Джерела інформації. Формування вибірки і критерії оцінки інформації.

Список використаних джерел:

Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. Київ: Університет Україна, 2014. 417 с.

Веймер Девід Л, Вайнінг' Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.

Вітушко Н. Перевірка інформації на достовірність у процесі підготовки джерельної бази бібліотечного аналітичного продукту в умовах інформаційного протистояння. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* Київ, 2014. Вип. 39. С. 328–339.

Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник; Наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.

Горовий В.М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс: монографія. Київ: НБУВ, 2010. 230 с.

Кіца М.О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. *Наукові записки. Української академії друкарства.* 2016. № 1. С. 281–287.

Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. Світ, 2002. 201 с.

Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Києво-Могилянська акад., 2015. 498 с.

Пригорницька О. Регіональні ЗМІ як інструмент для маніпуляції громадською думкою. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* Київ, 2015. Вип. 41. С. 588–600.

Рибкало В.А., Валецький О.Л., Кальниш Ю.Г. Політична аналітика та прогнозування: навч. посіб. Українська Академія держ. управління при Президенті України. Київ: УАДУ, 2002. 60 с.

Рябокоть О. Маніпуляції масовою свідомістю в політичному сегменті соціальних мереж. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац.*

б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ: 2012. Вип. 33. С. 543–553.

Соціальні мережі як інструмент сучасної інформаційно-психологічної війни.
URL: <http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno-psixologichno%D1%97-vijni>

Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода, 2001. 112 с.

Як розпізнати фейкову новину в соцмережах – рекомендації. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/yak-rozpiznati-fejkovu-novinu-v-sotsmerezhakh-rekomendatsii-the-huffington-post

Швидкі зміни зовнішнього середовища, що зумовлені появою нових ризиків, значно підвищують роль політичної аналітики. Основними її рисами стають гнучкість управління, швидкість реакції на зовнішні чинники.

Сучасний рівень розвитку програмових, апаратних засобів дозволяє повсюдне їх ведення баз даних оперативної інформації на різних рівнях керування. Органами державної влади та іншими відомчими та невідомчими структурами нагромаджено великий обсяг даних, які містять значний потенціал можливостей використання аналітичної інформації. На її основі можна вибудовувати стратегію розвитку, знаходити нові, креативні рішення. За останні роки у світі набули свого розвитку ряд нових концепцій збереження й аналізу корпоративних даних:

- Кейси, або склади даних (Data Warehouse).
- Оперативна аналітична обробка (On-Line Analytical Processing, OLAP).
- Інтелектуальний аналіз даних ІАД (Data Mining).

Зазначені технології тісно взаємопов'язані між собою, тому найкращим варіантом їхнього впровадження є комплексний підхід. Для того, щоб існуючі кейси даних сприяли отриманню управлінських рішень, інформація повинна бути поданою аналітику в потрібній формі, тобто він повинен мати розгорнуті інструменти доступу до даних кейсу та їхньої обробки.

1. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ У ПОЛІТИЧНІЙ АНАЛІТИЦІ

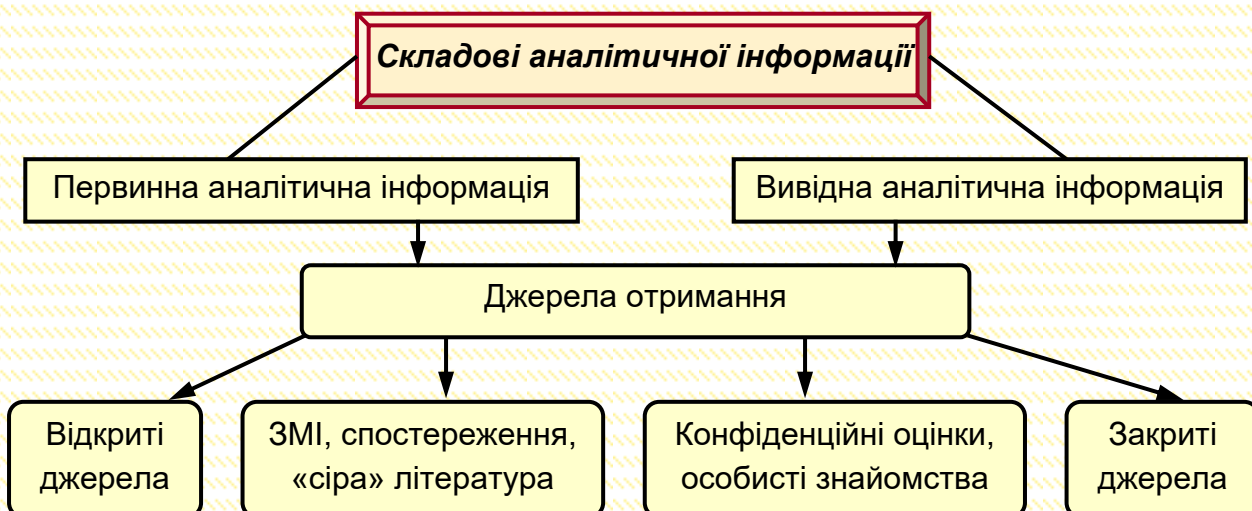
Нова, інформаційна, епоха принесла розуміння вирішальної ролі політичної аналітики, тобто забезпечення актуальною і важливою інформацією, спеціально зорієнтованою на прийняття рішень. Тому кінцевий продукт аналітики має бути добре організованим процесом, який містить аналіз вимог замовника, комплекс організаційних і настановчих заходів.

За цього слід вирізняти терміни «дані» й «інформація».

Дані – це необроблені друковані видання, зображення чи вербальні сигнали

Інформація – дані, що були об'єднані й оброблені для виходу кінцевого аналітичного продукту

! Аналітична інформація – це осмислені відомості, отримані з оцінених, витлумачених і співвіднесених фактів, викладених таким чином, що чітко видно їхнє значення для вирішення конкретного поточного завдання аналітики.

Відкриті джерела інформації формують більшість матеріалів з якими працює аналітик. Відкриті джерела створюють базу, що допомагає проводити подальший збір інформації.

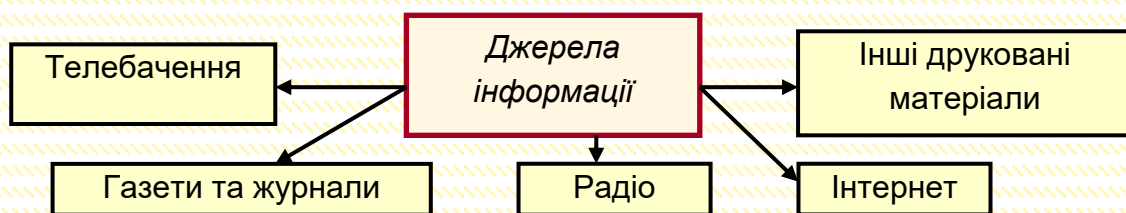
Види літератури	«Біла» – опубліковані видання (книги, журнали, що мають ISSN або ISBN номери).
	«Ефемерна» (містить відомості, корисні лише в обмежений період часу).
	«Сіра» (торгові огляди, матеріали конференцій, довідники, тощо).

2. ДЖЕРЕЛА АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ. ФОРМУВАННЯ ВИБІРКИ І КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ІНФОРМАЦІЇ

Джерелом інформації є будь-який об'єкт, де нагромаджуються повідомлення, дані, що в подальшому використовуються суб'єктами інформаційних відносин (державними організаціями, посадовими та юридичними особами, громадянами), впливають на їхню поведінку. Джерела інформації поділяються на друковані та недруковані або змішані та електронні.

Критеріями відбору інформації є інформаційна цінність документів та їхня доступність. Інформаційна цінність документу, з погляду політичної аналітики, визначається тим впливом змісту інформації, що міститься у ньому на прийняття конкретного урядового рішення. Доступність документа визначається сумарними витратами на добування з нього корисної інформації.

А. *Телебачення* є достатньо ефективним джерелом набуття аналітичної інформації. Важливе значення для політичної аналітики мають сюжетні відеокадри (мітинги, презентації, виступи, тощо).

<i>Види відео-сюжетів</i>	Кризові явища, конфлікти, бойові дії, масові безпорядки.
	Повні виступи, інтерв'ю політичних лідерів, представників державної еліти.
	Економічний, соціальний стан певного регіону, області, підприємства (кореспондентські огляди, інтерв'ю з місцевими жителями).
	Ток-шоу за участі державних, політичних, громадських і релігійних діячів.
	Коментарі до сюжетів політологів, експертів, аналітиків іноземної держави.

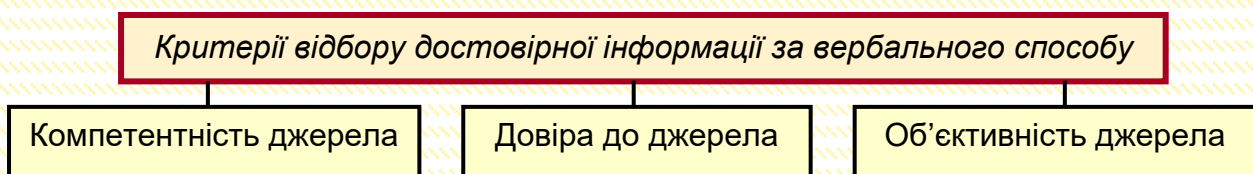
Інші друковані видання:

Б. *Газети як джерело отримання інформації.* Особлива увага надається відомим національним виданням: «Урядовий кур'єр», «Голос України», «Дзеркало тижня», «Фокус», «Український тиждень» «Кореспондент», «Новинарня» тощо; обласній, районній, місцевій пресі.

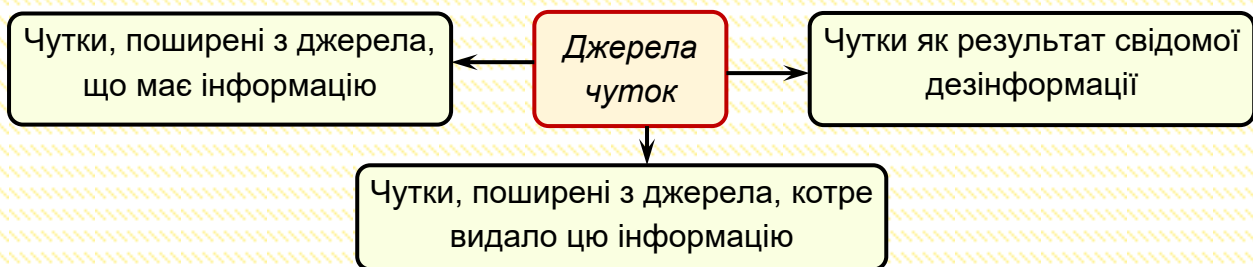
Вид	Специфіка наповнення
Тематичні (галузеві)	Проводять огляд певної галузі, тематики за відповідний час.
Установчі (прес-релізи)	Подають огляд діяльності установи, організації та ін.
Рейтингові	Містять результати опитувань населення, рейтинг політиків та організацій.
Огляди мас-медіа	Є вибіркою зі світових засобів масової інформації.

В. Електронні інформаційні джерела політичної аналітики; Інтернет-ресурси.

Г. Вербальний спосіб здобуття важливої інформації. (Інформація, яка надходить до аналітика від його джерел, замовника чи у вигляді чуток).

Чутки – це специфічний вид інформації, що поширюється з метою впливу на свідомість за умови інформаційного вакууму з тематики чуток.

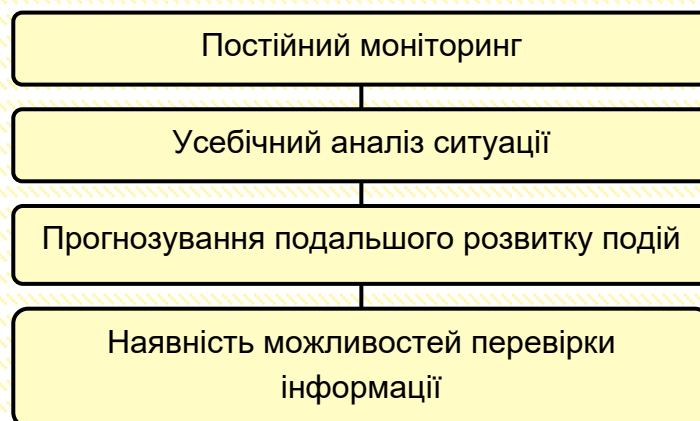

Види чуток	Дискредитувальні (факти корупції, зв'язки з кримінальними структурами, «відмивання» грошей).
	Глорифікаційні (непомірна хвала за уміле керівництво регіоном, містом, підприємством, за економічне зростання країни, (регіону, області).
	Захисні (неспроможність досягнути позитивних результатів через конкуренцію).
	Співчутливі

Д. *Дезінформація* – це заходи із закритого чи відкритого просування у визначені кола або певним особам спеціально розроблених неправдивих даних і документів політичного, економічного, військового характеру з метою омані.

Ж. *Фейк* – це зумисно спотворена новина, подія чи журналістський матеріал, який містить неправдиву або перекручену інформацію, яка дискримінує певну людину чи групу осіб в очах аудиторії.

З. *Квазі-фейк*. Його сутність – наслідок підміни державної позиції суб'єктивною думкою посадовців. Це, у свою чергу, обумовлює загальну неефективність управлінських рішень, що особливо є драматичним під час воєнного конфлікту.

Аналітик повинен забезпечити замовника високоякісним аналітичним продуктом і бути об'єктивним щодо ситуації, яка аналізується. Він відповідає за якість продукту, оскільки політики зацікавлені саме у високоякісному продукті. Збір значної кількості інформації потребує створення відповідної вибірки.

Вибірка – стислий добір найбільш важливих положень і тез із усієї зібраної інформації

У політиці, попри, здавалося б, досить часту невизначеність та швидку зміну впливу багатьох факторів, рішення, спрямовані на управління тим чи іншим політичним процесом, мають більш-менш чітко визначений термін реалізації. Тому **головне правило** інформаційно-аналітичного процесу звучить так – аналітичний продукт (огляд, довідка, звіт, прогноз тощо), створений у результаті інформаційно-аналітичного процесу, повинен бути придатним для використання замовником, корисним для нього вже в момент свого створення. Основні прин-

ципи організації інформаційно-аналітичного процесу, сформульовані ще кілька десятиріч тому фахівцем зі стратегічної розвідки американським генералом **Вашингтоном Плетом**: повідомляти достовірно, своєчасно та ясно.

Принципи організації інформаційно-аналітичної діяльності:

Достовірність повідомлення є ключовою ознакою при оцінці будь-якого інформаційного документа, створеного в результаті аналітичної діяльності. Вона забезпечується завдяки правильному поєднанню ряду моментів, що визначають результативність роботи аналітика. Головними серед них є: глибоке розуміння дійсності тим, хто аналізує повідомлення; правильний відбір фактів, які стосуються об'єкта аналізу; виділення на підставі аналізу фактів, основних моментів явищ і процесів, причинно-наслідкових зв'язків. Як бачимо, вирішальну роль при підготовці достовірних аналітичних матеріалів має рівень кваліфікації виконавців робіт – професійні знання, ерудиція, вміння орієнтуватись і робити висновки в нестандартній ситуації тощо. Другим основним принципом організації інформаційно-аналітичного процесу є своєчасна підготовка документів. Своєчасність отримання інформації багато в чому визначає її цінність для користувача. Значення своєчасного подання інформації особам, які приймають рішення, може бути настільки великим, що заради нього варто навіть дещо поступитися достовірністю повідомлень. Звичайно, йдеться не про суттєву зміну змісту повідомлення, а лише про певне зниження ступеня його точності. Третім основним принципом організації інформаційно-аналітичного процесу є ясність викладення матеріалу. Суть реалізації цього принципу полягає в тому, щоб зробити доступними для інших результати роботи аналітика. Адже саме коректне сприйняття інформації робить її переконливою для споживача, а отже, забезпечує успіх справи. Крім того, інформаційно-аналітичний документ має бути також лаконічним, логічним і переконливим. Коротке повідомлення легше сприймається і краще запам'ятовується, ніж довге. До того ж коротке повідомлення має переваги перед довгим (великим) і з огляду на те, що час на підготовку й прийняття управлінських рішень завжди обмежений.

Серед політичних аналітиків досить популярним є «**правило п'яти сторінок**», яке говорить, що при поданні аналітичних висновків на вищій рівень управлінської ієрархії будь-якої організації об'єм аналітич-

ної довідки повинен складати не більше п'яти сторінок, що приблизно відповідає 16 кілобайтам тексту. Інформаційно-аналітичний документ можна вважати логічним, якщо автор під час викладу матеріалу дотримується законів логіки: закону тотожності, закону протиріччя, закону виключення третього та закону достатньої підстави. Ну і головне – простіше кажучи, автор сказавши А, мусить сказати Б і т. д. І нарешті, щоб викладене у документі повідомлення було достатньо переконливим, воно має відображати суттєві причинно-наслідкові зв'язки у доступній, зрозумілій для споживача формі. Обов'язковою умовою виконання цього правила є високий рівень кваліфікації аналітика, його вміння знаходити необхідні аргументи для доведення своєї точки зору на проблему, що розглядається.

Питання для самоконтролю

1. *Визначте значення відеосюжетів для політичної аналітики .*
2. *Обґрунтуйте, чи використовуються для отримання необхідної інформації матеріали газет і журналів?*
3. *Розкрийте роль радіо та електронних інформаційних джерел для отримання інформації.*
4. *Проаналізуйте від чого залежить вибір виду відстеження інформації.*

ТЕМА 3

РЕЖИМИ ТА ЕТАПИ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ ЗІ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ

Зміст

1. Завдання і мета моніторингу у визначенні джерел інформації.
2. Поняття, види та режими моніторингу інформації.
3. Висунення гіпотез і техніка їх відпрацювання.

Список використаних джерел:

Антипенко І.В. Державне управління політичними ризиками в умовах глобалізації: монографія. Київ: Талком, 2021. 384 с.

Баронін А.С. Аналіз і прогноз у політиці та бізнесі: курс лекцій. Київ: Паливода А.В. 2005. 128 с.

Веймер Девід Л, Вайнінг' Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.

Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник; Наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.

Калниш Ю. Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: НАДУ. 2006. 272 с.

Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.

Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії і практики аналізу політики. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. 549 с.

Романов В., Рудік О., Брус Г. Вступ до аналізу державної політики: навч. посіб. Київ: Основи, 2001. 238 с.

Телешун С.О., Титаренко О.Р., Рейтерович І.В. Основи інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні: навч. посіб. Київ. НАДУ. 2009. 168 с.

Теорія і практика політичного аналізу: навч. посіб. / за заг. ред. О.Л. Вальєвського, В.А. Ребкала. Київ: Міленіум. 2003. 228 с.

Теремко В.В. Прикладний політичний аналіз. Прикладна політологія: навч. посіб. / за ред. В.П. Горбатенка. Київ: Академія, 2008. С. 390–409.

Аналітик спочатку повинен правильно сформулювати предмет дослідження на основі зібраних фактів, сконструювати загальну картину середовища, в якому міститься досліджуваний предмет, і лише потім висувати гіпотези.

1. ЗАВДАННЯ І МЕТА МОНІТОРИНГУ У ВИЗНАЧЕННІ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

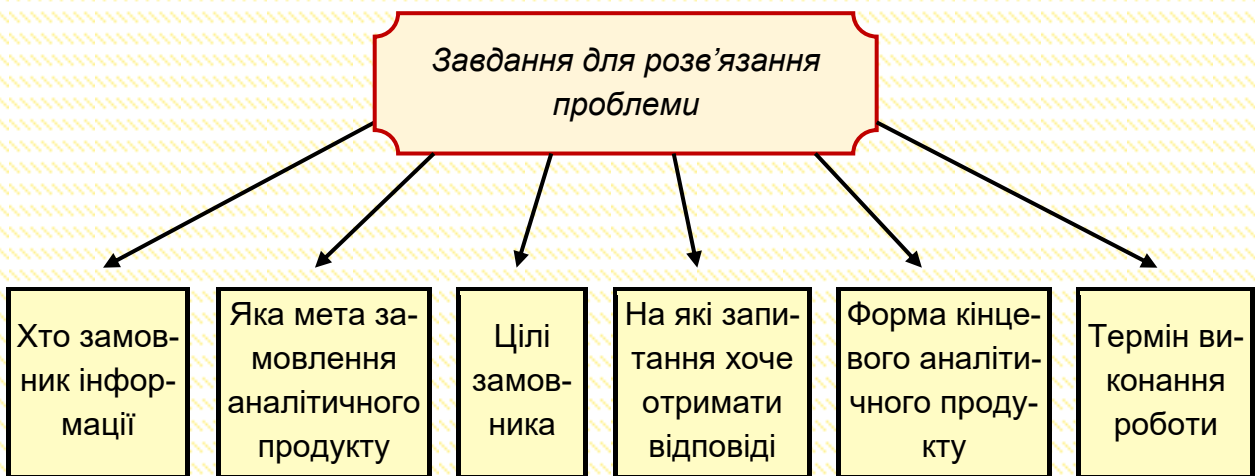
В українському медійному просторі можна спостерігати виразне розшарування тенденцій політичного прогнозування за такими **ознаками**: ворієнтованій на наймасовішого, а отже, невибагливого читача пресі натрапляємо не стільки на аналітику, скільки на не дуже замасковану пропаганду. У нечисленних популярних виданнях, зорієнтованих переважно на політичну еліту, домінує хронічна підміна понять, відтінена рафінованою інтелігентською лексикою. У відповідності з цим слід враховувати, що під час проведення політичного аналізу і складання політичних прогнозів багато залежить від пізнавальної позиції аналітика, на яку можуть впливати приналежність до певної соціальної групи, клану, споріднені відносини або матеріальна зацікавленість. Вузькокорпоративна думка, сформована на замовлення певних політичних сил, часто визначально впливає на наукову об'єктивність й обґрунтованість прогнозів.

Невід'ємна частина роботи аналітика – збір інформації. Збір необхідного матеріалу для аналізу вимагає послідовності процесу аналітичної роботи. На основі висновків і гіпотез формується документ.

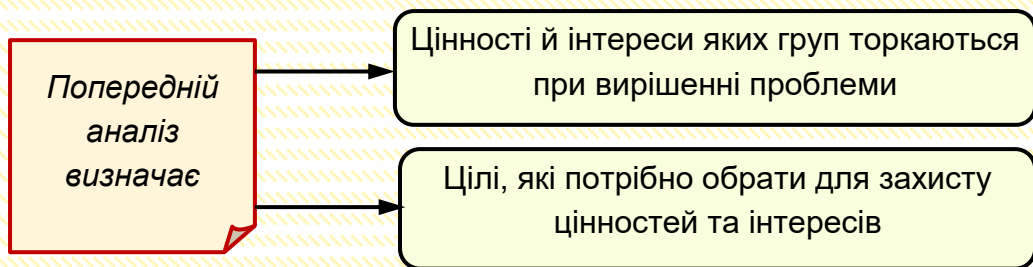
В основі здійснення творчого викладу документу лежать отримані відповіді. Свою роботу політичний аналітик починає із уточнення завдання.

Вирішення завдання здійснюється із його усвідомлення, шляхом подання відповіді на ряд запитань.

<i>Процес аналітичної роботи</i>	Визначення і усвідомлення завдання
	Формування мети моніторингу
	Визначення режиму і виду моніторингової інформації
	Вивчення джерел інформації
	Збір фактів
	Обробка інформації
	Визначення гіпотези
	Підсумки роботи

Після в'яснення сутності проблеми, аналітик здійснює її попередній аналіз.

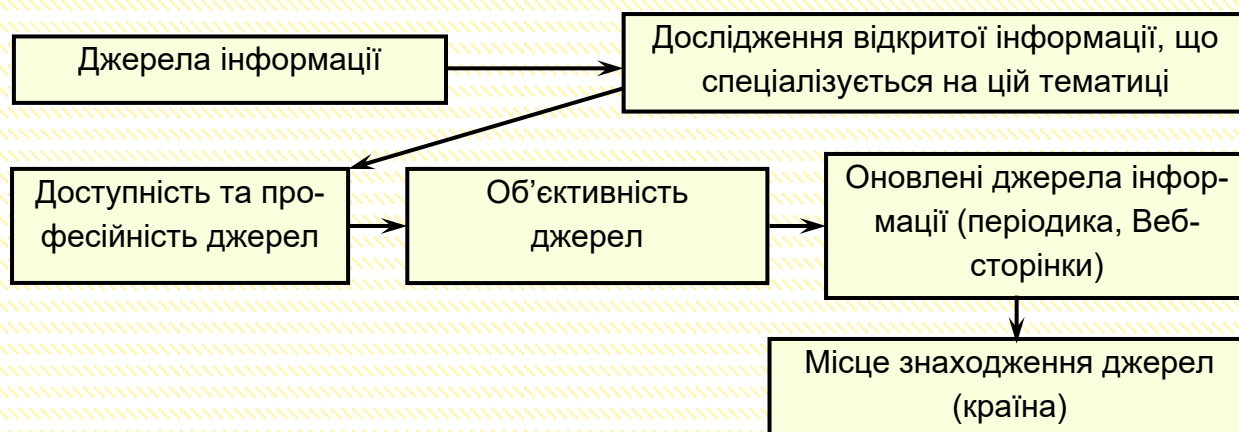
Для з'ясування поставлених питань, політичний аналітик потребує знань про закономірності розвитку подій у соціальному та політичному житті й фактичні відомості, необхідні для висновків. Під час здійснення моніторингу інформації аналітик повинен пам'ятати:

Яка саме інформація потрібна

За чим потрібно спостерігати

Визначення джерел інформації відбувається під час ознайомлення із самими джерелами:

2. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА РЕЖИМИ МОНІТОРИНГУ ІНФОРМАЦІЇ

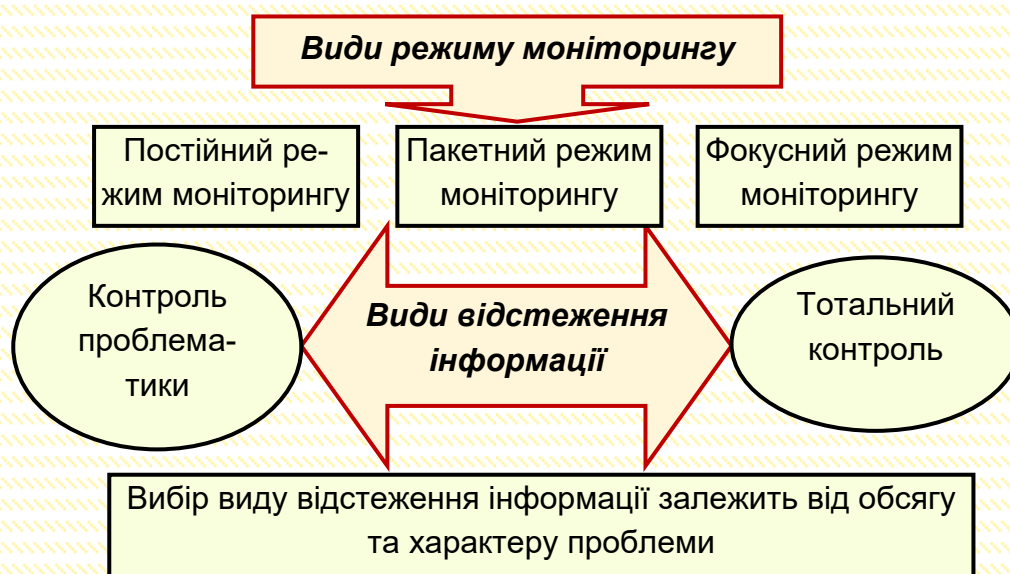
Інформація – абстрактне поняття, що має різні значення залежно від контексту. Походить від лат. «*informatio*», яке має декілька значень: роз'яснення; виклад фактів, подій; тлумачення. Погляд на інформацію з точки зору її споживачів окреслює таке поняття: інформація – це нові відомості, які прийняті, зрозумілі і оцінені її користувачем як корисні. Іншими словами, інформація – це нові знання, які отримує споживач (суб'єкт) у результаті сприйняття і переробки певних відомостей.

Як предмет і результат владно-політичної діяльності, **інформація характеризується такими властивостями**: виступаючи на певному етапі управління як предмет праці, в подальшому сама стає продуктом праці; має здатність тривалого і багаторазового застосування і не втрачає своїх властивостей; має властивість накопичення; здатна старіти і втрачати свої властивості з появою нових відомостей і знань; корисність та цінність отриманої інформації залежить від уміння користувача скористатися нею, його компетентності; підлягає тиражуванню і одночасному використанню в багатьох місцях, незалежно від мети використання. Споживча вартість інформації простежується в її здатності задовольняти людську потребу в ній. Така потреба виникає у разі, коли людина відчуває недостатність у певних благах, бажає їх отримати, володіти ними, з метою переборення цього відчуття звертається за допомогою до інформації.

Можна виділити такі **особливості інформації** як товару: володіння інформацією не є гарантією абсолютного права на її використання, тобто її можна продати і залишитись її власником; продаж інформації може здійснюватися значною кількістю покупців, і жоден з них не стає її одноособовим власником; виникає в результаті не просто розумової праці, а її творчої частини; цінність інформації не має прямого зв'язку з вартістю її створення, зберігання та обробки, а залежить від потреби в ній, її актуальності та якісних характеристик, очікуваних споживачем. Сьогодні інформація розглядається як важливий ресурс поряд матеріальними, фінансовими, енергетичними, трудовими та іншими видами ресурсів.

Наявність якісної інформації у потрібний момент дає підстави приймати правильні рішення. З цією метою вибираються бази (напрямки) інформації для моніторингу стратегічного та тактичного рівня. При цьому варто **враховувати**: – «старіння» інформації – втрату її корисності за 1-10 років; нестачу носіїв необхідних для її збереження і фахівців для управління нею; «інформаційну тривогу» – настороженого і негативного ставлення до обсягу наявної інформації; «перикаліпсис» (за письменником Ст. Лемом) – надлишку непотрібної, суперечливої та неточної інформації, «шуму», новизна та достовірність якої не гарантована; інформаційного голоду – нестачу важливої інформації, необхідної для прийняття рішення та вирішення проблеми.

Інформацію відстежують. Відстеження інформації – це моніторинг подій через джерела інформації та первинна обробка цих відомостей.

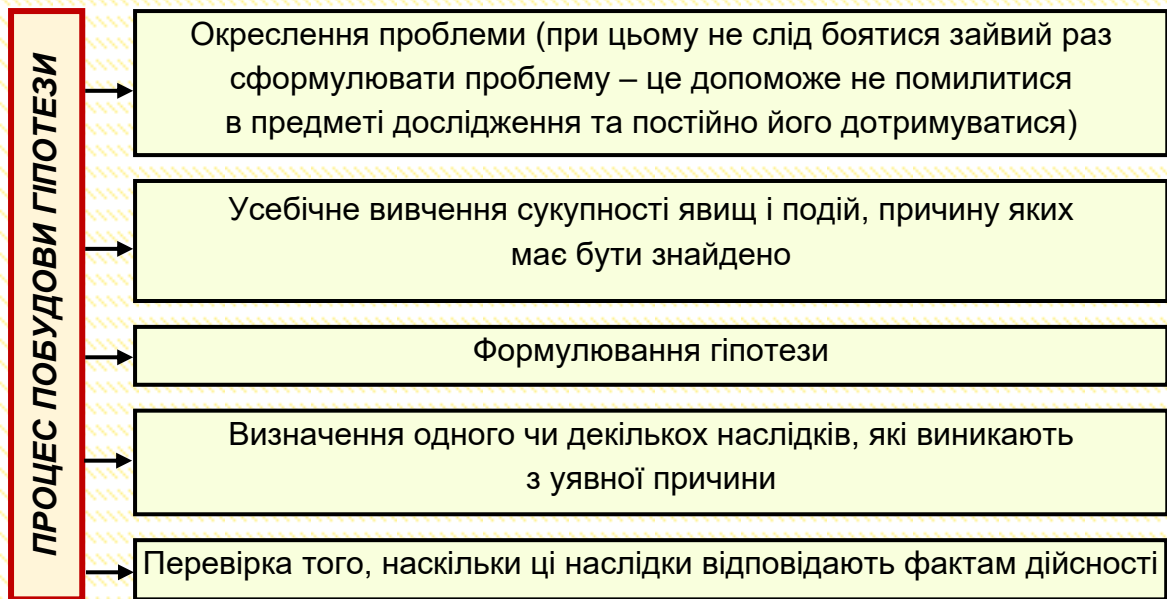
3. ВИСУНЕННЯ ГІПОТЕЗ І ТЕХНІКА ЇХ ВІДПРАЦЮВАННЯ

Сума поглядів і уявлень людей дає можливість аналітику дійти висновків про причини виникнення різних явищ. Практик повинен мати суму уявлень і припущень, що дають йому змогу зрозуміти, який буде результат після виконання певної дії. Ці теорії, гіпотези, уявлення, припущення, очікування дають змогу аналітику відібрати з великої кількості фактів ті, що стосуються справи.

Процес дослідження інформації – це сукупність розумових і технологічних операцій, виконання яких призводить до вирішення поставленого завдання

Гіпотеза – це припущення про причини якихось явищ, достовірність яких за сучасних політичних обставин не може бути перевірена та доведена, але яке дає змогу пояснити ці явища.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте види відстеження інформації.
2. Визначте залежність вибору виду інформації.
3. Розкрийте процес побудови гіпотез.

ТЕМА 4

МЕТОДИ АНАЛІТИКИ ТА АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ

Зміст

1. Види методів аналітичної роботи.
2. Поняття моделі. Політичне моделювання.
3. Складання аналітичного документа.
4. Стаціонарні та заочні методи групових експертних оцінок.

Список використаних джерел:

Веймер Девід Л, Вайнінг' Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.

Гог'вуд, Б., Ґан, Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник; Наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.

Калниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: НАДУ. 2006. 272 с.

Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії і практики аналізу політики. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. 549 с.

Почепцов Г.Г. Стратегический анализ: Стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела. Київ: Дзвін, 2004. 336 с.

Рубанов В. Політична аналітика: генезис і еволюція змісту поняття. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 43–50.

Політична аналітика в системі публічного управління / С.О. Телешун, С.В. Сьомін, О.Р. Титаренко, І.В. Рейтерович, С.І. Вирович. Київ. НАДУ. 2008. 284 с.

Теремко В.В. Прикладний політичний аналіз. Прикладна політологія: навч. посіб. / за ред. В.П. Горбатенка. Київ: Академія, 2008. С. 390–409.

За останні роки аналітичні методи знаходять значно широкі застосування в теорії і практиці, оскільки є одним із основних інструментів дослідження закономірностей соціально-економічних, фінансових і інших ризиків. Розширенню використання кількісного аналізу також сприяє і зростання числа і можливостей персональних комп'ютерів в організаціях і установах. Під аналітичними методами ми розуміємо сукупність прийомів, направлених на сумісне використання аналітичних розрахунків і математичного моделювання реальних процесів, операцій.

1. ВИДИ МЕТОДІВ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ

Найбільш поширеними методами збору, обробки, інтерпретації інформації в аналітиці є загальнонаукові методи використання апарату логіки, зокрема індукції та дедукції, моделювання й емпіричного збору документального та статистичного матеріалу, спостереження.

У політичній аналітиці використовуються методи конкретного соціологічного дослідження та комп'ютеризація всіх процесів збору й обробки інформації.

Історичний метод – вивчення політичного процесу загалом, політичних явищ у процесі їх становлення та зв'язку з минулим, під час розвитку.

Відсотковий метод – (*Спрощений метод аналогії*). Ефективність його залежить за умови, що попередньо вивчено всю сукупність потрібних явищ.

Порівняння – це процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою установлення схожості чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об'єктам дослідження. Метод порівняння буде плідним, якщо дотримані такі вимоги: порівнюватись можуть тільки такі явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність; порівняння повинно здійснюватися за найважливішими, найсуттєвішими (у плані конкретного завдання) ознаками. Порівняння завжди є важливою передумовою узагальнення.

Узагальнення – логічний процес переходу від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей об'єктивних явищ. Найпростіші узагальнення полягають в об'єднанні, групуванні об'єктів на основі окремої ознаки (синкретичні об'єднання). Складнішим є комплексне узагальнення, при якому група об'єктів з різними основами об'єднуються в єдине ціле. Здійснюється узагальнення шляхом абстрагування від специфічних і виявлення загальних ознак (властивостей, відношень тощо), притаманних певним предметом.

Окремо за значенням і перспективами стоїть таким метод у аналітиці, як метод **мережі зв'язків**. Суть методу: для графічного зобра-

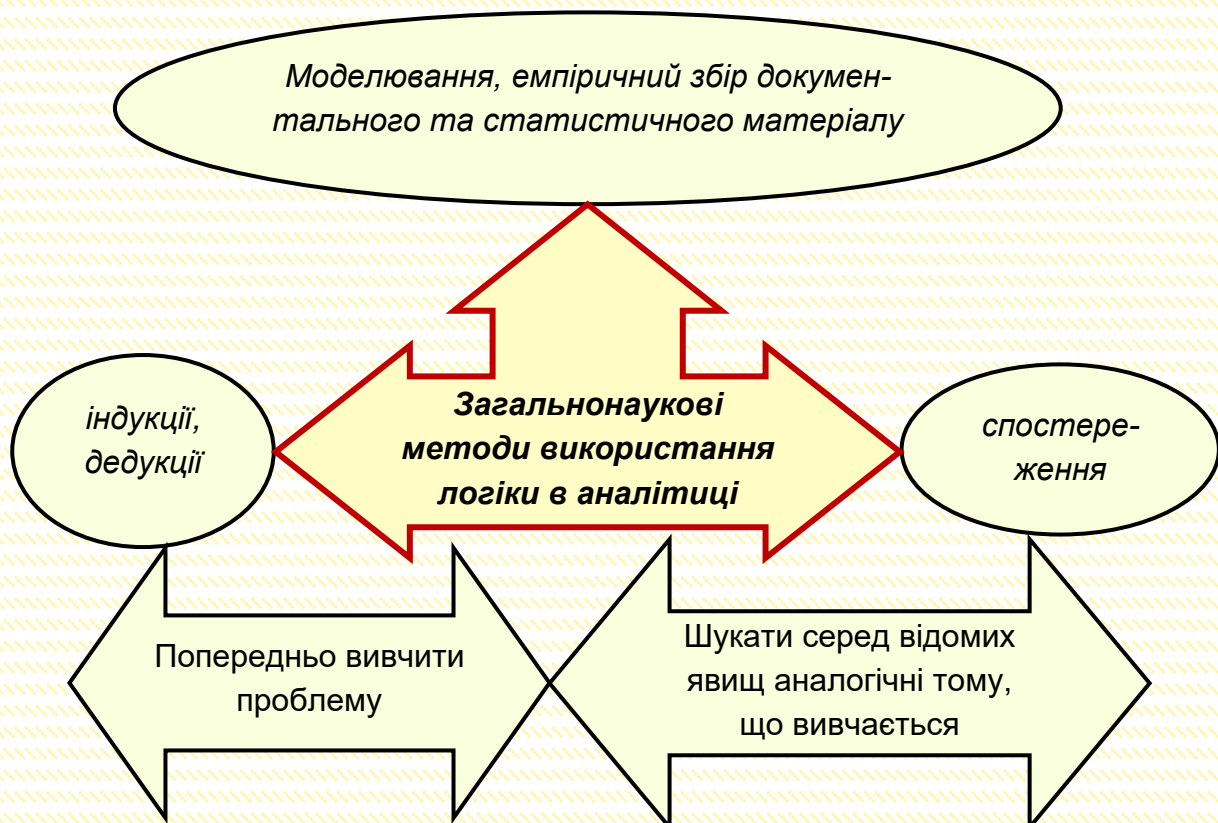
ження асоціацій між людьми й організаціями використовують такі аналітичні інструменти, як складання матриці асоціацій і схеми мережі зв'язків. Метод мережі зв'язків може бути корисний для встановлення оптимальних організаційних структур установ, урядів, при виборі ймовірних керівників вищої та середньої ланки. Процес аналізу складається з таких етапів: підбір інформації, виділення даних, які стосуються індивідуумів і зв'язків, розробка матриці асоціацій та попередньої схеми зв'язків, внесення до схеми організаційних накладень і уточнення схеми.

Спостереження – це систематичне цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, які виступають об'єктами дослідження.

Ситуативний метод – це взяття до уваги всіх (перманентних і тимчасових, об'єктивних і суб'єктивних) умов та обставин, які створюють конкретний процес, ситуацію.

Інституційний метод – прояв феноменологічного підходу в політології.

Контент-аналіз – це формалізований метод інтерпретації текстів через обробку певного масиву інформації.

Аналогія – (грец. *αναλογία* – відповідність) – подібність, схожість у цілому відмінних предметів, явищ за певними властивостями, ознаками або відношеннями.

Умови ефективного використання методу за аналогією

Аспекти ступеня ймовірності висновку, зробленого на основі методу аналогії:

- 1) чим більшим є обсяг знання про предмети, які порівнюються, тим вищим є ступінь ймовірності висновку за аналогією;
- 2) чим суттєвіші спільні (схожі) риси, віднайдені в порівнюваних предметах, тим вищим є ступінь достовірності;
- 3) чим глибше пізнано взаємний зв'язок схожих рис, тим ймовірним є висновок, тим ближчий він до достовірності;
- 4) якщо предмет, щодо якого ми здійснювали умовисновок за аналогією, має яку-небудь властивість, не сумісну з тією властивістю, про існування якої висувається припущення, то загальна схожість не має жодного значення.

Сенсові одиниці контент-аналізу:

- 1) поняття, виражені в певних термінах;
- 2) тема, викладена цілими абзацами, частинами текстів, статтями, радіопередачами та ін.;
- 3) імена політичних діячів, видатних учених і діячів культури та мистецтва, організаторів виробництва, лідерів партій і рухів, громадських інститутів, організацій та установ;
- 4) соціальна подія, офіційний документ, факт, твір, випадок та ін.;
- 5) сенс апеляцій до потенційного адресата.

Об'єкти контент-аналізу – документальні джерела, політична сфера суспільного життя.

Мета контент-аналізу в політичній аналітиці – виявлення закономірностей, які існують у висвітленні центральними ЗМІ діяльності політичних лідерів, партій, угруповань у країні.

Контент-аналіз із використанням категорій називається концептуальним аналізом.

Категорією може бути набір слів, об'єднаних за визначеною підставою.

Типи завдань «контент-аналізу»:

- 1) наявність двох і більше текстів, які необхідно порівняти щодо навантаження на визначені категорії.
- 2) завдання відстежити динаміку зміни навантаження на певні категорії.

Метод мережі зв'язків

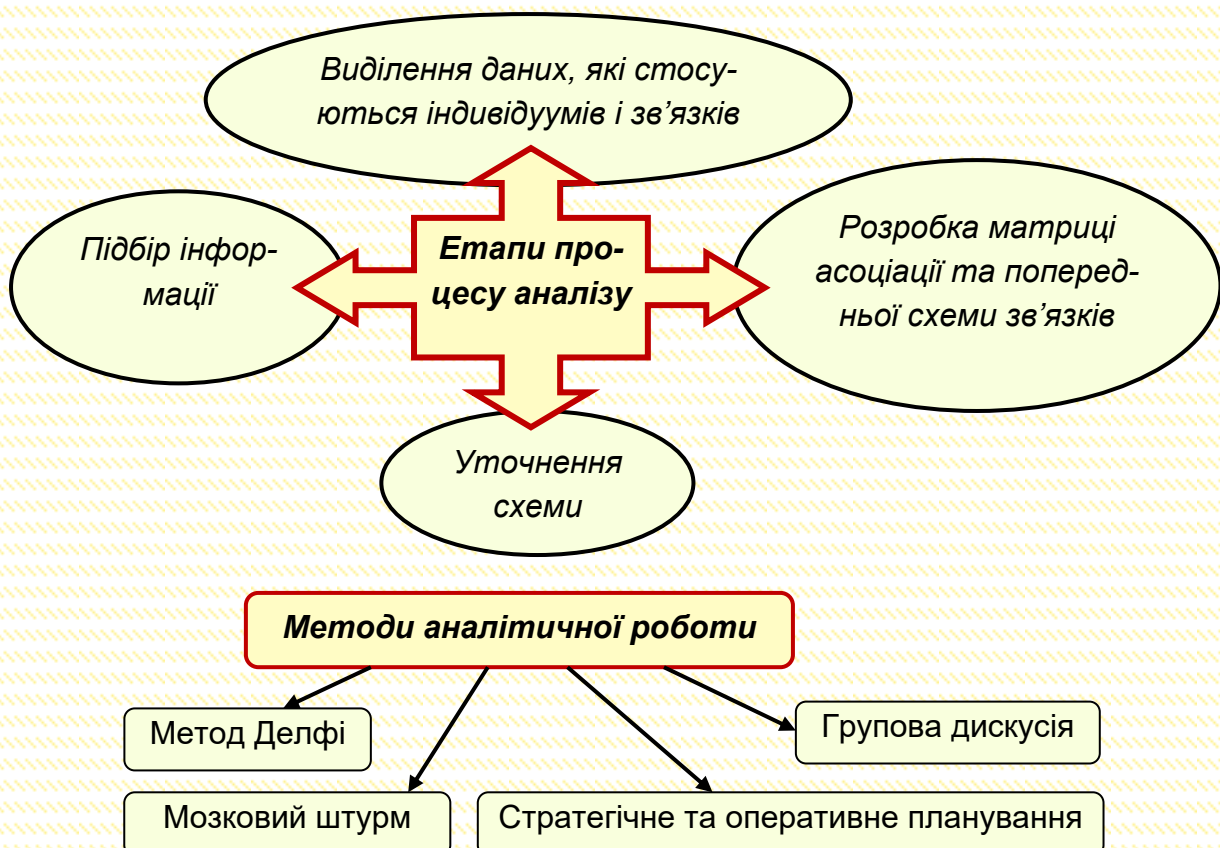
Метод мережі зв'язків використовується для встановлення оптимальних організаційних структур установ, урядів, тощо.

Системний метод – приведення даних в деяку систему, що дозволяє їх пояснити з позицій системного підходу.

Метод екстраполяції – поширення висновків, отриманих зі спостереження за однією частиною явища на іншу його частину.

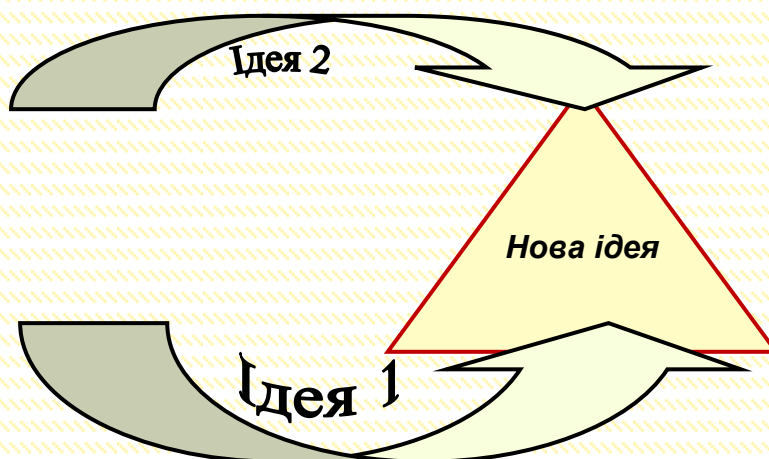
Метод ідеалізації – уявна процедура, пов'язана з уявленням чогось як ідеалу і подальшим порівнянням реального об'єкта з ідеальним.

Метод емпатії – входження аналітика в образ аналізованого об'єкта, уявлення себе тим, хто вивчається, осмислення з його позицій дій, що ним здійснюються.

Правила проведення мозкового штурму

Креативне мислення – компетентність особистості продуктивно залучатися до генерування, оцінювання та вдосконалювання ідей, результатом чого може стати прийняття оригінальних та ефективних рішень, поступ у знаннях і дієвий прояв фантазії.

2. ПОНЯТТЯ МОДЕЛІ. ПОЛІТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

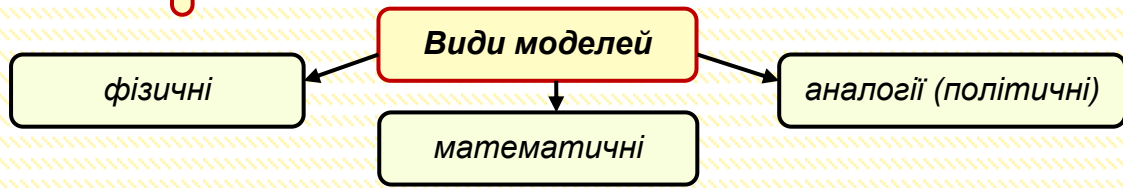
Одним із способів дослідження політичних процесів є моделювання. Завдяки моделюванню, складні для аналізу об'єкти можна подати у простому схематичному виді.

Моделювання у політиці – це опис політичних процесів за допомогою обмеженої кількості значущих, вагомих факторів.

Обмеження кількості факторів відбувається за рахунок абстрагування від тих, впливом яких на процес, за певних обставин, можна знехтувати. При цьому, моделювання окрім отримання досвіду, дає змогу:

- припускаючись помилок, виправляти їх, уникаючи матеріальних і моральних втрат;
- здійснювати перевірку запропонованих модифікацій систем та процесів;
- вивчати організацію і структуру системи в динаміці ще задовго до втілення їх у життя;
- відтворювати події минулого, сьогодення і можливого майбутнього та перевіряти дію сил у тих процесах, які складно відтворити у реальних умовах або ж їх відтворити неможливо.

Модель – це спрощене уявлення дійсності з метою вивчення її основних рис

Етапи моделювання

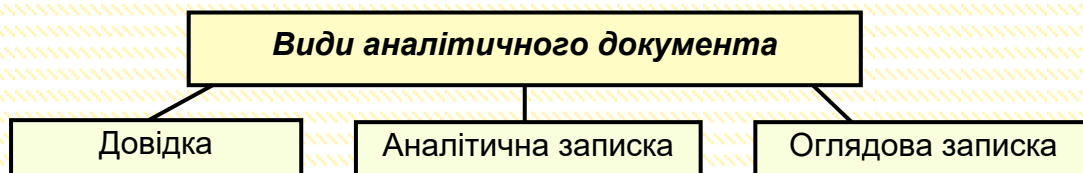
- а) логіко-інтуїтивний аналіз (будується на основі систематизації понять);
- б) формалізовані моделі (мають графічну форму);
- в) квантифікаційні моделі (дають динаміку будь-яких подій).

Прикладом квантифікаційних моделей є **матриці**. Цей метод ефективний, коли є декілька альтернативних варіантів рішення, кожен з яких залежить від додаткових обставин.

Прикладом моделей слугує «теорія ігор», коли кінець справи залежить від спільної поведінки індивідів. «Теорії ігор» зорієнтовані на дослідження явищ, пов'язаних із прийняттям рішень у конфліктних ситуаціях в умовах невизначеності.

3. СКЛАДАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ДОКУМЕНТА

Залежно від теми і обсягу інформації, яку містить аналітичний документ, можна вибрати **вид аналітичного документу** для його реалізації.

Довідка. Готується на замовлення інстанцій, зацікавлених відомств із конкретних питань зовнішньої та внутрішньої політики іноземних держав, із деяких міжнародних проблем, а також стосовно окремих державних і громадських діячів. Характеризується невеликим за змістом обсягом.

Аналітична записка. Визначається чітко окресленими термінами підготовки. Сприяє отриманню найбільш об'єктивного враження директивними органами щодо зацікавленої проблеми, а також правильному вибору та проведенню вигідних для України зовнішньополітичних заходів. Містить всебічний аналіз проблеми, висновки та, інколи, практичні пропозиції.

Оглядова записка. Від аналітичної записки відрізняється тим, що не містить висновків та пропозицій. Відомості в оглядовій записці викладаються із наведенням цитат із документів, що використовуються. Крім того, оглядова записка може поєднувати в собі відомості, що потребують перевірки, з обов'язковим обговоренням. Цей вид документа найбільш придатний для підготовки оглядів ЗМІ.

Отже, при доборі необхідної інформації обов'язково слід враховувати такі характеристики (параметри) інформації:

1. **Якісні показники:** актуальність (інтегрований показник, який визначає своєчасність і цінність інформації у сукупності); адекватність (однозначна відповідність інформації відображеному об'єктові); цілкова певність (відсутність в інформації прихованих помилок); об'єктивність (очищення інформації від неминучих перекручень у процесі її передачі, а також від наслідків її суб'єктивного розуміння); однозначність (відсутність інших тлумачень наявної інформації); новизна (уперше отримана інформація); корисність (відповідність інформації певній меті); доступність (можливість отримання інформації); своєчасність (отримання інформації у межах того часу, коли вона придатна для прийняття рішення); релевантність (відповідність між змістом інформації і запитом користувача); точність (відношення релевантної інформації до загальної сукупності релевантної і нерелевантної інформації); пертинентність (відповідність змісту інформації потребам користувача); ергономічність (зручність форми та обсягу інформації); фасціація (привабливість інформації); живучість (здатність інформації зберігати свої характеристики у часі); захищеність (неможливість несанкціонованого використання (або зміни) інформації); можливість перевірки (досяжність джерела для підтвердження істинності інформації).

2. **Кількісні показники:** повнота (співвідношення між наявною інформацією та інформацією, яка досяжна); достатність (можливість досягти мети при наявній інформації); обсяг (загальна кількість інформації).

3. **Ціннісні показники:** – цінність (значимість, важливість, потрібність інформації для прийняття рішення); вартість (ціна, уречевлена у продукті суспільна праця). Найпоширеніша помилка інформаційних аналітиків – коли проводиш дослідження, часто знаходиш дуже цікаву інформацію, яка проте є несуттєвою, побічною. Основним результатом інформаційно-аналітичної діяльності найчастіше є аналітичний документ у формі доповіді, огляду, довідки, прогнозу, де подаються висновки та рекомендації. Вони абсолютно необхідні, для того щоб робота мала завершений вигляд і могла бути максимально корисною. Висновки є наслідком досягнення поставленої цілі. Щоб зробити висновки, потрібно відповісти на питання «Що означає дане явище?».

4. СТАЦІОНАРНІ ТА ЗАОЧНІ МЕТОДИ ГРУПОВИХ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК

Одним з найбільш важливих методів політичного аналізу є **групові методи прийняття рішень**. Їх значущість обумовлена можливістю використання під час аналітичних процедур не одного, а одразу декількох експертів, що у процесі кваліфікованої організації роботи призводить до підвищення якості аналізу ситуації прийняття політичних рішень. За цього використання групових методів стає ключовим.

Інша значна група методів експертних оцінок – **заочні методи**. Зазначена група вимагає серйозної організаційної підготовки, але дозволяє брати участь у здійсненні аналітичної діяльності широкому загалу експертів, що неможливо під час проведення стаціонарної дискусії. Заочні методи дозволяють уникнути низки недоліків, які притаманні стаціонарним формам групової роботи. Це детально простежується під час вивчення найбільш продуктивних форм заочної експертизи.

Основні види групових експертних оцінок

Експертні оцінки являють собою висновки спеціалістів із будь-якої проблеми у сфері їхньої компетенції для прийняття рішень.

Дані оцінки прийнято поділяти на такі категорії:

- стаціонарні і заочні;
- індивідуальні, колективні та універсальні.

Серед індивідуальних методів можна виділити:

а) інтерв'ю, що базується на бесіді експерта із прогнозістом за схемою «запитання – відповідь»;

б) метод генерації ідей, що оснований на виявленні думки експерта за допомогою певних програм. Серед колективних експертних оцінок можна назвати:

- 👁 метод експертних комісій;
- 👁 Делфійський метод;
- 👁 метод Бреїстормінга;
- 👁 метод керованої генерації ідей (здійснюється зі сторони керівника обговорення).

До універсальних методів експертних оцінок відносяться:

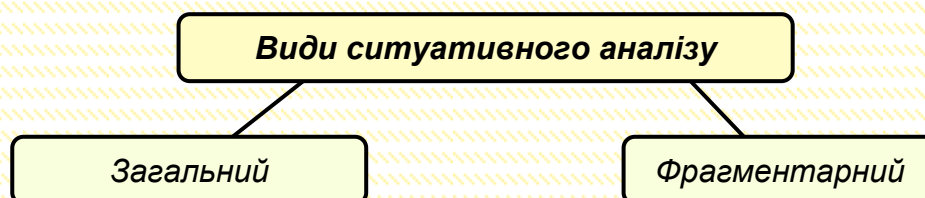
- матричний метод, заснований на використанні матриць, що відображають значення вершини моделі об'єкта прогнозування;
- метод побудови прогнозного сценарію. Останній передбачає детальний опис ситуації встановлення послідовності подій з метою відображення стану об'єкта у майбутньому;
- морфологічний аналіз полягає у побудові матриці характеристик об'єкту прогнозування і оцінки варіантів;

Дослідження із застосуванням експертних оцінок включає в себе наступні елементи:

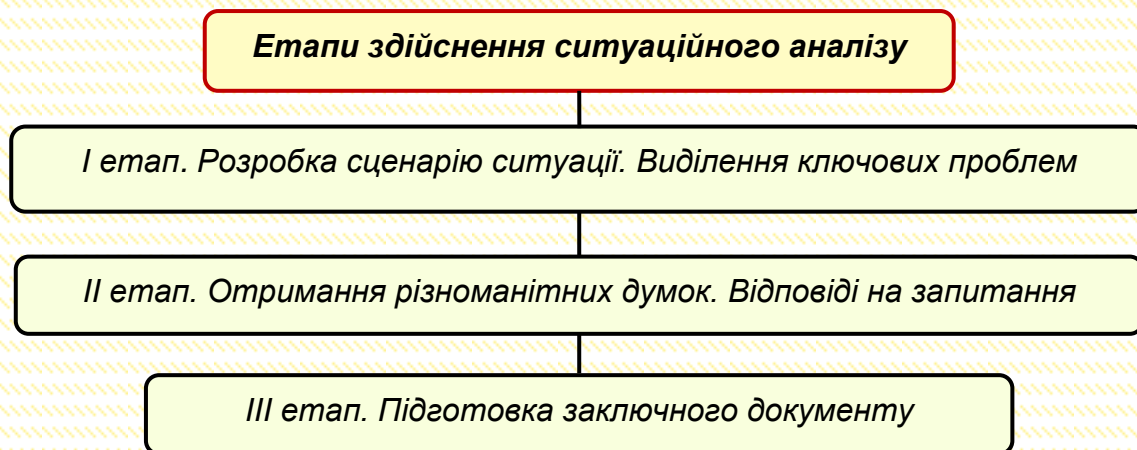
- підбір інформаційних матеріалів, вибір експертів;
- збір експертних висновків і обробка результатів;
- підготовка підсумкового висновку.

Ситуативний аналіз

Першою стадією політичного аналізу є аналіз ситуації, тобто взаємодії між суб'єктами політичної системи у визначений період часу.

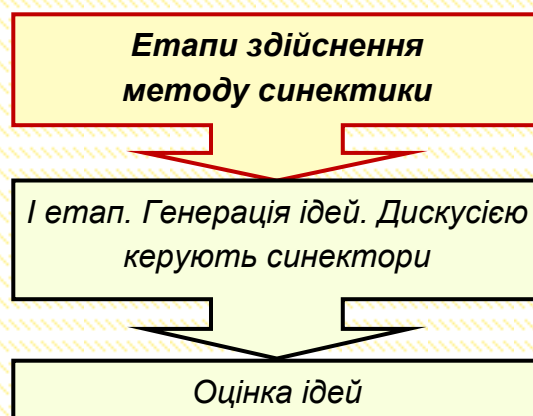

1. Загальний аналіз здійснює комплексну оцінку стану всієї політичної системи.
2. Фрагментарний аналіз – це аналіз якої небудь частини політичної ситуації.

Метод синектики

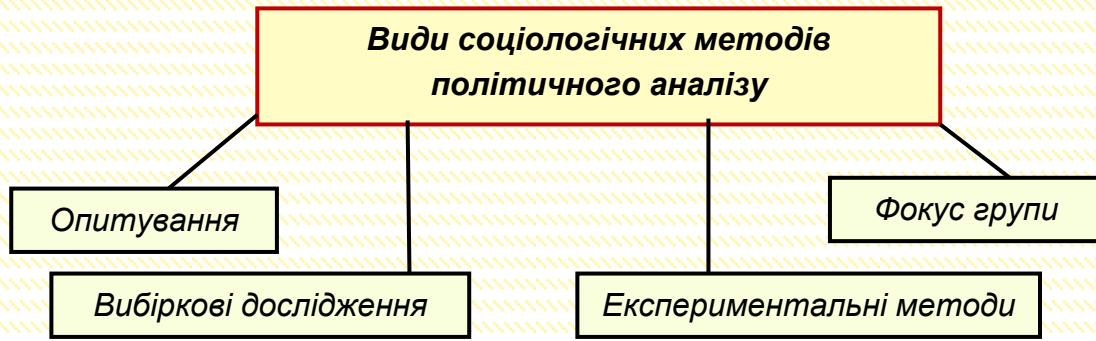
Методика синектики (сполучення абсолютно різних елементів) була розроблена У. Гордоном і спочатку використовувалася у технічних сферах. На думку У. Гордона, спеціалісти в різних сферах можуть бути генераторами нових, не стандартних, але перспективних варіантів рішень.

Різновиди методу побудови сценаріїв:

1. Метод отримання погодженої думки.
2. Метод повторюючого об'єднання незалежних сценаріїв.
3. Метод матриць взаємовпливів.

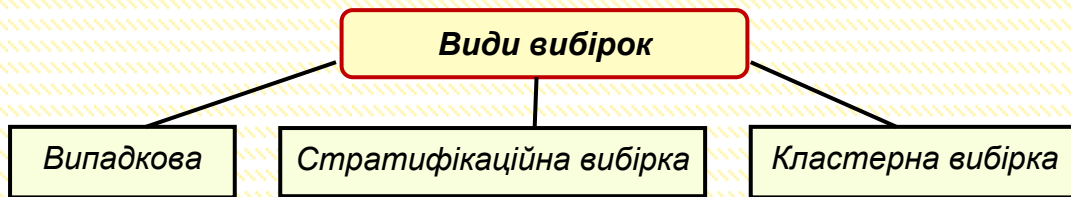
Соціологічні методи політичного аналізу

Під час опитування використовують:

- безпосереднє інтерв'ю, коли велика кількість відкритих запитань;
- телефонне опитування. Найбільш ефективне для швидкого опитування із коротким списком запитань.
- поштовий переказ, який дає можливість респонденту спокійно обдумувати свої відповіді.

Найчастіше дослідження обмежується вибірковою сукупністю або вибіркою.

Випадкова вибірка – ймовірнісний підхід, який називають також випадковим чи стохастичним, оскільки він передбачає випадковий відбір одиниць спостереження із загального переліку (списку) одиниць генеральної сукупності. Основним правилом при випадковому відборі є : однакова ймовірність кожної одиниці генеральної сукупності потрапити до вибірки. При педантичному дотриманні цієї умови реалізується основна перевага випадкової вибірки: елементи генеральної сукупності виявляються репрезентованими у вибірці з ймовірностями, які наближаються до їх розподілу у генеральній сукупності. Такий результат є проявом закону великих чисел. Знаючи дисперсію фіксованих характеристик та заздалегідь визначивши допустиму помилку репрезентативності, уможливується розрахунок потрібного обсягу вибіркової сукупності.

Існує два основних види класифікації (групування) генеральної сукупності: районування (стратифікація) і кластеризація (метод гнізд, сєрійна вибірка).

Районована (стратифікаційна) вибірка передбачає попереднє групування одиниць генеральної сукупності за відмінними між собою типами.

Засадовою ознакою стосовно класифікації є ознака (чи сукупність ознак), за якою респонденти істотно відрізняються один від одного; при цьому вважається, що саме така ознака, може справляти істотний вплив на досліджуване явище.

Таким чином, при виборі критерію стратифікації (районування) дослідник керується двома особливостями: ця характеристика повинна справляти вплив на досліджуване явище; за цією характеристикою одиниці сукупності мають вирізнятися. Наприклад, під час вивчення ставлення до приватизації можна передбачити, що тип підприємства, на якому працюють респонденти (державне чи приватне), істотно впливатиме на їхнє ставлення до приватизації. Досліднику також відомо, що частина людей, які працюють на приватних підприємствах, незначна, і при механічному випадковому відборі ймовірність їх занесення до вибірки досить низька. У такому випадку всі підприємства поділяються на групи залежно від форми власності, а потім із кожного типу відбираються респонденти пропорційно чисельності цього контингенту в генеральній сукупності. У більшості великомасштабних опитувань громадської думки за національними вибірками первинна стратифікація здійснюється за географічною локалізацією респондентів (звідси й синонімічна назва цього принципу – районування).

У статистичному розумінні районування відповідає виокремленню такої кількості і таких статистичне однорідних груп, щоб дисперсія заданих параметрів всередині одержаних груп була меншою, ніж між ними.

Кластерний («гніздовий») спосіб попередньої класифікації об'єкта у певному розумінні є протилежним районуванню. Якщо при районуванні дослідник виокремлює різнотипові підсукупності, то при гніздовій вибірці генеральна сукупність розбивається на однотипові групи («гнізда»), всередині яких містяться різнорідні одиниці спостереження. Такими «гніздами» можуть бути школи, підприємства, сім'ї, колективи, поштові відділення, виборчі дільниці та інші організації, які у певний спосіб інтегрують групи людей, а дослідник вважає, що ці кластери є досить однотипними.

Використовуючи принцип кластеризації, дослідник повинен керуватися двома основними положеннями: усі одиниці генеральної сукупнос-

ті мають бути розподілені між «гніздами»; основні характеристики «гнізд» мають бути максимально ідентичними за заданими параметрами.

При використанні гніздової вибірки у межах «гнізда» можна проводити суцільне опитування, а можна – вибіркоче, залежно від чисельності та однорідності сукупностей «гнізд».

1. За випадкової вибірки будь-який елемент може бути вибраним.
2. За стратфікаційної вибірки опитування здійснюється у кожній із вибраних страт.
3. Під час кластерної вибірки опитується певний кластер із усієї сукупності.

Групові експертні оцінки поділяються на дві групи – стаціонарні та заочні методи. Стаціонарні методи не вимагають великих фінансових і організаційних витрат, тому й частіше використовуються на практиці.

Вони поділяються на дві групи. Першу складають методи, які спрямовані на розкриття творчого потенціалу учасників обговорення. Їх доцільно називати *психологічними методами стаціонарної дискусії*, оскільки в їхній основі лежить використання різних психологічних прийомів, метою яких є стимулювання творчої активності експертів.

Другу групу складають методи, в яких не використовуються психологічні засоби розкриття інтелектуального потенціалу учасників дискусії. Ці методи є простим обміном думок із заздалегідь відомої проблеми.

Переваги та недоліки заочних методів групових експертних оцінок у порівнянні зі стаціонарними

Заочні методи групової експертизи потребують серйозної організаційної підготовки. Вони дозволяють брати участь в здійсненні аналітичної діяльності значній кількості експертів, уникнути недоліків, а це неможливо здійснити під час стаціонарної дискусії.

**Критерії оцінок пропозицій експертів
(за Х. Лінстоном та М. Туроффом)**

Критерій	Варіант оцінки	Наближена характеристика пропозицій, що міститься у відповідях
Ефективність	Дуже ефективно	Матиме позитивний результат при використанні його в якості самостійного рішення
	Ефективно	Матиме позитивний результат при використанні у поєднанні з іншими пропозиціями.
	Не ефективно	Матиме негативний результат
	Надто не ефективно	Його реалізація призведе до негативних наслідків
Здійснення	Повне здійснення	Немає перешкод для здійснення.
	Можливе здійснення	Вимагає доопрацювання і ретельного опису
	Можливе нездійснення	Ряд моментів не відображені, можливі труднощі під час реалізації.
	Повне нездійснення	Пропозиція працювати не буде.
Ступінь відношення до проблеми	Дуже високий	Пропозиція вирішує багато поставлених завдань
	Високий	Пропозиція має відношення до проблеми, але її реалізація є другорядною
	Низький	Пропозиція має слабе відношення до проблемної ситуації, пріоритетність реалізації низька.
	Надто низький	Пропозиція взагалі не має відношення до проблеми.
Ступінь довіри до пропозиції	Повний	Усі висновки, які містить пропозиція, вірні.
	Високий	Дана пропозиція вимагає вирішення, яке б базувалось на даній пропозиції, але з деякими змінами та доробками.
	Низький	Пропозиція є ризикованою.
	Дуже низький	Велика ймовірність того, що пропозиція невірна.

Зміна умов політичного життя приводить до зміни політичної культури, тому після оголошення незалежності України відбувається більш активне залучення громадян у сферу політичного життя суспільства.

Відповідно, при здійсненні аналізу і прогнозування важливу роль можуть виконувати наступні чинники:

- 1) менталітет населення, який визначається культурною спадщиною і/або релігією;
- 2) рівень економічного розвитку країни, що залежно від розвиненості ринкових відносин і приватного сектора обумовлює потребу в більшому або меншому державному втручанні;
- 3) ступінь відкритості економіки;
- 4) рівень технологічного розвитку, що визначається наявністю або відсутністю природних монополій, а також необхідністю в регулюванні нових видів діяльності;
- 5) якість апарату державного управління.

Питання для самоконтролю

1. *Дайте характеристику таким методам аналітики: методу аналогій, історичному методу, відсотковому методу, ситуативному та інституційному методам, конвент – аналізу, методу мережі зв'язків.*
2. *Охарактеризуйте етапи роботи політичного аналітика.*
3. *Обґрунтуйте, від чого залежить вибір виду відстеження інформації.*
4. *Вкажіть переваги і недоліки заочних методів групових експертних оцінок у порівнянні зі стаціонарними.*
5. *Розкрити етапи роботи політичного аналітика та охарактеризувати їх.*
6. *Дайте визначення методам аналітики.*

ТЕМА 5

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АНАЛІТИКИ

Зміст

1. Аналіз державної політики та його розуміння.
2. Оцінка політичних ризиків і можливих подій.

Список використаних джерел:

- Браун М. Посібник з аналізу державної політики. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 243 с.
- Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: монографія. Київ: НІСД, 2001. 242 с.
- Веймер Девід Л, Вайнінг Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.
- Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник; Наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.
- Горбатенко В.П. Аналітично-прогностичні знання та їх роль у суспільно-політичному розвитку. *Суспільно-політичні процеси*. Київ, 2017. Вип. 23(6-7). 308 с.
- Новакова О.В., Пашина Н.П. Аналіз державної політики: навчальний посібник. 2-е вид., перероб. і доп. Маріуполь: Вид-во Маріупольського державного університету, 2017. 304 с.
- Пал Леслі А. Аналіз державної політики. Пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 1999. 422 с.
- Пірен М.І. Загальна соціологія: підруч. для студентів ВНЗ. Київ: Персонал, 2014. 477 с.
- Почепцов Г.Г. Стратегический анализ: Стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела. Київ: Дзвін, 2004. 336 с.
- Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода А.В., 2001. 112 с.
- Телешун С.О., Титаренко О.Р., Рейтерович І.В., Вировий С.І. Вступ до політичної аналітики: навч. посібник. Київ: Видавництво НАДУ, 2006. 220 с.
- Теремко В.В. Прикладний політичний аналіз. Прикладна політологія: навч. посіб. / за ред. В.П. Горбатенка. Київ. Академія, 2008. С. 390–409.
- Тертичка В.В. Державна політика: Аналіз та здійснення в Україні. Київ: Основи, 2002. 750 с.

Аналіз державної політики був предметом уваги численних досліджень у минулі сторіччя, хоча її докладне вивчення розпочалося тільки в середині ХХ ст. Аналіз політики привернув увагу суспільних наук як засіб поліпшення людського суспільства. Причиною цього, окрім дослідницького інтересу, була і є потреба в глибокому аналізі й усвідомленні безпосередньої дії / бездії влади. Аналіз політики, як науки про державну політику (*policy science*), керується такими базовими принципами:

- мультидисциплінарність: ґрунтування на здобутках, дослідженнях і методології суспільних наук з виробленням власних наукових підходів;
- зорієнтованість на вирішення проблем: центром уваги державної політики є розв'язання реальних (конкретних) суспільних проблем;
- нормативність: державна політика має тенденцію до послаблення її нормативності, але вибір напрямку політики здійснюється в межах наукової концепції державної політики і ґрунтується на суспільних цінностях і нормах.

Сучасна наука про державну політику поділяється на *дві окремі сфери*:

1) дослідження політики (*policy study*), що ґрунтується на емпіричному вивченні конкретних суспільних проблем для розуміння й інформування щодо процесу розроблення й впровадження політики. Це сфера інтересів науковців, груп дослідження політики;

2) аналіз політики (*policy analysis*), як мотивована сфера, що прагне безпосередньо впливати на реальні наслідки політики шляхом проектування політики державних інституцій. Безпосередніми виконавцями аналізу політики є аналітики політики.

Таким чином, політичний аналіз не може бути лише теоретичним або лише практичним. Особливості політичного аналізу є похідними від специфіки роботи консультанта, покликаного дати аналітичну оцінку конкретної проблеми й запропонувати відповідні рекомендації щодо реалізації інтересів того чи того суб'єкта політичної дії. Отже, політичний аналіз слід розглядати як пошук шляхів оптимальної реалізації інтересів суб'єктів політичної дії. Політичний аналіз є галуззю політологічного знання, до компетенції якої належить науково ангажований, тобто критично-рефлексивний, доказовий і ціннісно навантажений пошук моделей розв'язання конкретних проблем, з якими стикаються суб'єкти

політичної діяльності. За своєю природою політичний аналіз є не просто інструментальним, а й комунікаційним знанням, яке включає в себе у якості важливого виміру спрямованість на зміну політичної реальності на основі науково обґрунтованого прогнозу.

1. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЙОГО РОЗУМІННЯ

Здійснення ефективної державної політики має бути результатом і квінтесенцією всього політичного аналізу в країні. Однак, якщо не брати належним чином до уваги аналітику широкого кола політичних сил, це може стати початком занепаду демократичних засад держави. Отже, аналіз державної політики має поєднуватися з аналізом недержавної політики, зокрема, окремих суб'єктів політичному – політичних партій, рухів, блоків.

Важливу роль у здійсненні політичного аналізу відіграють дослідження громадської думки, соціологічні опитування, дані яких є особливо важливими в періоди політичних виборів на різних етапах їхнього проведення. **Громадська думка** являє собою різновид колективного судження, в якому у формі оцінки, ствердження чи засудження відображається ставлення масової свідомості до певних соціально значимих проблем (в тому числі й до проблем майбутнього суспільно-політичного розвитку). Враховуючи здатність громадської думки різнобічно впливати на свідомість і практичну діяльність людей, регулювати їх соціальну поведінку, в контексті політичного прогнозування важливе значення має опанування мистецтва її формування. Для цього необхідно насамперед правильно і своєчасно визначити завдання, проблеми, потреби колективу і сприяти їх обговоренню. Виходячи з цього, добираючи проблеми для обговорення необхідно враховувати такі моменти:

- для обговорення доцільно вибрати найактуальніші проблеми, які зацікавлять колектив, викличуть інтерес колективу до об'єкта громадської думки. Інакше пануватиме байдужість, пасивність при обговоренні;
- предмет обговорення повинен мати життєво важливе значення для колективу. Громадська думка буде мати конкретне значення лише в тому випадку, якщо вона висловлена з важливого питання і своєчасно;

- проблеми, які формують громадську думку, повинні відображати стратегічні і тактичні завдання, які стоять перед суспільством;
- важливо також враховувати компетентність колективу в обговоренні зазначених проблем і у виробленні щодо них думки. Треба пам'ятати, що це значно впливає на значущість громадської думки.

Однією з найточніших методик вимірювання громадської думки стосовно політичних проблем є «**воронка Геллапа**», що включає п'ять категорій запитань: запитання-фільтри, відкриті, запитання щодо причин, специфічні, спрямовані на вимірювання інтенсивності думки. Досліджуючи громадську думку, слід неодмінно брати до уваги різноманітні соціальні чинники, які засвідчують реальні відмінності умов життя індивідів, рівень розвитку їхньої свідомості, стан національної і політичної ментальності, характер реального втілення політичних цінностей.

Якість розвитку українського суспільства, як суспільства перехідного типу, залежатиме значною мірою від того, чи буде громадська думка інструментом, здатним не тільки забезпечувати легалізацію влади, а й утримувати її в рамках демократичної системи державного правління. Не слід забувати й про те, що влада, прагнучи підтвердити свою легітимність, активно застосовує різного роду маніпулювання громадською думкою у своїх корисливих інтересах. За цих умов активність останньої є показником процесу її інституціоналізації, прагнення утвердити свою цінність, як для влади, так і для суспільства в цілому. За відсутності інституційних каналів (вибори, референдуми) громадська думка справляє визначальний вплив на політичні рішення через різноманітні засоби тиску – економічний, політичний (мітинги, демонстрації, акції громадянської непокорності та ін.), правовий, моральний, нормативно-символічний, фізичний та ін.

Пізнання механізмів виникнення, ескалації і запобігання політичних конфліктів. Аналіз і прогнозування в цій сфері передбачає: 1) всебічне вивчення і осмислення можливих культурних, історичних, соціально-економічних і політичних передумов виникнення конфліктів; 2) відслідковування показників небезпеки ще в зародковій стадії або на латентній стадії протікання конфлікту. До останніх, зокрема, відносяться: активізація національних рухів (груп), налаштованих на безкомпромісне вирішення своїх об'єктивно назрілих проблем або суб'єктивно визначених інтересів; виникнення корпоративної інформаційної експансії з жорсткими звинуваченнями на адресу політичних опонентів, пошука-

ми «образу ворога», вимогами запровадження надзвичайних заходів, що включають обмеження свободи та ін.; спонтанна міграція населення, поява біженців; формування «внутрішнього пролетаріату», показниками якого є абсентеїзм, соціальна апатія, протестні варіанти голосування та ін. Запобіганню конфліктів засобом прогнозування передбачає аналіз широкого кола джерел інформації, що складає певну систему фактів і всебічно характеризує об'єкт. Результативність і достовірність прогнозу визначається розмірами та правдивістю всього задіяного масиву інформації. До джерел інформації про конфлікти відносяться: періодична преса, статистичні дані, політичні огляди, політичні заяви, результати анкетних опитувань, моніторинги громадської думки, матеріали наукових форумів та ін. Українська дослідниця у сфері конфліктології М. Пірен вважає, що для прогнозування конфлікту необхідно: проаналізувати сигнали конфлікту, які виявляються в ступені напруження та дискомфорту в колективі (групі), частоту їхньої появи, потенціали їхньої конфліктогенності та вірогідності стимуляції ними конфлікту; виявити проблему, які суперечності зумовили її появу, наскільки вона складна, чи є можливість її розв'язати; з'ясувати чи назріла конфліктна ситуація і в якому напрямку вона може розвиватися; уточнити склад учасників розгортання конфлікту та їхню готовність до подальшого провокування й поглиблення конфлікту; виявити суть інциденту, його особливості, наскільки він спроможний бути детонатором конфлікту.

Важливу роль при прогнозуванні конфліктів відіграє різнобічний аналіз контексту, на тлі якого може розгорітись той чи інший конфлікт. Йдеться про соціальне тло (розподіл соціальних сил, суспільних потреб; соціально-психологічні настрої різних верств населення); економічне (природні та людські ресурси, розвиток основних фондів і капіталовкладень, життєвий рівень населення, зовнішня торгівля, фінанси, стан народного господарства та його окремих галузей); організаційне (рівень функціонування організацій, що можуть визначально вплинути на характер конфлікту); науково-технічне (науковий потенціал, інформаційне забезпечення).

Прогнозування у сфері політичних конфліктів передбачає розробку технологій розв'язання кризових ситуацій і досягнення консенсусу, які можуть зацікавити членів колективу, врахувати наявність необхідного що включає оптимальне втілення наявних методик знаходження згоди між учасниками конфліктних ситуацій та забезпечення можливостей

управління цими ситуаціями. До кола питань, пов'язаних з управлінням конфліктами, належить, зокрема, проведення переговорів. Переговорний процес передбачає вироблення технології торгу, яка ґрунтується на використанні різного роду способів взаємодії сторін. З метою досягнення успіху в переговорному процесі політологами формулюються рекомендації діючим суб'єктам щодо стилю їхньої поведінки у відносинах з аутсайдером чи сильним опонентом, визначаються засоби, які дозволяють досягати взаєморозуміння з опонентом, пом'якшити жорсткість його позиції, встановлюються правила інформування учасників переговорів. Вирішення, своєчасне прогнозування та професійне врегулювання конфліктів передбачає розробку ефективних міждисциплінарних методик аналізу та експертизи конфліктних ситуацій. Останнє включає: оцінку схильності особистості або соціальної групи до ескалації чи продуктивного вирішення конфлікту; задіяння партнерських відносин, діалогічного потенціалу групи та психологічної готовності її членів до співробітництва і пошуку альтернатив; визначення гостроти, стадії протікання, явних і прихованих особливостей учасників, психологічного змісту конфлікту (культури, стереотипів поведінки, схильності до ініціатив учасників конфлікту). Важливе значення має визначення так **званих конфліктогенів**, якими називають усі вербальні та невербальні (бездіяльність, байдужість, презирство) компоненти поведінки особистості чи групи, що сприяють виникненню і ескалації конфліктів. Вміння виявляти особливості конфліктів, прогнозувати їхні наслідки пов'язане з психологічною і професійною готовністю фахівця до вирішення даного типу завдань і в цілому до управління конфліктами. Вирішальну роль у цьому питанні відіграє інтелектуальна здатність фахівця до аналітичної, прогностичної, оціночної діяльності та до прийняття рішень в експертуванні конфліктів.

Передбачення і забезпечення результатів виборчих кампаній.

Одним з ефективних прогностичних засобів у виборчому процесі є **екзит-пол** (від англ. exit poll – опитування на виході) – різновид оперативного попереднього соціологічного дослідження для з'ясування за кого з кандидатів проголосував виборець. Екзит-пол проводиться безпосередньо в день голосування біля виборчих дільниць. Метою проведення досліджень є намагання забезпечити чесність підрахунку голосів. Правильно проведене опитування є досить точним та слугує орієнтиром для перевірки діяльності виборчих комісій. Отже, екзит-пол – виключно демокра-

тична процедура, здатна забезпечити реальний моніторинг, який дає оперативну й чітку відповідь стосовно характеру і результатів виборів. Результати екзит-полу, як правило, стоять на заваді фальсифікації, звужують простір для маніпулювання свідомістю виборців.

Практика прогнозного забезпечення виборчого процесу засвідчує, що при проведенні дослідження стану політичної свідомості населення і прогнозуванні можливих варіантів поведінки громадян на виборах доцільно користуватися **методом експертного оцінювання**. При вивченні електоральної поведінки громадян більш ефективним є використання **методу екстраполяції**. В якості поширеного засобу цілеспрямованого впливу на виборців активно використовуються результати соціологічних опитувань. При цьому, як показує практика проведення виборів в Україні, в умовах домінування комерційних чи провладних соціологічних служб і відсутності свободи преси можливі свідомі спотворення, або й масштабна фальсифікація їхніх результатів.

Складові аналітичних досліджень прогнозного характеру:

- попередні дослідження, які дозволяють кандидатові прийняти рішення про участь у виборах або відмовитись від неї;
- моніторингові дослідження, які дозволяють відслідковувати соціально-політичні орієнтації виборців і фіксувати зміни в їхньому середовищі щодо ставлення до кандидатів;
- спеціальні дослідження – виявлення специфічних питань, які виникають у ході виборчої кампанії (релігійна належність, сімейний стан, науковий потенціал кандидатів), а також впливу нових чинників, які виникають у процесі виборчої кампанії;
- підсумкові дослідження, за допомогою яких виявляються мотиви голосування, ефективність засобів пропагандистського впливу, розстановка політичних сил та інша інформація, важлива для діяльності переможця на виборах та учасників майбутніх виборів.

З'ясування характеру і завдань перетворень у сфері політичних відносин. Перш ніж започаткувати масштабні перетворення в тій чи іншій країні, слід врахувати цілий ряд наявних умов, здатних спонукати ті чи інші тенденції. До таких умов, зокрема, варто віднести наявність сильного заінтересованого оточення, яким по відношенню до перехідних постсоціалістичних країн виступають структури західного світу, такі як НАТО, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та ін.

Таке застереження відноситься як до розвинених країн, так і до країн, які вступили у період глобальної трансформації. З цього приводу значимо, що будь-яка спроба нав'язати політичну демократію і одночасно вільну ринкову економіку, яка найретельнішим чином не прораховує, як звести до мінімуму соціальні втрати подібного переходу, може привести до небажаних колізій.

Суспільно-політична практика засвідчує, що, перш ніж розпочинати перетворення у сфері політичних відносин, слід ретельно з'ясувати за допомогою механізмів політичного прогнозування тенденції в розвитку політичної ситуації, реальні можливості політичних сил та інститутів, орієнтації і можливості управлінської еліти. У процесі здійснення аналізу політичних відносин першочергова увага звертається на їх сутнісні елементи, які виступають в якості домінуючих у конкретному досліджуваному випадку. **Елементний склад політичних відносин** включає: взаємодію суб'єктів і об'єктів політичних дій, політичні потреби, політичні інтереси, політичні цілі, політичну поведінку, політичну волю.

Важливість прогнозування політичних відносин пов'язана з тим, що в сучасному суспільстві жоден соціальний інститут не може виникнути і утворитися поза тими відносинами, які реально складаються в політичній сфері. Водночас, рівень розвитку політичних відносин у суспільстві є одним з основних критеріїв загальної і політичної культури, оскільки суспільні відносини мають своє людське обличчя. Характер політичних відносин у сучасному світі значною мірою визначають зміст і загальний рівень розвитку моралі й гуманізму, ставлення влади до окремої особистості.

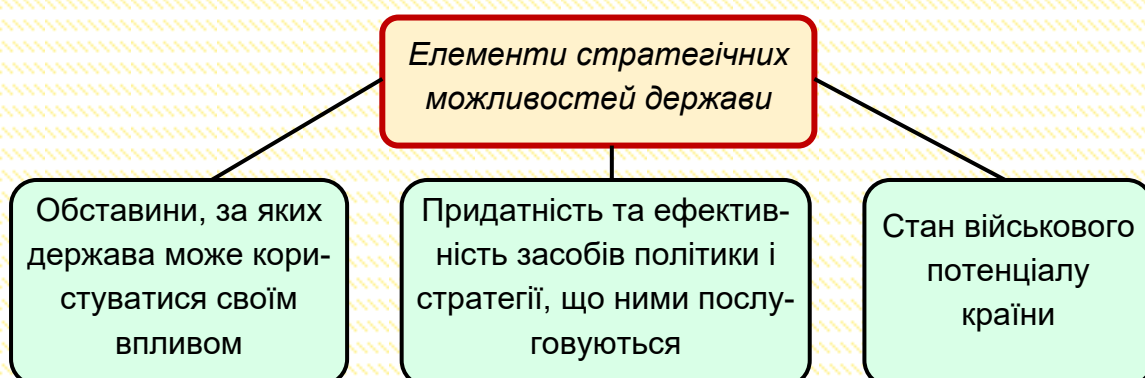
Рекрутування політичних лідерів та передбачення їхнього впливу на зміну політичної ситуації в країні. Політичне лідерство має широкі об'єктивні засади. Історія переконує, що роль політичних лідерів у суспільстві є досить значною. Кожна історична епоха потребує й народжує свого лідера. Випадковими можуть бути лише окремі політики, які не заслуговують на звання політичного лідера, хоча нерідко досягають політичного олімпу та найвищих державних і партійних посад.

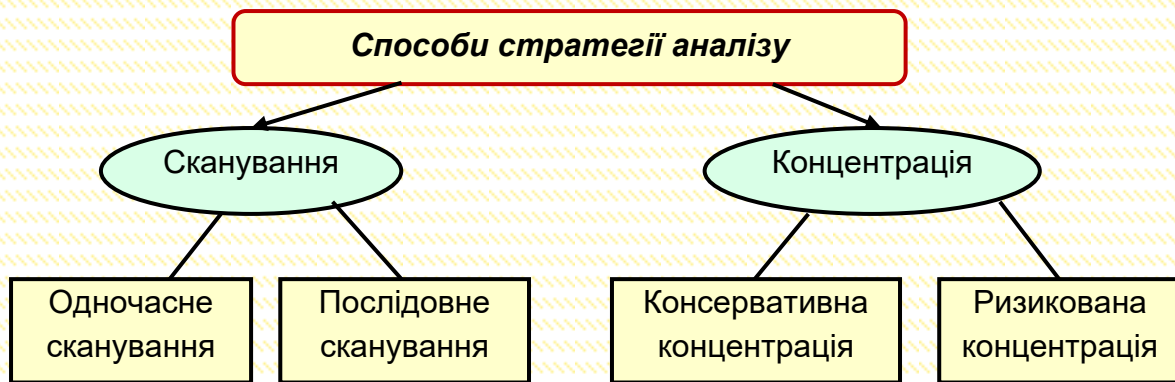
За умов тоталітаризму й авторитаризму лідерів у сучасному загальнодемократичному розумінні не існує, а є диктатори, номенклатура і бюрократія, які прориваються до влади не за законами політичного лідерства, а за своїми власними правилами «узурпації права», використовуючи монополію на знання, організацію й засоби виробництва. Ана-

лізуючи існуючі в різних теоріях типи політичного лідерства, відмінності в їх характеристиці, слід поставити питання про **критерії оцінки провідника**: як вирізнити його із строкатої юрби політичних діячів різних рівнів і рангів? Більшість сучасних дослідників зосереджується на **трьох критеріях**: наявність власної, зрозумілої для всіх політичної програми, яка відповідає інтересам більшості суспільства; особистісні якості (воля, цілеспрямованість, наполегливість), глибокі знання, що дають змогу реалізувати лідеру свою програму; популярність, здатність завоювати настрої мас, уміння створити ефективну систему політичного керівництва. Названі критерії є водночас функціями політичного лідера у найзагальнішому їх вираженні. Саме на них слід спиратися, прогножуючи результати політичної діяльності того чи іншого політичного лідера. Найважливішими з них є такі: інтеграція суспільства, громадян, об'єднання мас довкола спільних завдань і цінностей; пошук і прийняття оптимальних політичних рішень; захист мас від беззаконня, самоуправства бюрократії, підтримка громадського порядку; налагодження системи постійного зв'язку з масами, запобігання відчуженню громадян від політичного керівництва; ініціювання оновлення, генерування оптимізму й соціальної енергії, мобілізація мас на реалізацію політичних цілей; легітимація суспільно-політичного устрою.

Діяльність політичних лідерів має утверджувати істину, яка полягає в тому, що політика не повинна розглядатися як загальнодоступна справа. Її найстрашніший ворог – некомпетентність, особливо агресивна. Адже саме вона панує у царині політики тоді, коли від політичного успіху окремої особи залежить доля народу України, за плечима якого суцільна трагедія політичних невдач у історичній ретроспективі. Звідси, надзвичайно важливо при здійсненні прогнозування в цьому сегменті політичного розвитку враховувати найважливіші уроки наявного політичного досвіду.

Найважливіший етап політичної аналітики – це аналіз, основу якого складає вивчення причино – наслідкових зв'язків взаємодії фактів і уявлень, тобто використання методів аналітики.

Аналіз – завершальна та важлива частина аналітичної інформаційної роботи політичної аналітики, що пов'язана з установленням взаємозв'язку між витлумаченими фактами.

Аналіз державної політики – процес, спрямований на вивчення організації національного простору відповідно до обраної стратегії розвитку країни.

Завдання аналізу державної політики:

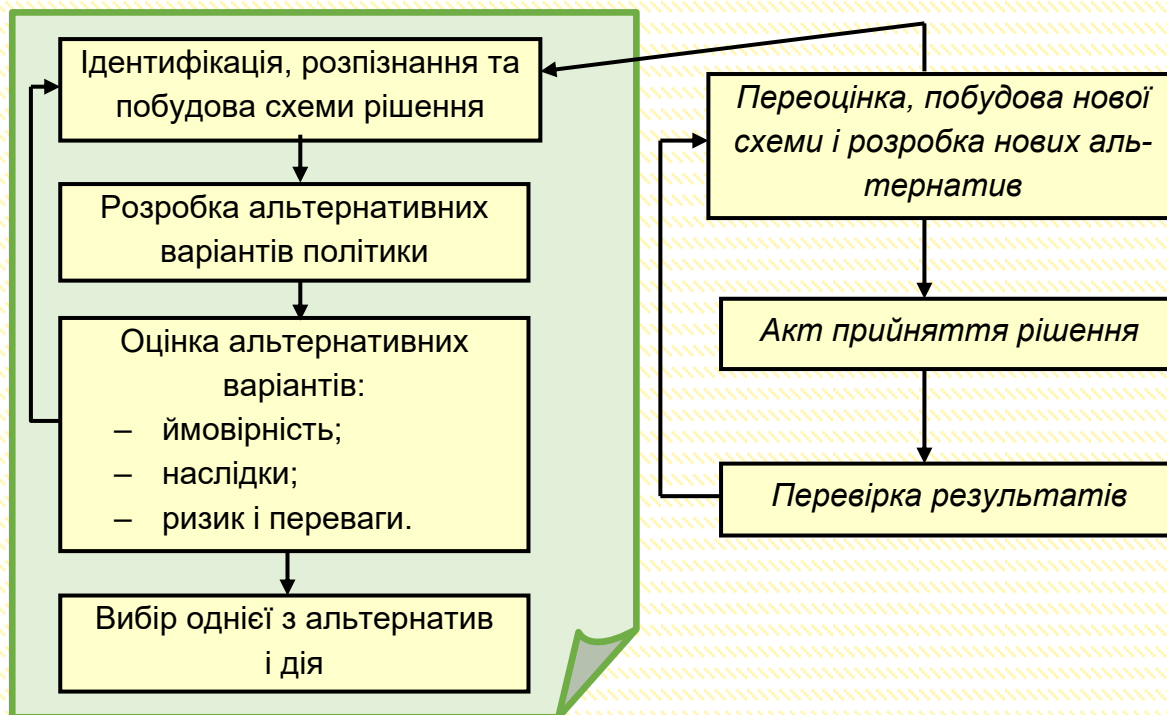
- 👁 Встановити наслідки рішень, які приймаються;
- 👁 Оцінити ефективність політики, що проводиться;
- 👁 Визначити пріоритети в політиці держави.

Альтернатива у політиці передбачає наявність визначеного масиву рішень, які можуть бути застосовані для сценарію.

Одним із найскладніших етапів раціональної технології прийняття рішень є етап опрацювання альтернативних варіантів вирішення конкретної проблеми. Недостатня їх кількість спричиняє велику ймовірність прийняття неоптимального рішення. В той же час генерування альтернатив вимагає значних інтелектуальних зусиль і витрат часу. Суттєво полегшити цю роботу спроможні методи творчого пошуку альтернатив, які застосовуються в індивідуальному режимі, під час колективного творчого пошуку та придатні для використання в обох зазначених випадках.

Схема політичного рішення (за А. Бароніним):

Фрейми рішення – це уявлення людини, що приймає рішення, про дії, результати та непередбачені обставини, пов'язані з конкретним вибором.

Під час аналізу та прогнозування політичного рішення, що приймається політичними силами іноземної держави, слід зважити на етнічні особливості оцінювання інформації та моделей прийняття рішень представниками інших етносів і етнічних груп.

2. ОЦІНКА ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ І МОЖЛИВИХ ПОДІЙ

Політична діяльність пов'язана із значним спектром ризиків. Управління політичним ризиком стає суттєвою компонентою стратегії політики, під час формування зовнішньої політики. Вибір раціонального рішення відбувається у визначеній послідовності, де на кінцевому етапі цього процесу необхідно встановити, яких збитків може завдати кожен із визначених способів дій. Оцінити можливі наслідки. Якщо ці наслідки – негативні, то вони мають назву «ризики».

Аналіз ризиків – процес визначення загроз, уразливих місць, можливих збитків та контрзаходів.

Загрози (Threat) – сукупність умов і чинників, які можуть стати причиною завдання збитків інтересам держави, політичних сил.

Базовий аналіз ризиків – це аналіз ризиків, який проводиться з метою визначення загрози та ймовірних втрат.

Повний аналіз ризиків передбачає:

- визначення цінності ресурсів;
- оцінку загроз і вразливих місць;
- вибір ефективних контрзаходів, оцінка їхньої ефективності.

Критерії оцінки альтернатив політики та політичних рішень

Наслідки внутрішньо-політичного життя країни

Наслідки для зовнішньо-політичного життя країни

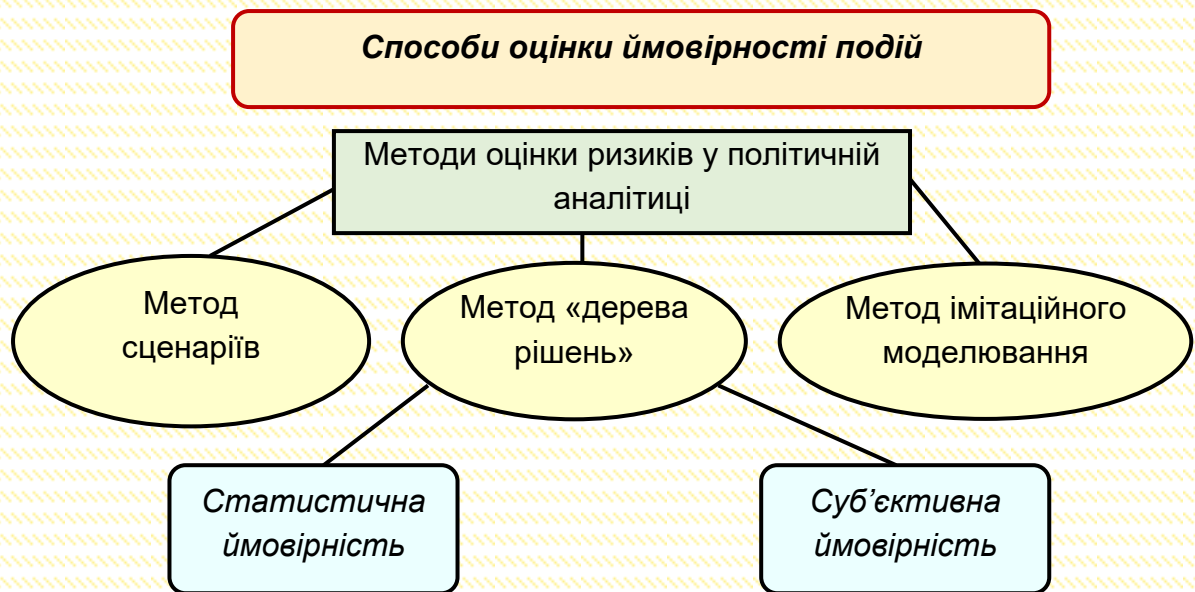
Наслідки для соціально-економічного життя країни

Рі-вень ризи-ку

Витра-ти на реалі-зацію

Необхідні ресурси для реалі-зації

Статистична ймовірність – це відносна частота появи випадку певного виду в сукупності всіх можливих випадків. Обчислення такої ймовірності ґрунтується на законі великих чисел і застосовується найчастіше завдяки практичній доступності, передусім у економічній сфері, та достатній об'єктивності обчислених значень ймовірності.

Суб'єктивна ймовірність розглядається як кількісна міра ризику та її визначення через відношення правдоподібності, уточнення апріорної ймовірності за допомогою формули Баєса. Формула англійського **математика Томаса Баєса**, – одна з основних теорем **теорії ймовірностей**, яка визначає ймовірність настання події, коли відома тільки часткова інформація про подію. Формула Баєса:

$$P(A|B) = \frac{P(B|A)P(A)}{P(B)}.$$

Де: $P(A)$ – апріорна ймовірність гіпотези A ; $P(A|B)$ – ймовірність гіпотези A при настанні події B (апостеріорна ймовірність); $P(B|A)$ – ймовірність настання події B при істинності гіпотези A ; $P(B)$ – ймовірність настання події B .

За антикризового управління інформаційні повідомлення повинні впливати на ситуацію та змінювати її, а не механічно висвітлювати події.

Питання для самоконтролю

1. *Визначіть завдання аналізу державної політики.*
2. *Розкрийте етапи прийняття рішень.*
3. *Охарактеризуйте метод політичної аналітики, що застосовується для визначення ризиків.*

ТЕМА 6

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРОГНОЗУВАННЯ У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Зміст

1. Зародження та еволюція прогностичних тенденцій.
2. Поняття та сутність політичного прогнозу.
3. Основні характеристики прогнозування у політиці.

Список використаних джерел:

Андрущенко Т.В. Футурологічне бачення перспектив політичного та культурного розвитку людства (на прикладі концепції «футурошоку» Елвіна Тоффлера). URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/1476-2954-1-SM.pdf>

Войтович Р.В. Глобалізаційні процеси в сучасному світі: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 52 с.

Воронкова В.Г. Глобалізація як процес універсалізації стосунків між державою та ринком. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 35. С. 15–35.

Сабадаш Ю.С. Глобальні проблеми сучасності та «Римський клуб». *Вісник Житомирського державного університету*: зб. наук. пр. Житомир: ЖДУ, 2011. Вип. 57. С. 17–22.

Годзь Н.Б. Футурологічні перспективи та введення до теорії прогнозування як аналіз перспектив сучасної людини (екологічний контекст). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Філософія*. 2012. Вип. 38. С. 14–29.

Голяннич М. «Футурологія. Філософія майбуття»: монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. 540 с.

Горбатенко В.П. У пошуках майбутнього: до проблеми еволюції футурології як науки. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. 2017. Вип. 1. С. 35–48.

Горбатенко В.П., Бутовська І.О. Політичне прогнозування: навч. посіб. Київ: МАУП, 2005. 152 с.

Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. Київ: Генеза, 2006. 395 с.

Греба Р. Концепція-2020: як побудувати інформаційне суспільство в Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/10/31/7160084/>

Дацюк С. Перспективи релігії в XXI столітті. *Незалежний культурологічний часопис «І»* URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/diskusija/2012/Dacyuk_Perspektyvy_religii.htm

Дяченко Н. Роль та місце прогнозування в системі державного управління *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 4. С. 58–67.

Життя після епідемії: яким стане світ, коли вийде з карантину. Інтерв'ю із футурологом. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-futurolog-pandemiya/30550529.html>

Зражевська Н.І., Зражевський С.Ф. Футурологія суспільства і медіа культура. *Обрії друкарства*. 2015. № 1. С. 65–82.

Іванишин П. Наше майбутнє: передбачення Тараса Шевченка. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2010/03/11/42607/> .

Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.

Майбутнє світових релігій: соціологічні прогнози на 2010-2050 роки. URL: <https://religions.unian.ua/otherreligions/1766907-maybutne-svitovih-religiy-sotsiologichni-prognozi-na-2010-2050-roki.html>

Матвієнко В.Я. Прогностика. Київ: Укр. Пропілеї. 2000. 520 с.

Мороз Осип. Україна у Світовому футурологічному товаристві. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2008-11-3/svit-2008-11-3-36-moroz.pdf>

Петрушенко О. Утопія та футурологія: різні способи передбачення майбутнього. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13649/1/18_94-99_Vis723Filosofiya.pdf

Пінчук В.В. Особливості застосування соціально-політичного прогнозування в системі державного управління в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Pinchuk.pdf>

Ржевська Н. Політичне та стратегічне прогнозування: суть і ознаки. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 37–42.

Сабадаш Ю.С. «Новий гуманізм» Ауреліо Печеї. *Науковий потенціал світу 2004*: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 15 листоп. 2004 р. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. Т. 74: Філософія. С. 23–26.

Світ-2100. Що прогнозують футурологи на кінець XXI ст. *Кореспондент*. URL: <https://ua.korrespondent.net/journal/1319661-korrespondent-svit-2100-shcho-prognozuyut-futurologi-na-kinec-hhi-st>

Степанов В.Ю. Проблеми та перспективи інформаційного суспільства. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/DeBu_2012_2_4.pdf .

Сухорольський П. М., Сухорольська І. Ю. Основні етапи розвитку футурології та її завдання в умовах сучасного світу. *Грані*. 2018. Т. 21. № 3. С. 116–123.

Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода, 2001. 112 с.

Штанько В.І., Бордюгова Т.Г. Інформаційне суспільство: соціально-філософські проблеми становлення: навч. посіб. Харків: ХНУРЕ, 2012. 172 с.

Мета будь-якої науки включає передбачення. Під терміном «**прогнозування**» розуміють процес визначення перспектив розвитку якогось явища, події, що ґрунтується на знанні закономірностей суспільного розвитку та взятті до уваги інформації про минулий і сучасний стан цього явища чи події. Прогноз – це висновок про майбутнє інформаційного процесу, що досліджується, на основі загальної тенденції його розвитку.

Прогнозування покликане відокремлювати прикладний політичний аналіз від академічних політичних досліджень, у яких цілком доречно можуть використовуватись дескриптивний опис та діагностика політичних ситуацій. Прогнозування відкриває шлях до перспективного політичного аналізу, який передбачає здатність трансформувати теоретичні гіпотези, змінні та показники, моделі, графіки та інші атрибути описувальної науки в дещо таке, що має практичну значущість і здатне реально впливати на навколишню дійсність, – в політичну рекомендацію. А будь-яка рекомендація тією чи іншою мірою має на меті підняти завісу, що приховує від нас майбутнє. У свою чергу, політичний аналіз є відправною точкою для будь-якого прогнозу, оскільки саме він дає можливість визначити вже існуючі напрямки розвитку політичного процесу, а також виявити певні тенденції в політичній сфері, які ще не сформовані, але вже проглядаються. Прогнозування не зводиться до спроб угадати деталі майбутнього. Прогнозист має виходити із діалектичної детермінації явищ майбутнього, з того, що необхідність торує собі шлях через випадки, що до явищ майбутнього потрібний імовірнісний підхід з урахуванням широкого набору можливих варіантів. Тільки за такого підходу прогнозування може бути ефективно використане для вибору найбільш імовірного або найбільш бажаного, оптимального варіанта при обґрунтуванні мети, плану, програми, проєкту, взагалі рішення. Саме тому прогнози мають передувати планам, містити оцінку ходу, наслідків виконання (або невиконання) планів, охоплювати все, що не піддається плануванню, розв'язанню.

Роль прогнозування на сучасному етапі розвитку політичних процесів незмінно зростає у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу, ускладненням задач управління, підвищенням темпів змін в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Особливого значення набувають прогностичні технології, які дозволяють заздалегідь визначити

можливі варіанти розвитку подій у майбутньому і попередити будь-який політичний сценарій.

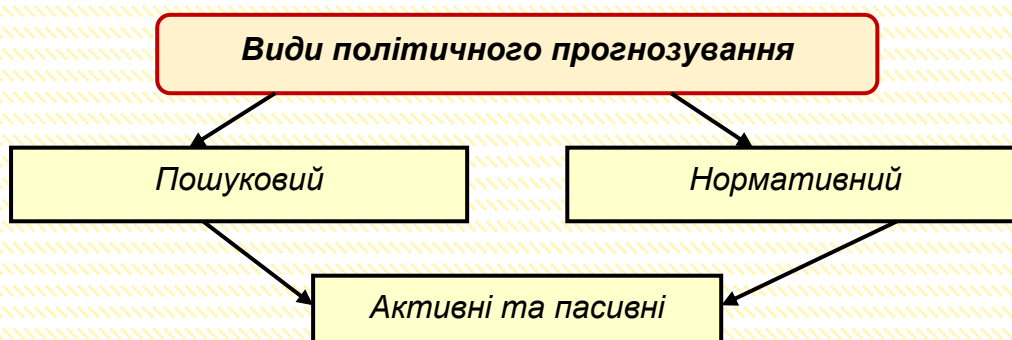
Аналіз сутності політичного прогнозування, виявлення його особливостей та методологічних проблем, є актуальною та політично значущою темою. Необхідність політичного прогнозування обумовлена також тим, що складові політики мають динамічний характер, вирізняються постійними змінами та плінністю. Одним із параметрів стабільної політичної системи, досягти якої прагне будь-який суб'єкт управління, є її передбачуваність та керованість. Значною мірою це залежить від можливостей політичного прогнозування, яке засновується на врахуванні відомих закономірностей та тенденцій соціального розвитку і має вагомий потенціал впливу на політичні процеси, події та явища.

Політичне прогнозування включає, по-перше, проєктування в політичній сфері, розроблення політичних сценаріїв – проєктів майбутнього політичного буття, за якими передбачається або планується розвиток подій у певному суспільстві; по-друге, здатність до політичного передбачення окремо взятої особи або групи індивідів за допомогою інтуїції, знання, інтелектуального чи соціального проєктування на основі сукупного досвіду.

Політичне прогнозування наділене двома основними **функціями** – ідеологічною та пізнавальною. Власне між цими двома функціями відбуваються «маятникові коливання» політичних прогнозів. При цьому кожен прогноз розробляється з метою запобігання небажаним наслідкам вірогідного розвитку подій з тим, щоб спрямувати їх у бажане рідше. Прогнозування у галузі політики виступає не стільки в ролі традиційного пророцтва, скільки технологією, яка вказує, за яких саме умов і за допомогою яких засобів може бути досягнутий певний стан бажаного майбутнього. Особливим різновидом політичного прогнозування виступає **державне прогнозування**. Під цим терміном розуміється науково обґрунтоване передбачення напрямків і тенденцій розвитку країни, окремих галузей економіки (сфер діяльності) або окремих адміністративно територіальних одиниць у майбутньому.

1. ЗАРОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПРОГНОСТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Традиція політичного прогнозування є досить давньою. Майже усі соціальні мислителі минулого прагнули створити картину ідеального суспільства, що також можна назвати прогнозом. Це – «Держава» Платона, «Утопія» Т. Мора, «Місто сонця» Томазо Кампанели, «Левіафан» Т. Гоббса; ліберальна модель політичної системи, розроблена Дж. Локком і Ш.-Л. Монтеस्क'є. Західний науково-політичний світ у царині досліджуваної проблеми відомий фундаментальними працями П. Абурден, Р. Арона, Д. Белла, З. Бжезинського, М. Гайдеггера, Г. Кан, Л. Мемфорда, Дж. Нейсбіта, Ф. Поллака, Дж. Сороса, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями, представників «Римського клубу» (зокрема, Б. Гаврилишина) тощо. Прогностичний аналіз, проведений зазначеними футурологами, мав неабиякий суспільний резонанс. Йдеться про передбачення наслідків науково-технічного прогресу, кінця індустріальної ери та її заміни постіндустріальним суспільством, екологічної, ядерної, продовольчої, енергетичної та демографічної загроз. Поза сумнівом, ці наукові доробки відіграли позитивну роль у попередженні або ліквідації останніх, сприяли усуненню низки кризових ситуацій нашого часу та поліпшенню організації сучасного світу. Останніми роками в Україні також з'явилась низка серйозних наукових праць із цієї тематики. Це роботи О. Бабкіної, О. Валецького, К. Ващенко, А. Гальчинського, В. Геєця, М. Головатого, В. Горбатенка, О. Кіндратець, В. Князева, А. Коваленка, Л. Кочубей, Ю. Левенця, Ф. Рудича, С. Телешуна, В. Тертички, В. Ткаченка, Ю. Шемшученка та інших.

Основна мета пошукового прогнозу – визначення можливого стану суб'єкта прогнозування у майбутньому.

Завдання нормативного прогнозу – визначення шляхів і термінів досягнення бажаного стану об'єкта прогнозування у майбутньому, тоб-

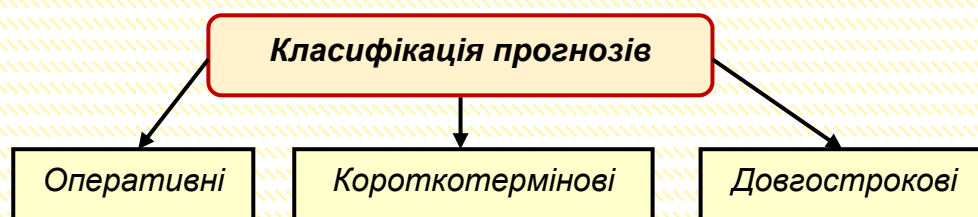
то способів досягнення бажаних результатів на основі раніше заданих ресурсних та інших обмежень.

Зазначені види прогнозу можуть бути:

- ✓ Активні прогнози – здійснюють вагомий вплив на об'єкт прогнозування.
- ✓ Пасивні довгострокові прогнози – не можуть бути базою для політичного рішення.

Крім того, прогнози бувають: коротко термінові (до одного року), середньо термінові (до п'яти років), довго термінові (більше п'яти років).

- ✓ Оперативні – розраховані на перспективу. Суттєвих змін у об'єкта дослідження не відбувається.
- ✓ Короткотермінові – розраховані на перспективу тільки якісних змін.
- ✓ Довгострокові – відбуваються важливі якісні зміни.

Від найдавніших часів до сьогодення можна вибудувати своєрідний «ланцюг» зусиль людства у цьому напрямі: міфологія – утопія – фантастика – прогнозування – футурологія. Причому кожна з ланок зазначеного ланцюга має самодостатнє значення і продовжує історію власного існування від виникнення до теперішніх часів.

Міфологія. Належить до найбільш ранніх форм опанування людиною майбутнього. Вона є невід'ємною складовою соціального становлення в межах різних цивілізацій. Недаремно Томас Манн розглядав міф як «частку людства». Розрізняють міфологію давню і як філософсько-літературний жанр. До останнього, зокрема, зверталися у своїй творчості такі відомі письменники, як Ф. Кафка, Т. Манн, Ж. Кокто. Народною міфологією і міфотворчістю, зверненими у минуле й майбутнє, проникнутий роман «Сто років самотності» колумбійського письменника Габріеля Гарсія Маркеса. Роман містить думку про те, що цивілізація загине, якщо не виробить загальнолюдської духовної спільності, відповідної моралі, яка була б основою гуманістичного розуміння політики.

Отже, міфологія дотепер, постійно модифікуючись та вдосконалюючись, залишається невід'ємною складовою людського мислення.

Утопія – «місце, якого немає» – фантазія, мрія, що не збувається. Термін «утопія» вперше з'явився у творі **Томаса Мора** (так в його творі називався острів, на якому було створено ідеальне суспільство).

Фантастика – це жанр художньої літератури, в якому за допомогою додавання придуманих, уявних елементів створюється світ відмінний від сьогоденного, реального. В цілому фантастика є особливий, своєрідний жанр літератури, який спонукає людей замилюватися над життям, його **перспективами**, **реаліями** і цілями.

Футурологія – наука прогнозування майбутнього, в тому числі – шляхом **екстраполяції** існуючих технологічних, економічних або соціальних тенденцій чи спробами передбачення майбутніх тенденцій. Футурологія також включає розгляд таких питань, як нормативні або можливі варіанти майбутнього, але її реальний внесок – це поєднання методів екстраполяції і нормативного дослідження для вивчення кращих стратегій.

Періодизація футурологічних прогностичних підходів:

- 1. 60-ті – початок 70х років XX століття: ототожнення футурології з науковим прогнозуванням.*
- 2. Кінець 70 х – початок 80 х років XX століття: розгляд екологічних проблем; розроблення концепцій та моделей про перехід людства від епохи Модерну до Постмодерну.*
- 3. Від 90 х років XX ст. – початок XXI ст.: філософсько-історична та соціально-політична орієнтація глобального характеру.*

2. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ПРОГНОЗУ

Ключовим для політичного прогнозування є поняття «прогноз» (від грец. *prognosis*, *pro* – наперед, *gnosis* – пізнання). Означає науково обґрунтоване судження про можливі стани того чи іншого явища в майбутньому, альтернативні шляхи і терміни їхньої реалізації. Прогноз є універсальним методом і водночас невід'ємною функцією будь-якої наукової дисципліни.

Політик, який прагне успіху, робить все для того, щоб прорахувати і змодельювати результати тих рішень, що приймаються в межах визначеного відрізка часу. Разом з тим передбачення, прогнозування в політиці є досить складною справою у процедурному, методологічному сенсі. А отже, від самого початку аналітично-прогностичної діяльності в політиці необхідно перш за все чітко визначити об'єкт прогнозування, умови його існування і розвитку, взаємозв'язку його із суміжними галузями явищ, які тією чи іншою мірою впливають на прогнозовану систему і процес. Це важливо насамперед для **суб'єктів** політичного прогнозування, якими є: держава, державні діячі; аналітики-політологи, журналісти; науково-дослідні інститути і центри політичного аналізу; політичні партії, громадські організації; політична еліта і лідери. Для прогнозування політичних подій, процесів велике значення має знання політичної ситуації, що включає сукупність певних чинників, обставин, відносин і боротьби політичних сил, а також умов, у яких вони здійснюються. Коло об'єктів (напрямів соціально-політичного розвитку), які потрапляють у сферу практичного застосування політичного прогнозування, як правило, включає традиційний, загалом усталений набір.

Політичний прогноз, здійснюваний засобами політичної науки, завжди покликаний вирішувати проблеми, що постають як перешкоди для політичного і суспільного розвитку. В умовах перехідного розвитку, коли політичні процеси відзначаються суперечливістю, непередбачуваністю, виникненням взаємовиключних чинників, процес політичного прогнозування надзвичайно ускладнюється. Виходячи з цього, використання лише методів, властивих для прогнозування політики в розвинених країнах, у країнах перехідного типу, до яких належить і Україна, є невиправданим, оскільки найчастіше результат прогнозування не збігається з реальним розвитком подій. Йдеться про швидкі й непередбачувані появи та зникнення дійових осіб на політичній арені, про латентні форми прояву влади та ін. Властивий для перехідних країн стиль державного управління, що спирається не на правові норми, а на особисті рішення урядовців, часто унеможлиблює достовірний прогноз. Коли суспільство перебуває у стані аномії і ціннісної невизначеності, переважна більшість населення не уявляє, чого воно хоче. Звідси – ослаблення соціального замовлення, що негативно впливає на прогнозованість ситуації.

Розвиток політичної системи та її інститутів. Політична система являє собою визначену цілісність, з чого випливає неможливість зведення її властивостей до суми властивостей її елементів. Політична система ієрархічна за своєю природою. Кожен її елемент може розглядатися як система, а сама досліджувана система являє собою лише один з компонентів більш широкої системи. Критерієм виділення елементів політичної системи є наявність автономності, специфічних завдань, ролей, функцій, норм, традицій, стереотипів. Усі її елементи знаходяться в постійній зміні, розвитку. Тому мова може йти не тільки про прогнозування політичних подій, але і про прогнозування політичних процесів. Наскільки різноманітним є політичне життя суспільства, настільки різноманітні й політичні процеси. І кожний з них є об'єктом прогнозування. Відповідно, суб'єкт прогнозування (колективний чи індивідуальний) повинен знати більше, бачити далі, бути проникливим, поміркованим у своїх діях, іншими словами, він мусить мислити системно.

Прогнозування розвитку політичних систем набуло поширення у зв'язку з масштабним, всесвітнім процесом переходу одночасно кількох десятків країн світу від авторитаризму до демократії. У зв'язку з цим, на думку А. Пшеворського, Ф. Шміттєра, Д. Лінца та ін. теоретиків, демократія постала в якості своєрідного «політичного проекту». Вищезазначене потребує особливої уваги до з'ясування характеру правлячих еліт, політичних цінностей та ідеалів, технологій здійснення влади. При цьому надзвичайно важливу роль відіграє наявний досвід розвитку демократії як політичного проекту в розвинених західних країнах.

Прогнозуючи розвиток демократичних порядків у рамках певної країни, слід спиратися на комплекс основних чинників, які впливають на цей процес. Мова йде про змінні, які впливають на становлення демократії:

- 1) зовнішнє міжнародне середовище (міжнародна економічна ситуація, міжнародні та неурядові зв'язки і відносини);
- 2) державо- і націєутворюючі чинники (єдина територія, єдина держава, почуття національної ідентичності і т. д.);
- 3) загальний соціально-економічний рівень розвитку країни;
- 4) соціально-класові процеси і умови (ступінь соціальної диференціації й розвитку суспільства, відносини між класами і соціальними групами);

5) соціокультурні й ціннісні чинники, культурно-політичні цінності та орієнтації, домінуючі в суспільстві;

6) політичні фактори і процеси (взаємодія партій, громадсько-політичних рухів і організованих груп, їх політичні стратегії і тактики);

7) індивідуальні, особистісні і політико-психологічні чинники (конкретні рішення і дії ключових акторів).

Удосконалення політичних систем потребує вивчення закономірностей їхнього функціонування. До сутнісних проблем, які потребують попереднього визначення в контексті функціонування політичних систем, належать: вибір між централізацією і децентралізацією, демократична інституціалізація, характер розвитку політичних процесів. Одним з важливих аспектів вдосконалення політичної системи є, наприклад, наукове обґрунтування взаємодії центру і регіонів, моделювання територіального розвитку. Прогнозування в цій сфері дозволяє визначити оптимальні шляхи поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів, виробити основи регіональної політики, сформулювати основні напрями саморегуляції на рівні місцевого самоврядування. Прогнозування регіональної політики має ґрунтуватися не лише на загальнодемократичних принципах, а, насамперед, враховувати регіональні варіанти демократичного вибору, пов'язані з економічними, соціальними, ментальними особливостями, рівнем самосвідомості населення певного регіону. Здійснюючи політичне прогнозування в цьому напрямі, важливо орієнтуватися на людину, мотиваційну сферу її діяльності.

Дослідники політичного прогнозування на Заході часто ототожнюють поняття «прогнозування» і «передбачення», вживаючи їх як синоніми (Г. Тейл). Ряд науковців вважає, що ці поняття слід розмежовувати. Якщо зміст передбачення включає будь-які способи отримання інформації про майбутнє, то прогнозування є науковим дослідженням.

Прогнози, об'єктом дослідження яких є політична система і політичний процес – політичні прогнози.

Політичне прогнозування – розробка науково обґрунтованих суджень про можливий стан усієї політичної системи або її окремих суб'єктів майбутнього і можливі шляхи й терміни їхнього досягнення.

Чинники політичного прогнозування:

<i>Чинник № 1</i>	Наявність усієї доступної достовірної інформації.
<i>Чинник № 2</i>	Знання національних і етнічних особливостей країни, регіону, що досліджується.
<i>Чинник № 3</i>	Уміле використання необхідних знань за допомогою методів, які відпрацьовані на основі загальних принципів передбачення.
<i>Чинник № 4</i>	Компетентність у цій галузі.
<i>Чинник № 5</i>	Творчі здібності, освіта, досвід, здатність зріло оцінювати.

3. ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОГНОЗУВАННЯ У ПОЛІТИЦІ

Системний підхід уможлиблює цілісне бачення соціально-політичних процесів: залежно від того, наскільки послідовно він застосовується, ці процеси постають як більш або менш цілісні. Системність прогнозування означає, що, з одного боку, політика розглядається як єдиний об'єкт, а з іншого боку – як сукупність відносно самостійних напрямків (блоків) прогнозування. Цей принцип дозволяє отримати цілісну модель досліджуваного об'єкта в усій сукупності його прямих і зворотних, ієрархічних та координаційних зв'язків, визначити і виокремити його основні системні ознаки – елементарний склад, структуру, зміст, функціонування, способи реалізації. Причому цілісність, комплексність, системність прогнозування полягає не в простій сумі зусиль експертів вузькоспеціалізованих галузей, а у використанні комплексно-методологічного принципу узгодження результатів прогнозування. Механічна сума прогнозів спеціалістів різних галузей не дає цілісного загального соціального або політичного прогнозу, на підставі якого можна було б успішно здійснювати окремі аспекти соціального/політичного прогнозування. Надзвичайно важливою проблемою є необхідність чітко розмежувати категорії обґрунтованості й істинності прогнозу. Якщо нова наукова інформація опирається на ґрунтовну наукову теорію, ефективність якої відносно аналогічних об'єктів дослідження доведена, якщо ця інформація отримана в результаті досить надійних методів, процедур, операцій наукового вивчення (перевіреного на інших об'єктах), то вона вважається цілком обґрунтованою ще до підтвердження її практикою.

Критерієм істинності наукової інформації, як відомо, є практика. Однак практику не можна розуміти лише як суто емпіричний досвід сьогоденного дня. Більш широке розуміння практики охоплює суспільно-історичну практику розвитку людського суспільства в цілому. Тому проблема істинності прогнозу не може обмежуватися можливістю «миттєвої» практичної перевірки, вона повинна узгоджуватися з реальними тенденціями розвитку людського суспільства.

Прогноз повинен бути випереджувальним. Інформація, що міститься в прогнозі, має давати змогу замовнику відреагувати на спрогнозовані події. Прогноз знецінюється, коли відбувається порушення термінів надання інформаційного документа. Наприклад, прогноз щодо ймовірного ходу переговорів іноземної делегації не має сенсу, коли надається в день їх проведення. Система прогнозування має відповідати таким **принципам**: неперервності (тобто мати постійний характер); комплексності (паралельне ведення прогнозованих досліджень різних рівнів); співмірності прогнозних завдань і наявних ресурсів; наявності зворотнього зв'язку (перевірка сформульованих прогнозів на практиці, аналіз усіх випадків підтвердження та спростування практикою спрогнозованих висновків, корегування на цій основі решти прогнозів, а також прогнозованих методик).

Успіх прогнозування залежить від п'яти чинників: наявності усієї доступної достовірної інформації; знання національних особливостей країни, що досліджується; уміле використання необхідних знань за допомогою методів, які відпрацьовані на основі загальних принципів передбачення; компетентність аналітика в даній галузі; творчі здібності, освіта, досвід.

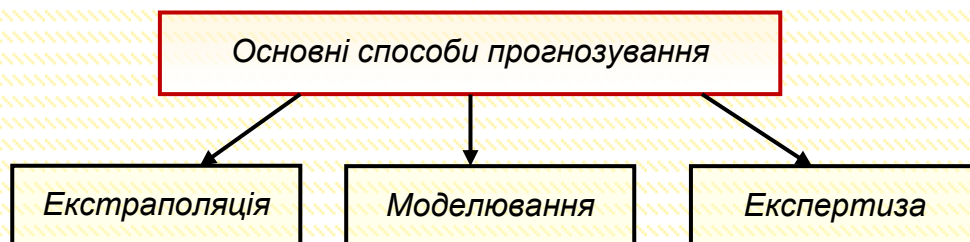
Отже, прогнозування має здійснюватися на основі апробованих у науці принципів – системності, верифікації, альтернативності, достовірності та ін. Оптимальне врахування та органічне поєднання цих принципів сприятиме забезпеченню достовірності поглядів у сфері політичних відносин та прийняття правильних політичних рішень. Визначаючи можливі підходи у політичному аналізі та прогнозуванні, можна розрізнити їх, зокрема, за тяжінням до гуманітарних наук (цивілізаційний та психологічний), до соціальних наук (інституційний та формаційний), природничих (системний та синергетичний). Більшість підходів можуть застосовуватись у політичному аналізі і прогнозуванні паралельно, хоча зіставлення результатів застосування кожного з них з іншим вимагає обережності та узгодження у тлумаченні вихідних термінів.

Прогнозування – не просто дослідницький метод, але й засіб впливу на суспільство, який містить філософсько-соціологічну компоненту. На певному етапі прогноз може вирішити проблему, зменшити невизначеність та впорядкувати ситуацію. Прогноз завжди містить у собі певну альтернативність, тим самим стаючи невід’ємним елементом прийняття політичного рішення. Прогноз у царині політики не стільки відіграє роль традиційного пророцтва, скільки є технологією, що вказує, за яких умов і за допомогою яких засобів можна досягнути бажаного майбутнього. Саме такий прогноз у теоретичній політології називається **нормативним**. Нормативний прогноз дійсно дуже близький до процедури ухвалення політичного рішення, адже за цією процедурою також визначається мета, якої необхідно досягнути, а потім ведеться пошук оптимальних шляхів реалізації такого завдання.

Пошуковий прогноз виконує функцію відшукування проблемних вузлів. Їх автори прагнуть виявити основні риси в сучасному політичному процесі та прагнуть продовжити їх на майбутнє. У даному випадку мова йде про пошук «альтернативних майбутті», за чого пропонується відразу декілька версій подій. Це збільшує шанси того, що якась частина дійсно відбудеться, але водночас важко зрозуміти, яким чином буде виглядати політична ситуація. Мета цього типу прогнозів полягає у виявленні й уточненні перспективних проблем, що підлягають розв’язанню засобами політичного управління за умови збереження наявних соціально-політичних тенденцій. Для органів політичного управління наявність науково обґрунтованих прогнозів означає передбачати хід політичних подій і відповідно вчасно реагувати на небажані ситуації, підвищувати ефективність управління та контролю. Звичайно, для того, щоб передбачити певну подію, зуміти достовірно описати те, що може відбутися, необхідно виконати безліч умов, що видається надзвичайно складним в умовах невизначеності, нестабільності сучасного політикуму. Тим не менш, постійне прагнення до передбачення можливих наслідків ухвалених політичних рішень є невід’ємною частиною політичного життя. При розробці політичного прогнозу на всіх рівнях важливу роль виконує врахування й аналіз можливого і вірогідного в оцінці подій. З погляду можливості слід розглядати всі елементи й фази політичних відносин: час подій і етапів процесу, простір, в якому він здійснюється; стан об’єкта, що змінюється, напрям його зміни, мету прогнозу, його передбачуваний або мимовільний результат. Для того щоб зроби-

ти політичний прогноз більш адекватним і при цьому не враховувати зайвих чинників, доцільно виділити прогнози глобального, середнього і локального рівнів за ознакою широти охоплення предмета політичного дослідження. При цьому фактично предмет політичної гносеології залишається один – сфера політичного в цілому у її єдності, як історичній, так і глобальній. Водночас масштаб здійснення дослідження може бути дещо відмінним.

Екстраполяція – наближене знаходження за рядом даних значень функції інших її значень, що містяться поза цим рядом.

Моделювання – Метод дослідження явищ і процесів, що ґрунтується на заміні конкретного об'єкта досліджень (оригіналу) іншим, подібним до нього (моделлю). Моделювання – одна з основних категорій теорії пізнання. На ідеї моделювання, по суті, базується будь-який метод наукових досліджень.

Експертиза – розгляд, дослідження експертом-фахівцем якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань.

Прогностика – теорія і методологія розроблення прогнозів, дослідження динаміки та перспектив розвитку соціальних процесів, явищ людського співіснування.

Інструментарій прогностики:

- 👁 Ретроспективний аналіз;
- 👁 Нелінійні методи опанування майбутнього;
- 👁 Стратегія і тактика моделювання сценарного простору;
- 👁 Проектування оптимальних траєкторій;
- 👁 Моніторингові зрізи громадської думки;
- 👁 Визначення недоступних для людського розуміння зон індивідуального і суспільного буття людини.

Надзвичайно складною проблемою є проведення точної межі, де завершується глобальний рівень прогнозування і починається середній або локальний рівень політичного прогнозу. Події, які відбуваються на глобальному рівні, можуть впливати на локальний та середній рівні, і навпаки. Глобальними процесами можна вважати ті процеси, які здійснюють фронтальний вплив на весь світ як глобальну політичну систему. Локальними – ті, котрі як підсистеми входять складовими частинами в глобальний процес, але істотно не впливають на світове розташування політичних сил, і в яких самоорганізаційна складова переважає зовнішній вплив. Отже, прогнози глобального рівня, з одного боку, потребують аналізу більшої кількості фактів, а з іншого – дають точніший результат. Залежно від того, в якому контексті нас цікавить той чи інший політичний процес, можна вибрати відповідний метод, який дасть більш адекватний політичний прогноз.

Політичне прогнозування передбачає:

- проектування в політичній сфері, розроблення політичних сценаріїв – проектів майбутнього політичного буття, за якими передбачається або планується розвиток подій у суспільстві;
- здатність до політичного передбачення окремо взятої особи або групи індивідів за допомогою знання, інтелектуального чи соціального проектування на основі сукупного досвіду.

Питання для самоконтролю

1. *Охарактеризуйте еволюцію футурологічного потенціалу суспільно-політичної думки.*
2. *Розкрийте ключові поняття та їхню сутність у політичному прогнозуванні.*
3. *Опишіть інструментарій політичного прогнозування.*

ТЕМА 7

МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Зміст

1. Принципи і методи політичного прогнозування.
2. Етапи здійснення прогнозів у політичній сфері.
3. Межі прогнозування подій у політиці.

Список використаних джерел:

Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія / О.С. Власюк та ін. Київ: НІСД, 2017. 384 с.

Вайс К.Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики. Київ: Основи, 2000. 671 с.

Ващенко К.О. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 56 с.

Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. Київ: Ґенеза, 2006. 395 с.

Горбатенко В. П., Бутовська І. О. Політичне прогнозування: навч. посіб. Київ: МАУП, 2005. 152 с.

Дяченко Н. Роль та місце прогнозування в системі державного управління *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 4. С. 58-67.

Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.

Матвієнко В.Я. Прогностика. Київ: Укр. Пропілеї. 2000. 520 с.

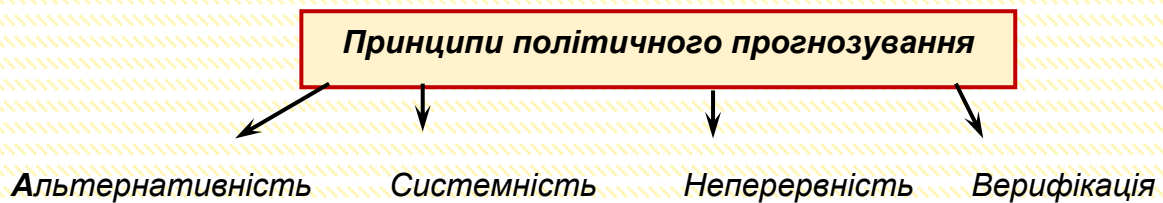
Пінчук В.В. Особливості застосування соціально-політичного прогнозування в системі державного управління в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Pinchuk.pdf>

Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ. Паливода, 2001. 112 с.

1. ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Принципи здійснення політичного прогнозування як важливі елементи управління суспільством, дають змогу оптимально підійти до розуміння сегментів політичного життя.

Політичне прогнозування відображає усю сукупність складних зовнішніх і внутрішніх зв'язків, залежності між різними сферами політичного життя.

- *принцип альтернативності* пов'язаний із можливістю розвитку політичного життя на різних траєкторіях, за різних взаємозв'язків і структурних відношень. Він вказує на визначення можливих шляхів розвитку політичних відносин і постає за переходу від імітації процесів, що склалися, до передбачення їх майбутнього.

Альтернативність передбачає можливість різних варіантів розвитку політичних подій. Основне завдання практичної реалізації принципу альтернативності полягає в тому, щоб відокремити варіанти розвитку передбачень, які можуть бути зреалізованими від тих, які не можуть бути зреалізовані.

- *принцип системності* прогнозування означає, що політика розглядається, з одного боку, як єдиний об'єкт, а з другого, – як сукупність відносно самостійних напрямків прогнозування.

Системний підхід передбачає побудову прогнозу на основі системи методів і моделей, що характеризується певною ієрархією і послідовністю.

- *принцип неперервності* прогнозування. Основна його вимога виходить із самої назви. Завдання для суб'єкта, що розробляє прогноз, полягає в неперервному корегуванні прогнозних розробок у залежності від надходження нової інформації.

- *принцип верифікації* спрямований на визначення достовірності розробленого прогнозу.

Метод сценаріїв. Прогноз може бути складений за сценаріями. Цей крок робиться в тому випадку, коли відбуваються події, результат яких важко передбачити, але їхній вплив є очевидним. Найбільш відомим у цій групі є метод сценаріїв, орієнтований на те, щоб виявити та підкреслити принципову невизначеність майбутнього в умовах турбулентного зовнішнього середовища. Відповідно до цього методу, розробляється декілька варіантів майбутнього розвитку подій, що поєднують, як мінімум, песимістичний, оптимістичний і найбільш ймовірний варіанти. Одне з головних завдань методу сценарію – виявити вирішальні чинники, від яких буде залежати розвиток подій за певним сценарієм. Розробивши варіанти своєї стратегії та тактики відповідно до сценаріїв і виконуючи моніторинг вирішальних факторів, розвідка розширює свої можливості швидкого реагування на різкі зміни зовнішнього середовища.

Своєрідною модифікацією цього методу є **метод зворотнього прогнозування**. У рамках цього методу на першому етапі формулюють різноманітні варіанти майбутнього, позитивного для замовника, беручи до уваги стратегічні цілі, переваги й інші релевантні чинники. Потім для кожного варіанту розробляються ймовірні сценарії, спрямовані від майбутнього до теперішнього, тобто спочатку визначається завершальний крок, який призводить до бажаного майбутнього тощо. Для кінцевого аналізу залишаються тільки ті сценарії, що не містять нереалістичних, малоімовірних кроків. Основна перевага методу полягає в свободі від необґрунтованого перенесення колишнього досвіду на майбутнє.

Прогноз за аналогією. Під час прогнозу за аналогією передбачення базується на розвитку аналогічного об'єкта, що відомий. При цьому необхідний правильний вибір об'єктів порівняння. Дослідження явища, що прогнозується, доцільно розпочинати з оцінки його нинішнього стану. Мета цього підходу полягає у виявленні системи чинників, які суттєво впливають на розвиток явища, що аналізується. Використовуючи цей метод при побудові первісних гіпотез про майбутні події, слід починати не з вивчення тенденцій, притаманних цьому явищу, а з розгляду подій, які мали місце за аналогічних обставин. Окрім того, за аналог потрібно брати події, що відбулися нещодавно. Цей метод дуже поширений, особливо зважаючи на те, що він є найбільш близьким до

людського розуму. Проте прогноз за аналогією небезпечний тим, що він виглядає надійним у той час, як не завжди є таким.

Прогноз за теорією ймовірності. Прогноз за теорією імовірності передбачає, що прийняття всіх важливих рішень пов'язане з імовірністю. Наприклад, Верховна Рада України планує прийняти закон X. Відомо, що цей закон відразу підтримає лише 25% депутатського корпусу. 70% депутатів парламенту можуть підтримати проект цього закону після внесення відповідних поправок з боку партій і фракцій, та наприкінці 90% складу Верховної Ради України можуть підтримати законопроект.

Прогноз на основі причинних зв'язків ґрунтується на вивченні причин, які зумовлюють явище, що вивчається. Це ті причини, що зумовлюють виникнення цього явища чи роблять його виникнення неможливим. Цей метод може використовуватися для прогнозування таких одиничних явищ, як переворот, початок збройного конфлікту, відокремлення території та ін. Він зовсім не придатний для прогнозування розвитку тривалих нестабільних процесів, які піддаються впливу та змінюються (розвиток сектору економіки, ВПК). Застосування цього методу вимагає знання багатьох чинників і широкого кола питань.

Прогноз на основі циклічного розвитку подій. Ще одним методом прогнозування є прогноз на основі циклічного розвитку подій. Циклічність наявна не тільки в природі, але й в суспільстві, інформаційних процесах. Якщо явище чи подія розвивається циклічно, то прогнози, які створювалися на основі припущення, що розвиток цього явища відбувається в одному напрямку протягом тривалого часу, і далі розвиватиметься таким же чином. Якщо ж явище розвивається циклічно, то прогнози, створені на основі припущення про розвиток явища в одному напрямку упродовж тривалого часу, є помилковими. Треба пам'ятати, що припущення про циклічний розвиток якого-небудь явища можна зробити тільки на підґрунті достовірних даних, які охоплюють значний період часу розвитку цього явища в минулому. Рішення може бути прийняте на основі відомостей про не менш, ніж два повних цикли.

2. ЕТАПИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОГНОЗІВ У ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Доцільним у роботі буде аналіз етапів політичного прогнозування, а також залежність прогнозування від тривалості політичного процесу. Доведено, що чим більший період прогнозу, тим сильніший вплив об'єктивних чинників – законів економічного розвитку, еволюції системи цінностей у суспільстві і тим «слабкішими» є ефекти коливань економічної та політичної кон'юнктури.

3. МЕЖІ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОДІЙ У ПОЛІТИЦІ

Під час розробки політичного прогнозу на всіх рівнях (глобальному, середньому та локальному) важливу роль виконує врахування й аналіз можливого і вірогідного в оцінці подій. З огляду на можливості слід розглядати всі елементи й фази політичних відносин: час подій і етапів процесу; простір, у якому він здійснюється; стан об'єкта, що змінюється, напрям його зміни; мету прогнозу, його передбачуваний або мимовільний результат. Для того, щоб зробити політичний прогноз більш адекватним і за цього не враховувати зайвих чинників, доцільно виділити прогнози глобального, середнього і локального рівнів за ознакою широти охоплення предмета політичного дослідження.

Прогноз засновується на висновках, зроблених у результаті попереднього аналізу інформації, та містить висновок про майбутній розвиток ситуації, явища чи події. Тож процес прогнозування починається з вивчення всієї доступної інформації, бо всі подальші оцінки залежатимуть від того, чим же, власне, є це явище (процес) на теперішній час. На ці оцінки впливають також відомості про минуле явища, що вивчається. При чому головною умовою точного й обґрунтованого прогнозування є наявність широкого масиву інформації. Для ефективного функціонування системи прогнозування необхідне також існування інформаційної бази, тобто необхідного мінімуму достовірної інформації. Крім того, потрібна адекватна інформаційно-логічна підсистема, що забезпечує можливість логічної обробки інформації, яка існує в системі. При організації роботи з прогнозування слід мати на увазі, що якісний прогноз має бути звернений у майбутнє та містити **альтернативні можливості** розвитку тих або інших подій. Без альтернатив прогноз в істо-

рії людства був можливим лише в пророкуваннях оракулів і пророків. Альтернативність прогнозу передбачає наявність декількох **сценаріїв** його розвитку. При цьому, зазвичай, виділяють:

- оптимістичний сценарій;
- песимістичний сценарій;
- найбільш імовірний сценарій, який може містити елементи перших двох.

Не можна не зважати на роль і вплив кожного з чинників, які визначають цей розвиток, темпи їх зміни, взаємозв'язок. Загальне правило прогнозу: він знижується, зважаючи на зростання рівня прогнозованого явища та величини попередження, а також у напрямку від опису сутності процесу до його деталей.

Отже, під аналітичним прогнозом розуміють висновок про майбутній розвиток явища, що ґрунтується на знанні про закономірності суспільного розвитку та інформації про минуле й нинішній стан конкретного інформаційного явища.

Питання для самоконтролю

1. Проаналізуйте головні відмінності між внутрішньополітичним і зовнішньополітичним прогнозуванням.
2. Дайте визначення синергетики як універсального принципу забезпечення достовірності прогнозу.
3. Розкрийте основні типи та критерії диференціації прогнозів.

ТЕМА 8

МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Зміст

1. Типи моделей соціальних явищ.
2. Реалізація стратегії і тактики державно-політичного розвитку.
3. Моделювання міжнародних відносин.
4. Класифікація методів прогнозування.
5. Математичні методи прогнозування.
6. Комплексні системи прогнозування.
  - 6.1. Система неперервного прогнозування.
  - 6.2. Внутрішньополітичне і зовнішньополітичне прогнозування.

Список використаних джерел:

- Бойко-Бойчук Л. Метод матриць: особливості застосування у політичних дослідженнях. *Політичний менеджмент*. 2008. № 1. С. 165–176.
- Ващенко К.О. Політичний аналіз і прогноз у сучасній Україні. Київ: Логос, 2008. 288 с.
- Вонсович С.Г. Політична транзитологія історія, методологія: монографія. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г. 2013. 384 с.
- Гібридні Загрози України і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства. *Аналітичний документ. Центр глобалістики «Стратегія XXI»*. Київ, 2018. 106 с.
- Горбатенко В.П., Бутовська І.О. Політичне прогнозування: навч. посіб. Київ: МАУП, 2005. 152 с.
- Калниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: НАДУ. 2006. 272 с.
- Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.
- Муковський І.Т., Міщенко А.Г., Шевченко М.М. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах: навч. посіб. Київ: Кондор, 2012. 224 с.
- Публічна політика та суспільні зміни в Україні в контексті євроінтеграції: монографія / авт. кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович, О.Г. Пухкал та ін.; за заг. ред. С.О. Телешуна. Київ: НАДУ, 2017. 248 с.
- Романюк С.А. Теорія та практика стратегічного управління: монографія. Київ: НАДУ, 2019. 254 с.

Сектор безпеки і оборони України: стратегічне планування / Ф.В. Саганюк, М.М. Лобко, О.В. Устименко, А.К. Павліковський; за ред. Р.І. Тимошенка. Київ: Майстер книг, 2016. 248 с.

Соснін О.В., Воронкова В.Г., Постол О.Є. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри): навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 556 с.

Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода, 2001. 112 с.

Моделювання у політиці означає опис політичних процесів за допомогою обмеженої кількості значущих вагомих чинників. Моделювання політичних та соціально-економічних процесів передбачає певний алгоритм або послідовність дій.

Вивчення даної теми слід розпочати із визначення поняття «моделювання» як дослідження певних явищ, процесів, шляхом побудови та дослідження їхніх моделей. Доцільним буде ознайомлення студентів із алгоритмом моделювання політичних та соціально – економічних процесів. Під час дослідження застосовують два типи моделей (трендові та імітаційні).

Стратегічне планування є невід’ємним процесом політики. Однак слід вирізняти стратегію політики і державну стратегію. Стратегічне бачення реальності дає змогу визначити реальний стан речей, сукупність можливостей, динаміку та перспективи розвитку як окремих об’єктів так і сукупності явищ, які входять до системи. Разом із оцінюванням рішень, стратегічне планування є важливою компонентою для аналізу державної політики.

Для з’ясування питання щодо прогнозування міжнародних відносин, вимагається підвищена увага до основних чинників зовнішньополітичних дій та умов, що їх детермінують.

В цьому випадку на особливу увагу заслуговує метод моделювання.

Варто наголосити на тому, що до найпоширеніших математичних засобів, які застосовуються у царині прикладного аналізу міжнародних відносин, належать чинниковий та кластерний аналізи.

1. ТИПИ МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ

У науковій літературі вирізняють наступні типи моделей: статичні та динамічні; макромоделі (з великою кількістю параметрів, що описують складні сутності суспільних явищ) та мікромоделі, які досить докладно характеризують окремих об'єкт; моделі одного рівня збільшення. Втім, стверджують фахівці, у соціально-політичному прогнозуванні найчастіше застосовують трендові та імітаційні моделі.

Специфіка трендових моделей, як підкреслюють В. Горбатенко та І. Бутовська, полягає в тому, що залежними ознаками в зазначених моделях виступають певні характеристики модельованого процесу. Єдиною незалежною характеристикою є час, який здебільшого вимірюється календарним роком. Вихідні дані для побудови моделі – це значення модельованої ознаки в послідовні періоди часу. Як правило, **трендові моделі** вибудовуються у вигляді математичних функцій і не можуть бути засобом виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Основна мета їх застосування полягає у визначенні тенденції досліджуваного процесу та прогнозування його розвитку в майбутньому. Головна передумова використання трендових моделей – незмінність тенденції розвитку процесу, закладеної в його динаміці.

На відміну від трендових моделей, у **моделях імітаційних**, крім категорії часу, враховується чимало інших чинників, а також структура і функціонування певної системи, що зумовлює досліджувані явища. Імітаційна модель відображає взаємодію між різними чинниками та об'єктами, пов'язаними з досліджуваним процесом. Предметом імітаційного моделювання може бути: взаємодія людей у малих групах; взаємодія соціально-економічних чинників, що впливають на розвиток країн та регіонів; взаємодія сторін-учасниць якогось конфлікту; взаємодія учасників процесу прийняття колективного рішення та ін.

2. РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Стратегічне планування є складовою процесу політики. Аналіз політики неможливий без розгляду та характеристики концепції стратегічного планування (державної стратегії). Це – основа для розроблення концепцій ефективної державної політики. Термін «стратегія» – військового походження, що визначає загальний план дій війська за певних умов для досягнення перемоги над ворогом. Стратегія політики і державна стратегія вирізняються між собою. Перша визначається як система великомасштабних державно-політичних рішень та вироблених напрямків діяльності, що сприяють досягненню стратегічної мети основними суб'єктами політики. Державна стратегія визначається як засіб досягнення поставлених цілей, форма управління соціально-економічною діяльністю й територіальною організацією суспільства.

3. МОДЕЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Міжнародні відносини є особливою формою суспільних взаємин, яка досить виразно виокремлюється серед усіх відомих форм суспільних взаємодій. Вони формувались упродовж тисячоліть, пройшовши у своєму розвитку шлях від найпростіших міжплемінних стосунків до сучасних складних і багатогранних відносин між величезною кількістю найрізноманітніших учасників. Особливістю сучасної системи міжнародних відносин стали, з одного боку, стрімке розширення сфери стосунків між країнами світу, а з іншого – кардинальні зміни у кількісному та якісному складі учасників. Власне усі ці зміни та трансформації, що відбуваються в міжнародному середовищі є наслідком, як правило, прийнятих колективних рішень. Система сучасних міжнародних відносин характеризується високим ступенем рухливості і стрімкою динамікою якісних змін. Перевагою володіють ті держави, які здатні миттєво реагувати на зміни, що відбуваються, швидко адаптуватися до нових викликів, засвоювати постійно виникаючі нові «**правила гри**», порівнюючи цілі і ресурси, використовуючи свої економічні, політичні, інформаційні і інтелектуальні можливості. У цих умовах рішення, продумані лише на півкроку вперед і що спираються на суб'єктивні або кон'юнктурні міркування, не

тільки не ефективні, але можуть мати довготривалі негативні наслідки і навіть завдати безпосередньої шкоди національним інтересам країни. Аналіз процесу прийняття рішень часто використовується для прогнозування можливої еволюції тієї або іншої конкретної міжнародної ситуації, наприклад, міждержавного конфлікту.

Будь-яке політичне рішення приймається людьми для вирішення конкретної політичної ситуації. Якщо виходити з того, що політична діяльність – це послідовний, внутрішньо зв'язаний ланцюг політичних подій і явищ, а також сукупність вчинків різних суб'єктів політики, то як початковий момент всіх подій і вчинків виступає саме політичне рішення. Практично завжди рішення доводиться приймати в умовах високого ступеня емоційної напруги, яке виникає, з одного боку, через брак часу на досконале та детальне вивчення усіх аспектів проблеми, з іншого – через тиск з боку зацікавлених осіб та груп у прийнятті того чи іншого рішення.

Ефективне рішення потребує правильної оцінки ситуації, вимагає врахування усіх аспектів проблеми, максимально точне визначення параметрів середовища, в якому діє держава. Сутність рішення полягає в оцінці реального стану речей (який розуміється як небажаний) та співставленні його зі станом бажаним, визначенні різниць та їх усуненні. Для цього необхідний аналіз ситуації, визначається, що потрібно змінити та окреслюються можливі способи і шляхи усунення відмінностей між бажаним та небажаним станом. Оскільки кожен стан характеризує сукупність параметрів, наприклад час, необхідний для прийняття рішення, величина загрози, що існує, ступінь передбачуваності розвитку ситуації та інші, то зміна стану ситуації означає максимальне покращення зазначених параметрів. У такому випадку рішення можна розглядати шляхом трансформації небажаного стану в стан бажаний. **Процес прийняття рішення** – це процес визначення дій, вибір певної програми, який окреслює мету, етапи, способи і практичні кроки їх досягнення та здійснюється в колективній або індивідуальній формах.

Кожне рішення на *початковій стадії* допускає щонайменше два *можливі варіанти* і обумовлює певні їх результати. За допомогою перерахованих трьох компонентів можна охарактеризувати будь-яку проблему вибору і прийняття рішення. Існує лише одна початкова стадія, а рішень та наслідків може бути не менше двох. Зрозуміло, що знайдені рішення не обов'язково будуть оптимальними, оскільки деякі оцінки можуть виявитися помилковими. Процес прийняття рішень можна вважати закінче-

ним лише тоді, коли після його завершення аналізується і систематизується досвід позитивних і негативних дій. Це особливо важливо для проведення ефективної зовнішньої політики, яка повинна ґрунтуватися на принципах **послідовності, логічності та виваженості**. Оскільки переважна більшість рішень в міжнародному середовищі приймається на основі аналогій, насамперед, історичних, то вивчення та аналіз поведінки інших учасників міжнародних відносин, їх дій у різних ситуаціях, а також власний досвід державних органів та діячів є одними з ключових передумов прийняття ефективних та конструктивних рішень.

Цікавим видається підхід до розуміння процесу прийняття рішень **Марча**, який розглядав його у вигляді дихотомії чотирьох аспектів: яка основа прийняття рішення – що залежить від вибору, коли потрібно оцінювати варіанти, чи така, коли є типова ситуація і відповідна до неї поведінка; чим воно характеризується – пошуком зрозумілості та логічності, чи навпаки, незв'язність і двозначність не просто присутні, а зумисно застосовуються окремими суб'єктами; як варто трактувати рішення – як правильний спосіб розв'язання проблеми чи в ширшому соціальному значенні рішення інтерпретується як символ успішних перемовин, утвердження іміджу організації чи влади лідера; наслідком чого є рішення – результатом міркувань окремих осіб чи складніших систем.

У міжнародних відносинах цей метод пов'язаний з побудовою штучних, ідеальних, уявних об'єктів, ситуацій, які являють собою системи, елементи і відносини, що, відповідають елементам і відносинам реальних міжнародних явищ та процесів. Моделювання міжнародної політики залежить від того, як її розуміють і, відповідно до цього, здійснюють учасники відносин.

Системний підхід дозволяє впорядкувати хід думок дослідника, допомагає врахувати та виявити найбільшу кількість різноманітних чинників, зв'язків, побачити нові перспективи та не гаяти час. Із врахуванням багатосторонності можна сформулювати **три основні принципи моделювання**:

1. Принцип об'єктивної відповідності моделі оригіналу. Побудова моделі обумовлена об'єктивною структурою самого об'єкта, який моделюється та існує незалежно від суб'єкта, що моделює.

2. Принцип екстраполяльності модельної інформації. Суть полягає в тому, що після побудови моделі та її дослідження набута інформація екстраполюється на сам оригінал.

3. Принцип верифікації моделі передбачає можливість співставити отриману модель інформації з різними реальними властивостями реально існуючої системи. Чим складніша модель, тим важчою буде її перевірка.

У процесі моделювання в царині міжнародних відносин досліднику доводиться вирішувати два блоки завдань: оцінювальні та операціональні. У рамках першого блоку визначається специфіка об'єкта моделювання (політичні ситуації, політичні процеси, які вже відбулися, поточні, перспективні) і рівень інформаційної забезпеченості дослідження. У рамках другого блоку – операціонального – визначаються характер і форми моделі, які залежать від ступеня її подібності до об'єкта моделювання, тобто рівню концептуального узагальнення або, навпаки, максимальної конкретизації його ознак, у тому числі і шляхом представлення їхніх якісних характеристик у кількісному виді (квантифікація).

Виокремлюють три послідовних етапи моделювання: **логіко-інтуїтивний аналіз, формалізація і квантифікація**. Відповідно виділяються і три класи моделей: змістовні, формалізовані і квантифіковані.

Логіко-інтуїтивний аналіз – це традиційна дослідницька практика, у ході якої спеціаліст, використовуючи свої знання, логіку й інтуїцію, створює модель ситуації або процесу, що досліджується. Ця модель конструюється на основі систематизації змістовних понять, тісно пов'язаних із предметною специфікою досліджуваного явища й емпіричного масиву інформаційних даних, що відносяться до нього. Прикладом такої аналітичної моделі може слугувати систематизація проблематики міжнародних перемовин, запропонована **Ф. Майклом**. Його система виділяє такі основні типи переговорів: про продовження, про нормалізацію, про перерозподіл, про створення нових умов. Їхні внутрішні складові автор систематизує так: предмет суперечки, основні характеристики процесу перемовин, наслідки затягування перемовин, наслідки досягнення угоди. Особлива графа виділяється для аналізу побічних наслідків перемовин.

Але якщо змістовна модель забезпечує одержання значимих аналітичних і прогностичних результатів, із її допомогою дуже складно стежити за серйозними змінами, що відбуваються в досліджуваному об'єкті, особливо якщо вони носять швидкоплинний характер. Для

розв'язання задачі спостереження за обстановкою необхідне перетворення змістовної моделі з статистичної в динамічну.

Для ілюстрації процесу перетворення змістовної моделі в один із простих варіантів формалізованої можна використати приклад прикладного аналізу переговорного процесу. На **етапі створення змістовної моделі** експертами встановлюються такі моменти:

1. Виявлення можливих варіантів вирішення проблеми в ході перемовин.

2. Кожний з елементів з урахуванням його практичних наслідків для держави розглядається з позиції його відповідності кожній цілі, яка має пряме або побічне відношення до предмета переговорів.

3. Отримані в такий спосіб оцінки використовуються для визначення ступеня прийнятності варіантів (загалом прийнятні, відносно прийнятні, малопринятні і неприйнятні варіанти та їхні елементи).

Виділені поняття (категорії) можуть бути зведені в матрицю зіставлення варіантів рішення проблеми і цілей держав – учасників перемовин.

Зіставлення пріоритетів окремих учасників перемовин дозволяє виявити ті варіанти (і їхні елементи), які могли б стати прийнятними для усіх або більшості держав. При цьому ймовірна зона поступки включала б ті варіанти, які для усіх або більшості учасників були б найбільше, у цілому або відносно, прийнятні.

Описана аналітична процедура, яка проведена шляхом поетапної формалізації змістовної моделі перемовної концепції та її перетворення в просту формалізовану модель перемовного процесу сприяють виявленню найбільш компромісних варіантів домовленостей і досягненню балансу інтересів учасників перемовин.

Більшість сучасних динамічних моделей діє на базі моделі **Ричардсона**, який розглядав суперництво європейських держав перед Першою світовою війною. У 60-і рр. **Форрестер** залучив до методики динамічного моделювання таке поняття, як урахування запізнення, а також взаємного впливу параметрів один на одного (зворотні зв'язки). Модель Форрестера дозволяє будувати прогнози не просто з урахуванням чинних тенденцій і чинників, а брати до уваги неоднозначність вагомості конкретних чинників на різноманітних стадіях політичного процесу.

Під час формулювання **динамічної моделі** зовнішньополітичного процесу робляться такі припущення:

1. Процес описується кінцевим набором вимірних змінних (передбачається, що для кожної змінної вказується методика її виміру).

2. Швидкість зміни кожної (або деяких) із цих змінних подається у вигляді функцій від деяких (може бути, і всіх перемінних) як у реальний, так і в попередні часові інтервали. Види функцій може бути знайдений, виходячи з загальних теоретичних міркувань, і уточнений на підставі аналізу фактичного матеріалу, що характеризує змінні за деякий проміжок часу. Моделлю такого плану є модель гонки озброєнь.

Іншого типу динамічна модель взаємодії між державами, яка використовує нелінійні рівняння SIMPEST, була запропонована У. Люттербахером. У рамках цієї моделі кожна з держав описується якоюсь динамічною моделлю, що складається із системи пов'язаних між собою диференціальних рівнянь, а її кінцевим результатом виступає складна крива розвитку в часі об'єкта дослідження (ситуації), що складається з набору найбільш ймовірних форм протікання політичного процесу. Динамічне моделювання приховує небезпеку захоплення дослідника «магією цифр». Чим складнішою, а отже, і менш верифікованою буде виступати та або інша динамічна модель, тим більшою є небезпека її перетворення з інструмента пізнання в інструмент форсованої політичної інженерії. Для того, щоб оцінити та зрозуміти інформацію, яка надходить з різних джерел, в процесі прийняття рішень в системі міжнародних відносин експертами використовуються чотири критерії:

- **валентність** – означає, що значення певного повідомлення повинно схилити до вибору одного з двох варіантів;
- **релевантність** (значимість) – відображає зв'язок між важливістю того, що міститься в повідомленні, та тим, що є важливим для актора, який приймає рішення;
- **надійність** – означає ступінь довіри політичного актора, що приймає рішення до точності вхідної інформації;
- **надлишковість** – загальне розходження між вхідними сигналами.

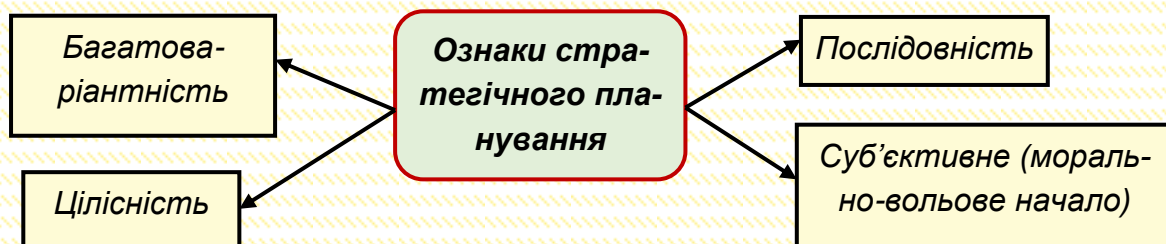
Процеси, що відбуваються в міжнародних відносинах і визначають поведінку держав, ускладнені організацією та класифікацією вхідної інформації, описом початкових даних в процесі моделювання процесу прийняття рішень. З огляду на це, на ранніх етапах моделювання, якщо

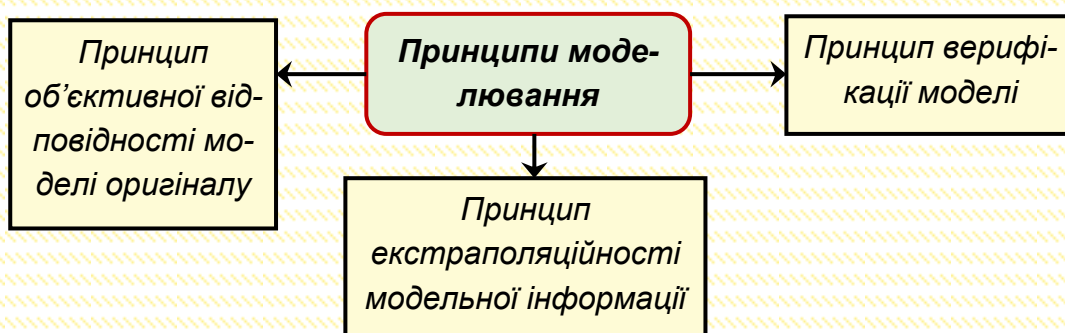
певні параметри не можуть бути виражені в кількісних характеристиках, застосовуються **якісні методи оцінки інформації**. До основних методів якісного оцінювання систем відносять: тип «мозкової атаки» або колективної генерації ідей; тип сценаріїв; експертних оцінок; тип Дельфі; морфологічний метод.

Алгоритми моделювання (за Ф.А. Шродтом):

- ✓ Перший етап побудови моделі: відбір спостережень, які стосуються процесу, що моделюється;
- ✓ Другий етап: перехід від визначення проблеми до побудови неформальної моделі;
- ✓ Третій етап: створення формальної моделі, яка відрізняється від неформальної тим, що всі припущення подано у математичній формі.
- ✓ Четвертий етап: комп'ютерне опрацювання формальної моделі.

Основні функції державної стратегії	Сприяння кращому розумінню ситуації сьогодення
	Забезпечення спадкоємності
	Забезпечення довіри до влади
	Сприяння консолідації політичних сил
	Надання можливості для визначення тактики
	Окреслення орієнтирів та акцентування пріоритетів
	Завдання етапів просування до мети

Етапи моделювання:

- Попередня орієнтація та аналіз системи, формування основних припущень;
- Формалізація гіпотез;
- Відбір і формалізація необхідної інформації;
- Дослідження моделі;
- Побудова альтернативних сценаріїв та експерименти з моделлю;
- Якісний аналіз та інтерпретація результатів моделювання.

Здобувачам вищої освіти важливо визначити методи політичного прогнозування, виходячи із логіки його процесу, зрозуміти їхню специфіку у прогнозувальному дослідженні, яка полягає у відтворенні картини майбутнього розвитку прогнозованого явища в умовах втілення конкретної можливості в дійсність.

Поняття науково обґрунтованого прогнозу залежить від того, який метод чи система методів лежать в основі прогностичного дослідження. На початок XXI століття сформовано більше 150 методів прогнозування. Нерідко у політології використовуються методи, які розробляються вченими і ними ж застосовуються. Найчастіше у політичному прогнозуванні використовується метод колективної експертної оцінки, колективна генерація ідей («мозкова атака»), дельфійський метод, побудова сценаріїв, метод імітаційного моделювання, методи прогновної екстраполяції, морфологічного аналізу. У межах відповідних досліджень сьогодні постійно вдосконалюються наукові засоби, які слугують підвищенню обґрунтованості прогнозів.

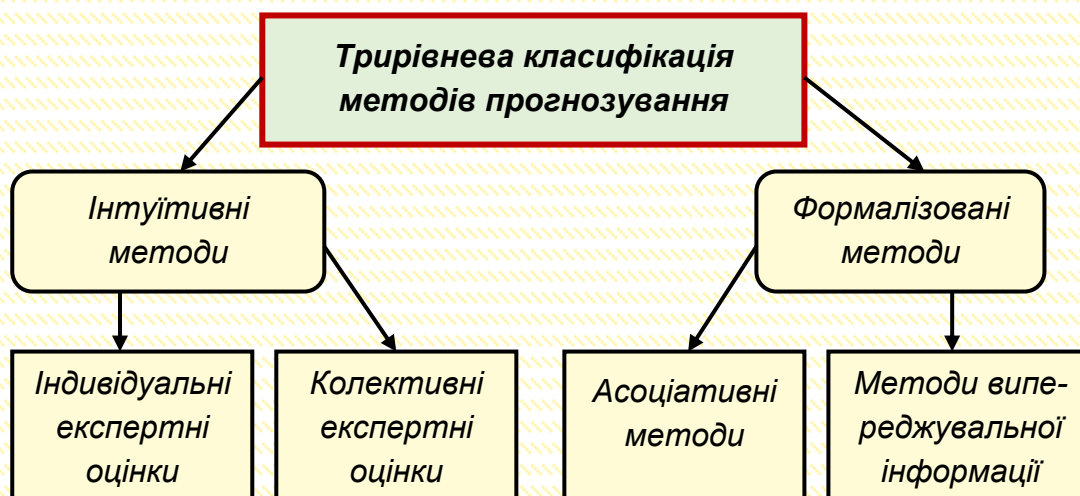
Основні методи прогнозування:

- Метод колективної генерації ідей («мозкова атака»);
- Метод моделювання;
- Метод «Делфі»;
- Метод побудови сценаріїв;
- Метод екстраполяції та інтерполяції.

Розвиток прогностики як науки створив багато методів, процедур, прийомів прогнозування. Відсутність чіткої систематизації, стимулює до подальшого розширення інструментарію прогностики.

4. КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ

У політологічній літературі є значна кількість класифікаційних схем методів прогнозування.

Інтуїтивні методи прогнозування використовуються за умови, що об'єкт прогнозування або дуже простий, або надто складний.

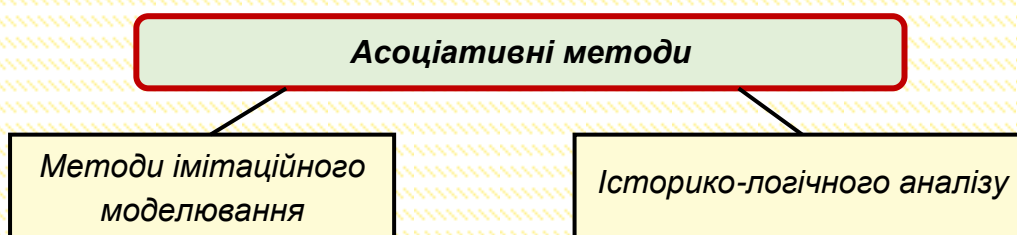
Формалізовані методи прогнозування будуть дієвими для оцінки еволюційних ділянок розвитку об'єкта прогнозування.

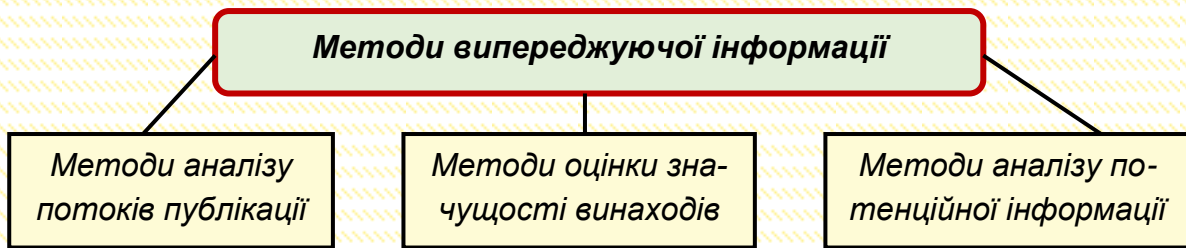
До групи індивідуальних експертних оцінок входять наступні методи: метод «інтерв'ю», аналітичні доповідні записки, написання сценарію.

До групи колективних експертних оцінок входять методи: «анкетування», «методи комісій», «мозкова атака».

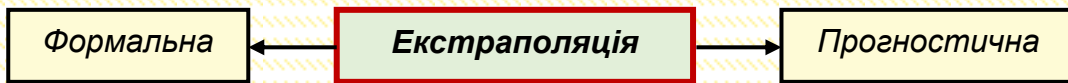
Методи *прогностичної екстраполяції*: методи найменших квадратів; ймовірного моделювання.

Системно-структурні методи: функціонально-ієрархічне моделювання, морфологічний аналіз, матричний, структурної аналогії.

Основним елементом будь-якого прогнозу є *екстраполяція*.

Формальна екстраполяція засновується на збереженні у майбутньому минулих і теперішніх тенденцій розвитку об'єкта прогнозу.

Прогнозна екстраполяція поєднує фактичний розвиток із гіпотезами про динаміку досліджуваного процесу.

Методи *колективних експертних оцінок* заснуються на принципах виявлення колективної думки експертів щодо перспективи розвитку об'єкта прогнозування.

Основні завдання колективу експертів під час формування прогнозу:

- формування репрезентативної експертної групи;
- підготовка і проведення експертизи;
- статистична обробка отриманих даних.

Морфологічний аналіз включає використання повного обсягу знань про об'єкт.

Морфологічний аналіз – упорядкований спосіб розгляду предметів і отримання систематизованої інформації щодо всіх можливих рішень проблеми, що вивчається.

В результаті застосування методу, створюється нова інформація про об'єкт, що вивчається і виробляється оцінка можливих альтернатив для кожної складової проблеми.

Прогностичний сценарій – метод, за допомогою якого виявляється логічна послідовність подій.

Головне значення сценарію – визначення генеральної мети розвитку об'єкта прогнозування.

Цінність сценарію полягає в узгодженості думок експертів.

Прогнозний граф і «дерево цілей».

Граф – фігура, що складається із точок – вершин, з'єднаних відрізками – ребрами.

Дерево – зв'язний орієнтований граф, кожна пара вирішення якого з'єднується єдиним ребром.

«Дерево цілей» – граф – дерево, яке виражає відносини між вершинами – стопами або проблемами досягнення деяких цілей.

Побудова «дерева цілей» вимагає вирішення багатьох прогностичних задач, а саме: прогнозування розвитку об'єкта в цілому, рівнів і вершин «дерева цілей» тощо.

Матричний метод – нормативний метод прогнозування, в якому задаються кінцеві цілі і, в процесі прогнозування, визначаються шляхи та засоби їх досягнення.

Матричний метод дозволяє провести співставлення різних напрямків прогностичних розробок щодо ступеня їх важливості для досягнення сукупності цілей, або окремої цілі.

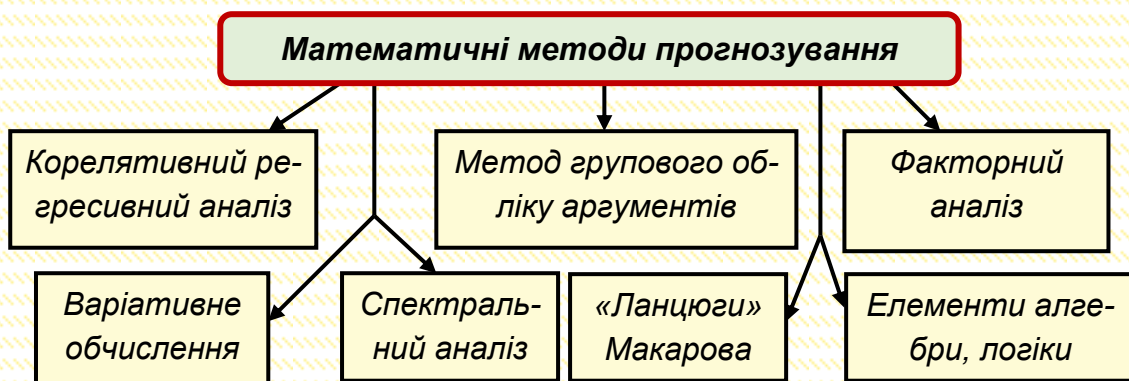
Послідовність виконання дій за матричного методу:

1. Ідентифікація факторів досягнення поставлених цілей.
2. Виокремлення однорідних комплексів – факторів щодо характеру їх впливу.
3. Формування матриць впливу один на одного і на досягнення цілей.
4. Визначення впливу факторів на досягнення комплексу цілей шляхом виконання операцій над матрицями (множення, ділення, додавання, віднімання).

У політичному аналізі метод моделювання варто сполучати у більшості випадків з методом пілотних проектів, який полягає у тому, що модель не застосовується відразу в практиці у повному масштабі, а спочатку випробовується на малій групі або на окремій сфері реалізації політичної діяльності, а у випадку успіху «пілотного проекту» може поширюватись на всю заплановану сферу застосування. Систематизація досвіду практичного застосування політичного аналізу та прогнозування розвитку сучасного українського суспільства потребує прискіпливого

вивчення як західних, так і незахідних модернізаційних моделей соціальних реформ, негативного й позитивного досвіду міжнародної політики. Водночас моделювання соціально-політичної реальності вимагає врахування історичного досвіду і традицій конкретного суспільства.

5. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ПРОГНОЗУВАННЯ

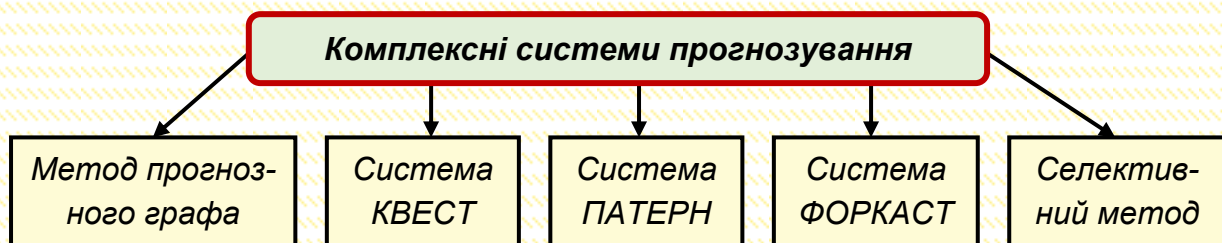
Варіативне обчислення – розділ математичної статистики.

Спектральний аналіз використовується для отримання прогностичних результатів у практичних дослідженнях.

«Ланцюги» Макарова – метод, що використовується для прогнозу багатьох показників, які щорічно змінюються.

Елементи алгебри, логіки визначають можливість чи неможливість певної ситуації.

Теорія ігор – отримання статистичних висновків поведінки у майбутньому певної випадкової величини.

Графом називають фігуру, котра складається із точок (вершин), з'єднаних відрізками (ребрами). Графи можуть бути зв'язувальними, орієнтованими чи неорієнтованими, мати чи не мати цикли (петлі). Вибір тієї чи іншої структури графа визначається наявністю тих відношень між елементами, котрі він повинен виразити. *Метод прогнозного гра-*

фа дозволяє здійснити прогнозну орієнтацію, скласти думку про внутрішню та зовнішню структуру об'єкта, оцінити її. Критерієм вибору кінцевої мети графа є максимум ймовірності її здійснення на заданий час.

Система ПАТЕРН становить собою засіб допомоги керівництву для прийняття рішення про найважливіші питання визначення перспектив військового виробництва. Однак, принципи цієї системи дозволяють здійснити прогноз та виконати аналіз великої кількості об'єктів з довільної області. Ця система дозволяє виявити прогнозну орієнтацію, розробити внутрішню та зовнішню структури об'єкта, виконати кількісну оцінку структури об'єкта, розробити варіанти ресурсного забезпечення об'єкта.

Селективний метод призначений для прогнозування та встановлення переваг науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт на рівні галузі.

КВЕСТ – жанр інтелектуально-логічних ігор. Гра полягає в розгадуванні різноманітних загадок, пошуку відповідей на запитання, виконанні завдань.

ФОРКАСТ (англ. *forecast*) – зробити нереальний (як правило довгостроковий) прогноз для презентування раді директорів, акціонерам і т.д.

6. КОМПЛЕКСНІ СИСТЕМИ ПРОГНОЗУВАННЯ

Ефективністю прогнозу виступає міра оцінки його достовірності, що слугує підставою для прийняття оптимального рішення. В даний час питання оцінки ефективності методів прогнозування є досить актуальним.

Можна проводити порівняння різних методів прогнозування. Про точність і надійність метода прогнозування варто судити по тому, наскільки результати, отримані за його допомоги, відповідають реальним знанням. Найбільш вдалою на практиці є процедура ретроспективного аналізу. Вона дозволяє точно і надійно здійснити прогноз.

Для прогнозування розвитку досліджуваного об'єкта застосовуються різні методи. Використання методів екстраполяції дозволяє оцінити динаміку певних показників об'єкта на перспективу за незмінюваності дії на нього зовнішніх чинників. Використання методу експертних оцінок дозволяє отримати оцінки динаміки в умовах можливих якісних змін процесів. Але достовірність результатів в даному випадку буде значно нижчою.

Отримуючи прогноз, важливо знати, яка ж його точність. З цією метою доцільно застосовувати процедуру, що засновується на теорії навчання машин, тобто на основі побудови моделі прогнозу.

Внутрішня політика охоплює область взаємовідносин між класами націями, та іншими соціальними групами. Для неї характерний прямий і непрямий зв'язок із державною владою. Зміст внутрішньої політики є діяльністю держав, партій, всіх елементів політичної організації суспільства. У сферу внутрішньополітичного прогнозування входить весь зміст внутрішньої політики. Зовнішньополітичне прогнозування охоплює прогнози у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики.

На основі прогностичних методів оцінюється загальний стан у світі, регіоні, країні, вивчаються тенденції напрямки розвитку і фактори які визначають ту чи іншу подію, роблять спроби оцінити нові можливості фактори розвитку.

6.1. Система неперервного прогнозування

Прогнозування за своєю суттю є неперервним процесом. Сучасні фірми здійснюють дослідження ринків на підставі системи неперервної обробки інформації. Це дозволяє вдосконалювати і уточнювати прогнози в умовах зовнішніх факторів, що постійно змінюються, нових даних і нових явищ, що з'являються в процесі виконання плану. Аналіз прогнозних досліджень в великих корпораціях показує їх багаторівневий характер, тобто послідовний перехід від визначення закономірностей розвитку загального рівня (макроекономічні прогнози) через галузеві прогнози до прогнозу економічних показників діяльності окремих фірм. Тільки такий підхід дозволяє обґрунтувати управлінські рішення на підставі прогнозних оцінок.

В залежності від масштабу і цілей, прогнозування класифікують:

1. Загальнодержавна система прогнозування;
2. Система прогнозування у певній сфері;
3. Прогнозування робіт під час виконання значного проєкта або програми державного значення.
4. Прогнозування розвитку підсистеми складного комплексу. В цьому випадку основу прогнозуючої системи складає комплекс методів прогнозування і правил їхнього застосування.

5. Прогнозування процесу розвитку технології. За цього систематично використовується певний метод прогнозування.

Для прикладу, скористаємося побудовою типологічних моделей переходу до демократії С. Гантінгтона. Він виокремлює п'ять типологічних моделей демократизації: «циклічну», модель «другої спроби», модель «перерваної демократії», модель «прямого переходу» та модель «деколонізації». Циклічна модель транзиту характеризується періодичною змінюваністю демократичних і авторитарних режимів. Модель «другої спроби» характеризується вторинною демократизацією після того, як перша спроба демократизації була змінена встановленням авторитарного режиму. Модель «перерваної демократії», яка характеризується встановленням демократії. Попереднє стає існування було перервано встановленням авторитарного режиму. Модель «прямого переходу» характеризує встановлення демократії у країнах, де не було попереднього досвіду демократичного розвитку. Модель «деколонізації», яка характеризується встановленням демократії після отримання/здобуття незалежності.

6.2. Внутрішньополітичне і зовнішньополітичне прогнозування

Внутрішньополітичне прогнозування має два аспекти. *Один із них пов'язаний з передбаченням розвитку конкретних політичних явищ.* Цей аспект має суто прикладний характер і здійснюється, зазвичай, у процесі самої політичної діяльності. Суб'єктом прогнозу в даному випадку виступає держава чи політична партія у формі відповідних органів. *Інший аспект прогнозу охоплює діяльність політичних інститутів і політичні процеси в суспільстві.* Такі прогнози розробляють наукові колективи, аналітичні центри, які спеціалізуються на вивченні тих чи інших елементів політичної системи чи аспектів політичної діяльності.

Найголовнішими об'єктами внутрішньополітичного прогнозування є:

- формування, розвиток і структура політичної системи, взаємозв'язок та активність її компонентів;
- розвиток держави, динаміка її функцій, зміна форм та напрямків діяльності;

- утвердження правових відносин і громадянського суспільства, розвиток прямої та представницької демократії; зміни в структурі та змісті діяльності основних суб'єктів політики;
- динаміка розвитку партійної системи, форми і методи діяльності політичних партій; процес політичної соціалізації особи;
- функціонування і тенденції розвитку громадської думки та її вплив на політичний процес;
- державна політика щодо різних сфер суспільного життя (економічна, безпекова, воєнна, соціальна, демографічна, етнічна, молодіжна політика тощо).

Вибір тих чи інших об'єктів для внутрішньополітичного прогнозування залежить від конкретних історичних завдань, що стоять перед певною державою чи політичною силою. **Внутрішньополітичне прогнозування** доцільно здійснювати за напрямками, що корелюються із сегментами політичної системи суспільства.

1. Прогнозування пріоритетів трансформування держави. У цьому контексті державна влада має спрямовуватись на демократизацію і гуманізацію суспільного життя, реалізацію соціальної рівності та свободи народу, а не бути їх запереченням чи протилежністю. Основним політичним пріоритетом інститутів державної влади і громадянського суспільства стає соціальна ентропія влади, узгодження свободи кожного зі свободою всіх і забезпечення найвищої ефективності в соціальному регулюванні державної влади та встановленні демократичного політичного порядку в суспільстві.

2. Прогнозування партійного будівництва в державі. Українська партійна система переживає особливо складний етап свого розвитку. На неї водночас впливають кілька нових чинників: нові, наближені до демократії, але не усталені політичні реалії; зростання досвідченості, вимогливості, активності виборців; інформаційна прозорість, що стрімко зростає. Прогнозування партійного будівництва має враховувати європейський досвід, що дає абсолютно модерновий варіант будівництва партії широкого консенсусу: від лібералізму до соціал-демократії. Прогнозування розвитку партійної системи в Україні має враховувати стан та перспективи розвитку партій, вдосконалення їх діяльності, визначеність партіями ціннісних засад, внутрішню демократичність, відповідальність перед виборцями.

3. Прогнозування розвитку інститутів громадянського суспільства. Прогнозування розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні необхідно розвивати в наступних напрямках:

- законодавчого врегулювання багаторівневої системи відносин між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства;
- визначення ефективності взаємодії на горизонтальному і вертикальному рівнях усіх структур громадянського суспільства з чітко зорієнтованою діяльністю та функціями всіх його інститутів;
- розвитку провідних осередків діяльності інститутів громадянського суспільства, якими є місцеві структури (територіальні громади, ради, органи самоорганізації населення) та яким простіше лобювати інтереси окремих громадян;
- делегування органам місцевого самоврядування окремих функцій державних органів (особливо у соціальній сфері, спорті, культурній діяльності);
- забезпечення інформованості населення про діяльність інститутів громадянського суспільства з альтернативних джерел (висвітлення ЗМІ ролі відповідних інститутів у соціальному житті громадян, формування позитивної громадської думки, проведення дискусій представників громадських організацій із представниками гілок влади).

4. Прогнозування розвитку політичного лідерства та політичної еліти. Залежність суспільства від зазначених чинників зумовлює необхідність прогнозування діяльності політичних сил, що приходять до влади, формують управлінські структури різних рівнів і масштабів (президентські, урядові тощо), виробляють і здійснюють власну політику, котра, у свою чергу, стає засобом цієї влади. Прогнозування цього напрямку ускладнюється тривалим, стійким протиборством між різними частинами елітних угруповань. Істотним елементом тут виступають позиції індустріальної еліти (її переважно складають впливові групи регіональної еліти) і тих позаелітних груп, які вона репрезентує.

5. Прогнозування формування політичної культури. Кожне суспільство має свою конфігурацію політичної культури. Це залежить від його історії, соціально-класової структури, типу й характеру політичної системи, економічної бази та інших обставин. Хоча українська політична культура в загальних рисах повторює загальноєвропейські типи політичних культур, усе ж вона має певні особливості, які варто передбачати та брати до уваги. Деякі з них перебувають ще на стадії становлення,

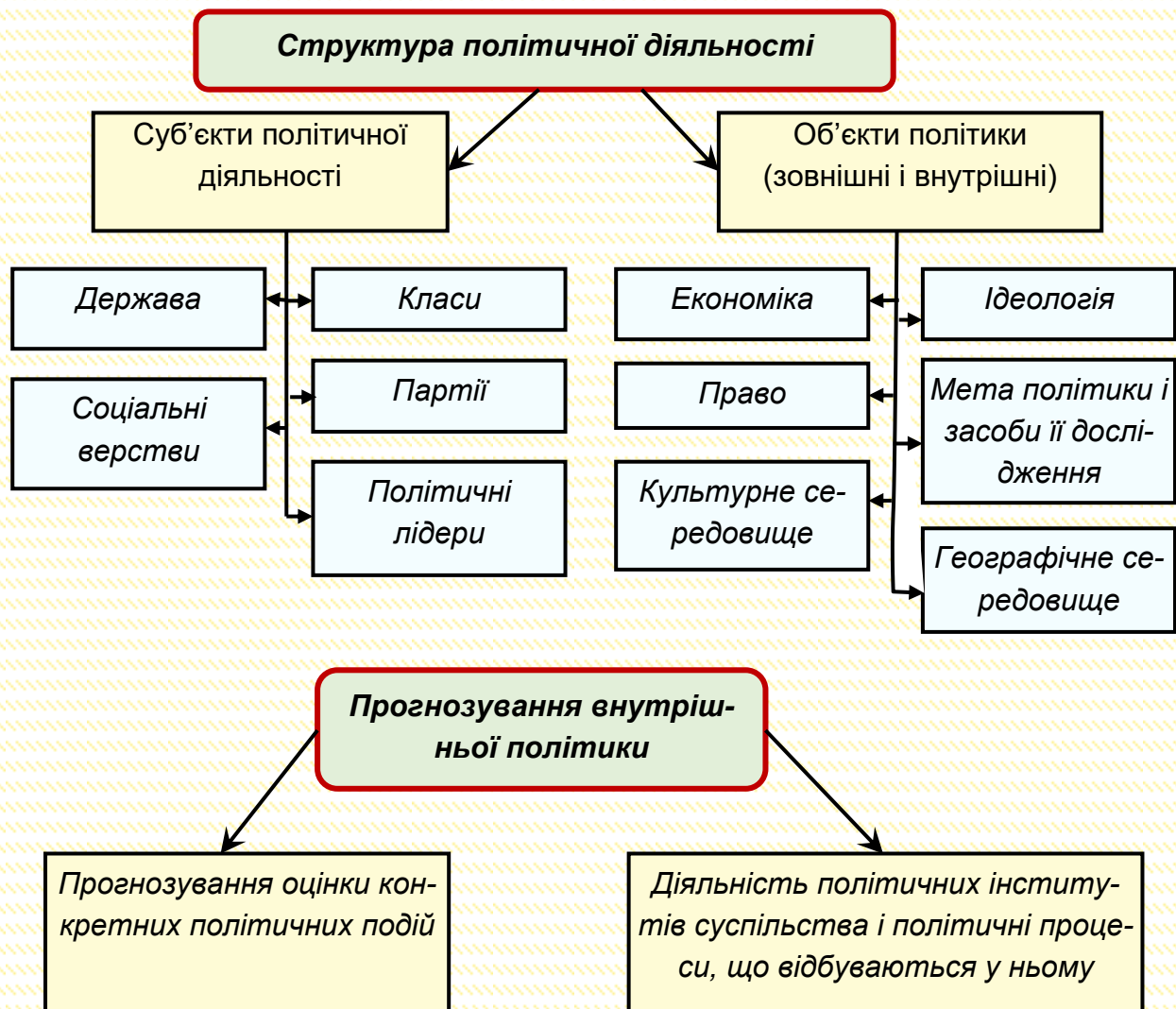
інші відмирають. Одні корелюються з політичною системою, що створюється, інші – з системою, що відходить у небуття. Інші вже розгорнули свою якісну визначеність, декотрі лише жевріють, хоча й заявляють про себе як необхідні та закономірні. У цьому контексті прогнозування демократичної переорієнтації політичної культури спрямоване на пізнання першочергових змін у будові та функціонуванні політичних і, насамперед, державних інститутів, їх діяльності в аспекті підвищення ролі особистості, її інтересів та на організацію політичного співіснування ідейно різних сил. Адже громадянська політична культура передбачає наявність конструктивної опозиції в державі, яка є своєрідним «контролером» діяльності владних структур.

6. Прогнозування впливу зовнішньополітичних чинників на внутрішньополітичні. Розширення ЄС і його поява на українському кордоні вимагає прогнозування як позитивних чинників, так і небезпек, викликів нашій державі та її прикордонним областям, визначення у близькій перспективі характеру процесу та його впливу на економічний та соціально-культурний розвиток України. Такий процес може сприяти зростанню інвестицій, спонукатиме до прискореної модернізації транспортної та комунікаційної мереж, стимулюватиме підвищення зайнятості населення або навпаки негативно впливатиме на різні сфери суспільного життя, створюючи міграційну, кримінальну, екологічну небезпеку. Важливим напрямком прогнозування зовнішньої політики України є її прагнення до регіонального лідерства. Для цього, враховуючи закономірні амбіції та національні інтереси, їй потрібно поступово посилювати конструктивний вплив на загальну ситуацію в регіоні. В інтересах цього має прогнозуватися співробітництво та лідерство України в Балто-Чорноморському партнерстві. З огляду на своє геостратегічне розташування Україна є природним посередником між регіонами Балтійського та Чорного морів. Розширення зв'язків між Півднем і Північчю Європи сьогодні настільки відповідає потребам часу, що за пасивності України роль посередника візьме на себе інша, менш пристосована для цієї діяльності держава. Відтак виникає потреба передбачення можливостей України в стабілізації безпеки частини Європи між Балтійським і Чорним морями по вісі Північ – Південь.

Зовнішньополітичні прогнози в залежності від специфіки завдань охоплюють передбачення довгострокових загальних тенденцій розвитку міжнародних відносин, загальних тенденцій зовнішньої політики окремих держав, груп держав, співвідношення сил між ними, ви-

значення ймовірних та оптимальних зовнішньополітичних рішень в межах політичного року.

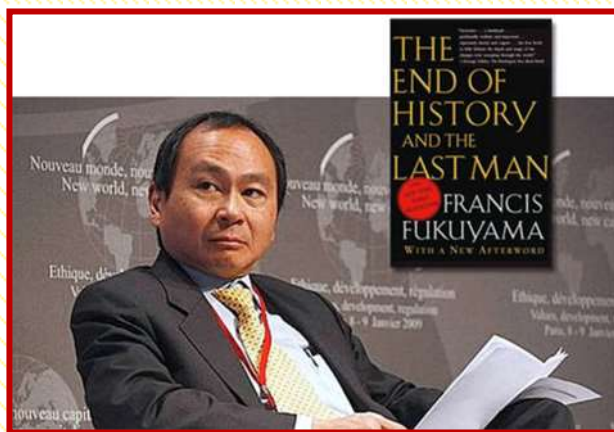

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте класифікацію прогнозування.
2. Охарактеризуйте структуру методології внутрішньополітичного прогнозування.
3. Опишіть можливості моделювання у політичній науці.
4. Дайте характеристику типам моделей.
5. Розкрийте принципи політичного прогнозування.
6. Визначте найпоширеніші типології політичних прогнозів та порівняйте типи пошукового й нормативного прогнозів.
7. Розкрийте методiku проведення методу колективної генерації ідей.

ТЕМА 9

ТЕНДЕНЦІЇ МАЙБУТЬОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Зміст

1. Сучасні концепції розвитку цивілізацій. Транзитивні і трансформаційні процеси за постіндустріального та інформаційного суспільств.
2. Однорідний планетарний розвиток (Ф. Фукуяма).
3. Політичні кризи як один із факторів транзитивних змін.
4. Форматування нового світового порядку: полімологічний вимір.

Список використаних джерел:

«Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 9-10. С. 2-16.

Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини та людства. Київ. Києво-Могилянська академія, 2008. 109 с.

Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Київ: Либідь, 1996. 251 с.. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. Київ: Либідь, 1996. 251 с

Ващенко К. О. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 56 с.

Війни-XXI: полігібресія Росії. Київ: Центр глобалістики «Стратегія XXI», 2017. 241 с.

Вонсович С.Г. Політична транзитологія історія, методологія: монографія. Кам'янець-Подільський. Зволейко Д.Г. 2013. 384 с.

Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / за. заг. наук. ред. Р.О. Додонова. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 412 с.

Гібридні Загрози України і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства. *Аналітичний документ. Центр глобалістики «Стратегія XXI»*. Київ, 2018. 106 с.

Горбатенко В.П. Політичні ризики: від теорії до практики. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 2. С. 55–69.

Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. Київ: Ґенеза, 2006. 395 с.

Калниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: НАДУ. 2006. 272 с.

Кривошеїн В.В. Політична ризикологія: епістемологічний статус, предметна сфера, аналітичні інструменти: монографія. Дніпро: Інновація, 2009. 316 с.

Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.

Матвієнко В.Я. Прогностика. Київ: Укр. Пропілеї. 2000. 520 с.

Мацієвський Ю. Деякі аспекти вивчення феномена політичної кризи у політичних дослідженнях. *Політичний менеджмент*. 2008. №6. С.16–23.

Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

Тоффлер О. Третя хвиля. Пер. з англ. А. Євса. Київ: Всесвіт, 2000. 480 с.

Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко и др. Київ: Наук. думка, 2002. 632 с.

Шмиголь М.Ф., Юшкевич Ю.С. Експлікація концептосфери філософського дискурсу феномена інформаційне суспільство. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 144 (№5). Ч. 2: Філософські науки. С. 127–131.

1. СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ. ТРАНЗИТИВНІ І ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ПОЛІТИЦІ ЗА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВ

На сучасному етапі все більшого розповсюдження набуває **макросоціологічний підхід**, коли у вигляді спільнот виступають цивілізації. Теорії, в яких світова історична соціальна динаміка представлена у вигляді зміни цивілізацій або змін в розвитку глобальної цивілізації, еволюції світових цивілізацій, називаються **цивілізаційними**. Предмет уваги теорії цивілізацій – не одна, будь-яка сторона людського буття, а сукупність усіх форм життєдіяльності того чи іншого суспільства – матеріальних, моральних, ідейних, культурних, релігійних в їх єдності та неподільності, розвитку та спадкоємності. Така сукупність може розглядатись як цивілізація в глобальному, світовому чи локальному розумінні. Отже, **цивілізація** як об'єктивна реальність і як об'єкт дослідження має розглядатись в трьох різних вимірах, нерозривно пов'язаних один з одним за змістом, часом та простором.

Глобальна цивілізація уособлює єдність людства, його спільної долі. Це стає початком глобальної історії людства. Найчастіше світові цикли цивілізацій об'єднують в **три суперцикли**.

Перший – період становлення суспільства. Його епіцентри – Єгипет, Месопотамія, Греція, Рим, Індія та Китай. Це неолітична, ранньокласова, антична цивілізація.

Другий – період зрілості суспільства. Його епіцентри – Західна Європа та Північна Америка. Це середньовічна, раньоіндустріальна, індустріальна цивілізація.

Третій – постіндустріальна цивілізація. Його епіцентри – Японія, США, Китай.

Отже, **цивілізація** – це спільнота людей, які мають спільні фундаментальні основи ментальності, основоположні духовні цінності та ідеали, стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі. Існують наступні **критерії** виокремлення локальних цивілізацій: національний; регіональний; релігійний; системний.

Фактори, які визначають сутність цивілізацій, їхні властивості, можна узагальнити таким чином: природне середовище; система ведення господарства; соціальна організація; політична система; релігія, або ідеологія, яка відіграє роль релігії.

Теорія **постіндустріального суспільства** намагається окреслити те, що відбудеться після першої реалізації можливостей індустріального суспільства. Це теорія (Д. Белл), за якою індустріальне суспільство (в результаті науково-технічного прогресу) переростає у постіндустріальне, яке характеризується домінуючою роллю сфери послуг, переходом влади до вчених і технократів. Виділивши в історії людства три фази (доіндустріальну, індустріальну і постіндустріальну), **Данієл Белл** описав **рис**и **постіндустріального суспільства**: трансформація значення різних економічних секторів, домінування сектора послуг (адміністрація, банки, транспорт, охорона здоров'я, торгівля, освіта, наука, судочинство, мистецтво тощо) при зниженні промислового сектора і обмеженні значення сільськогосподарського сектора; зміна пануючої технології, перехід від енергетичної технології до інформаційної (поява роботів, розвиток комунікацій); зростання значення планування, прогнозування розвитку, контролю технологій; панування прагматичних і технологічних критеріїв при зниженні ролі ідеологічних і етичних критеріїв; розквіт «інтелектуальної технології», тобто цільового використання науки для потреб практики; – перетворення класової структури, висунення в ролі пануючого не класу власників, а класу висококваліфікова-

них фахівців (економісти, інженери, менеджери). Теорія була викладена у книзі «Прихід постіндустріального суспільства» (1973).

Постіндустріальне суспільство характеризується ознаками:

- 1) прихід індустрії на місце промисловості;
- 2) панування переважно професійної і технічної праці, працівників і яку Белл називає ієрархічно побудованим класом;
- 3) фундаментальні теоретичні знання (як джерело нововведень і заходів і соціальної політики);
- 4) контроль над новою технологією і доступ до неї;
- 5) застосування інтелектуальної технології прийняття рішень.

Стратегічну роль відіграють наука та еліта вчених. Розвиток науки потребує вкладення значних коштів, нагромаджених державою і корпораціями. Харизматична місія вчених – використовуючи ці засоби, не допустити підпорядкування досліджень інтересам політики або ринку. Перехід до післякапіталістичного суспільства породжує нові уявлення про феномен рідкості, подолання котрого потребує великих витрат, по-перше, на інформацію, важливість якої настільки велика, що Белл вводить термін «інформаційне суспільство»; по-друге, на координацію діяльності багатьох людей і організацій, включаючи планування і регулювання. Суспільство майбутнього – «суспільство, що планує» (за зростання регулюючої ролі держави); час стає найбільш цінним, «рідкісним» ресурсом. Белл відзначає два напрями трансформації суспільства, які перебувають у конфлікті:

1. Наукові відкриття породжують нову техніку і необхідні для її втілення величезні корпорації. У результаті перебудовується економіка, її структура, а також структура професійна і соціальна, суспільні інститути, змінюються риси суспільства. У цій економічній детермінації вирішальна сила – це еліта вчених і технократи корпорацій. Вирішальний принцип – капіталістична, технократична раціональність і ефективність.

2. Зростаюче масове споживання найрізноманітніших матеріальних благ породжує прагнення до насолоди й особистої самоцінності, принципово «антибуржуазний» підхід до світу, суспільства і свого становища в ньому. Тому процес трансформації суспільства – це наростання конфлікту між соціальною структурою і новою культурою суспільства, яка формується. Белл намагається показати суперечності в кожному із цих процесів і вважає їх загальним фундаментальним недолі-

ком заперечення найвищих духовних цінностей, «звільнення» від обов'язку перед законами моралі.

Порівняльний аналіз наявних дефініцій концептів «постіндустріальне суспільство» та «інформаційне суспільство» дозволяє виділити як найменш три позиції щодо співвідношення цих феноменів. В межах першого підходу «інформаційне суспільство» розглядається як специфічна гілка «постіндустріалізму». Саме концепція інформаційного суспільства, що є складовою постіндустріальної теорії, здатна конкретизувати та поглибити наше уявлення про сучасний світ. Іншим варіантом співставлення цих феноменів є їх цілковите ототожнення, що має дві форми реалізації, по-перше, автоматична синонімізація в межах якої відсутня яка б то не була диференціація концептів «постіндустріальне суспільство» та «інформаційне суспільство», що обумовлено прагненням лише означити сучасний стан розвитку світової цивілізації, по-друге, навмисна акцентуація на їх рівнозначності. Фундаментальним аргументом представників цієї точки зору, зокрема М. Коннорза, є неможливість досягнення постіндустріалізму поза кардинальної ціннісної (аксіологічної) переорієнтації на постматеріальне, інформаційне багатство, що виглядає, на його думку, певною мірою утопічним.

За третього підходу інформаційне суспільство визначається або як фаза розвитку постіндустріального суспільства, або як результат розвитку людської цивілізації, наступний вищий етап порівняно з попередніми, такими як індустріальне та постіндустріальне суспільство. Кожен із цих термінів якоюсь мірою підходить для зображення характерних аспектів того, що з'явилося – для позначення, за допомогою префікса «**пост**», відчуття життя у проміжний час. Д.Белл зазначає, що постіндустріальне суспільство розвивається у напрямку інформаційного суспільства або суспільства знання, де конститутивним принципом соціальної організації стає теоретичне знання.

Інформаційне суспільство являє собою новий етап розвитку людства, який характеризується наявністю високорівневих інформаційно-комунікаційних технологій та розвиненої інформаційної інфраструктури, що забезпечує вільний доступ будь-якої людини до інформаційних ресурсів та сприяє зростанню ролі продукування інформації як форми трансляції, змістом якої є знання. Це відбувається на тлі трансформації всіх сфер життя суспільства і реалізації принципів ефекти-

вності та оптимізації організації буття як окремої людини, так і суспільства загалом.

З-поміж широкого розмаїття варіантів опанування майбутнього уваги заслуговує концепція постіндустріального суспільства **Елвіна Тоффлера**. У ранніх працях «Футурошок» (1970) та «Екосудом» (1975) науковець висвітлив багатопрофільний характер світової соціальної кризи. У більш наближених до сьогодення працях «Третя хвиля» (1980), «Передумови та прогнози» (1984), «Зміщення влади» (1990) розкриваються позитивні та негативні риси постіндустріального етапу розвитку цивілізації, який настав, на думку вченого, після того, як себе вичерпали дві перші хвилі – аграрна та індустріальна.

Згідно підходу Е. Тоффлера, у найближчі десятиріччя пріоритету набудуть знання, розумові здібності людини як символічна, невичерпна форма капіталу. Цей капітал буде доступний величезній кількості людей; головною формою власності виступатиме інформація, отримувана в результаті знань. Науковець вважає, що відбудеться кардинальна зміна природи влади, підвищення її якості й визначає три характеристики **влади**:

- 1) влада низької якості, що ґрунтується на силі, загрозі її застосування, брутальному примусі;
- 2) влада середньої якості, заснована на багатстві;
- 3) влада вищої якості – влада знання, яке підпорядковує собі силу й багатство, стає визначальним владним чинником.

Політичне життя в майбутньому, вважає американський дослідник, набуватиме нових параметрів. Принцип меншості буде витіснено принципом більшості. Відбудеться поступова відмова від представницької демократії із суб'єктивними поглядами й рішеннями її політиків на користь «напівпрямої», «мозаїчної демократії», зорієнтованої на окрему людину. Бюрократична система буде витіснена шляхом децентралізації влади й реалізації принципу розподілу відповідальності під час ухвалення рішень. Оскільки інформаційні технології знищують попередні принципи поділу праці й спеціалізації, вони сприятимуть у майбутньому створенню нової організаційної антибюрократичної структури.

Тоффлер не абсолютизує своєї концепції, і цим самим вона відрізняється від утопій чи футурологічних парapolітичних передбачень. Він вважає, що «третя хвиля» може й не настати внаслідок виникнення не-

здоланних перешкод на її шляху, таких, як війна, економічний крах, екологічна катастрофа, надактивність протидіючих політичних сил. До останніх він відносить: профашистські політичні об'єднання, головна ідея яких зосереджена в гаслі «Закон і Порядок»; політизовані релігійні течії, які вороже налаштовані щодо секуляризму й поєднують у своїй ідеології та діяльності тоталітаризм, універсалізм і фанатизм; патологічні форми екологічного руху («ековандалізм», «екотероризм»); націоналістичні сили; екстремістські сили (масонські ложі, противників абортів, переслідувачів сексуальних меншин). На думку Е. Тоффлера, лише декілька відсотків людей на Землі є людьми майбутнього, які не знають цього шоку. Ще 25% – люди, які живуть в «індустріальному світі», що руйнується нововведеннями. А 70% населення Землі – це люди ще аграрної епохи. Величезне безробіття супроводжує прихід нового, і люди, які звільняються, не розуміють, що вже ніколи не відкриються ті самі заводи або офіси, а якщо відкриються, то там не буде попередньої роботи. На очах змінюються всі структури економіки і суспільні інститути, примушуючи людей безперервно перекваліфіковуватися. Цей **«ефект акселерації»**, який прискорює потік нових ситуацій і відносин, проходить через свідомість людей, перебудовуючи її, змінює поведінку людини, що чинить опір. Результат зазначених праць – це розкриття прихованого змісту важких економічних і соціальних потрясінь перехідного періоду як часу абсолютно необхідного, величезного і багатогранного розвитку переважної більшості населення. Ціна безконтрольності цього розвитку – втрата багатьма людьми віри у себе, енергії і життєвих сил, розпад сімей, різкий ріст стресів, захворювань і смертності, алкоголізму, наркоманії, злочинів. «Шок майбутнього» – це очікуваний масовий катастрофічний прояв перерахованих соціальних бід і деформацій.

2. ОДНОРІДНИЙ ПЛАНЕТАРНИЙ РОЗВИТОК (Френсіс Фукуяма)

У другій половині ХХ ст. – з 1970-х років на Заході, а з 1990-х років – у постсоціалістичних країнах починається інтенсивний перехід до суспільства нового типу, яке визначається окремими вченими як «постсучасне». Цей перехід зумовлений зміною матеріальних і духовних основ розвитку сучасної цивілізації. Потужний імпульс цьому процесові надав постіндустріальний етап науково-технічної революції. Суспільство нового типу становить собою досить складне явище, виявити в якому домінування тих чи інших процесів не так вже й просто. Однак сучасний світовий розвиток засвідчує певну усталеність окремих тенденцій. На якісно інноваційний характер постсучасного суспільства, що слугує основою для розуміння майбутнього людської цивілізації, визначально впливає ряд масштабних процесів, до яких, зокрема, належать: глобалізація, децентралізація, гуманізація, демократизація, інформатизація, індивідуалізація. Прогнозування в міжнародній сфері в сучасних умовах значною мірою зумовлене глобалізацією – феноменом, який в останні десятиліття ХХ ст. опанував світові простори.

Американський політичний аналітик, футуролог **Ф. Фукуяма** в праці «Довіра. Соціальні чесноти і творення благоденства» наводить оригінальну класифікацію суспільств, використовуючи для цього як підставу поширеність довіри. Послідовно виступаючи проти протиставлення «західної» і «азійської» моделей цивілізації, Ф. Фукуяма відносить до групи «суспільств з високим рівнем довіри» різні країни (Японія, США та Німеччина). До «суспільств з низьким рівнем довіри» ним віднесені Франція, Італія, Мексика, Бразилія, Китай і Тайвань, а також пострадянські європейські країни. На його погляд, економічні успіхи країн першої групи були досягнуті в умовах, коли дії держави тільки доповнювали і координували розвиток суспільства, що засновувалися на принципі довіри, а не прагнули штучно таке витворити. Суспільства з низьким рівнем довіри характеризує внутрішня «десоціалізація», сімейна, кланова або групова зашореність. Такі суспільства є менш придатними до стабільного і органічного розвитку.

3. ПОЛІТИЧНІ КРИЗИ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ТРАНЗИТИВНИХ І ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Сучасний світ перебуває в епісі турбулентності. Епоха турбулентності – це історичний період, коли частішають та загострюються соціальні та міжнародні конфлікти, обтяжені зростанням насильства, що знаходить вираження в настроях розгубленості та тривоги, інтенсивності заколотів, революцій, воєн, які захоплюють сильні держави та істотно порушують їх внутрішній порядок і порядок у міжнародних відносинах.

Епохи турбулентності трапляються як на регіональному, так і глобальному рівні. Оскільки з XVI ст. починається світова експансія європейських народів, особливе значення мають епохи турбулентності в Європі, які набувають глобального охоплення до XX ст. Виокремимо шість основних епох турбулентності:

- 1) 1517-1648 рр. (Реформація та релігійні війни);
- 2) 1789-1815 рр. (Велика французька революція, наступні революційні та наполеонівські війни),
- 3) 1848-1871 рр. («Весна народів», Кримська війна, війни Бісмарка, Паризька комуна);
- 4) 1914-1919 рр. (Перша світова війна, російська революція та полемогенні революційні хвилі);
- 5) 1939-1953 рр. (Друга світова війна, комуністичні революції та Корейська війна);
- 6) з 2003 р. (поточна епоха турбулентності).

Кожна з епох турбулентності долалася через утвердження нового міжнародного порядку, нових принципів внутрішньополітичного устрою держав, поширення нових релігійних, соціальних, моральних цінностей.

Загалом політичну кризу визначають як особливий стан в розвитку й функціонуванні політичної системі суспільства, зокрема його державної влади, що характеризується нестабільністю і розбалансованістю політичних інститутів, зниженням рівня керованості всіма сферами суспільного життя, наростанням соціально-політичної активності мас. Зауважимо, що, на думку науковців, кризові процеси переважно розуміються саме як процес, а не стан, на що вказує їхня структура, що складається зі стадій. Для епохи турбулентності важливу роль відіграють кризову стани / процеси розвитку суспільства.

В контексті **транзиту** (переходу від однієї політичної системи (режиму) до іншої моделі розвитку суспільства) кризові процеси можуть бути пов'язані не тільки безпосередньо з політичною системою. Вони можуть переходити у її межі з інших соціальних підсистем, зокрема з ідеологічної і економічної.

Ознаки політичної кризи: загострення протиріч у політичних відносинах; втрата владними структурами контролю над розвитком процесу цього загострення; існування загрози безпеки влади і політичної системи в цілому. Додатковою ознакою також слугуватиме системний характер кризової ситуації. Тобто, можливість, у певних випадках, не бути поширеною поза межами однієї чи декількох із підсистем політичних структур. Прикладом чого може бути парламентська криза. Власне **структура** політичної кризи містить три стадії, як:

- 1) передкризова ситуація;
- 2) загострення кризових явищ;
- 3) розв'язка, що полягає в удосконаленні політичного утворення або його знищенні з наступною побудовою нового.

За цього у тристадійності міститься також перехід. Політична криза може проходити такі **стадії**, як існування «стійкої нерівноваги» у системі; біфуркаційний (роздвоєння) стан, що надає можливості останній зробити той чи інший вибір для її самозбереження; вибір і його наслідки.

Типи криз: диз'юнктивні кризи, які розділяють будь-яку систему, та кон'югаційні, що її об'єднують; політична катастрофа, яка вирізняється глибиною потрясінь і є відносною щодо соціального часу раптовістю; урядова криза, яка часто зумовлена з конфліктом законодавчої та виконавчої влади; парламентський підвид політичної кризи, зумовлений боротьбою фракцій у вищому законодавчому органі; конституційно-кризові ситуації, пов'язані з відсутністю легітимності чи дієздатності основних політико-правових норм у суспільстві; загальнонаціональна криза, яка охоплює весь соціально-політичний устрій.

Відповідно до **політичних відносин**, виділяють кризи:

- 1) ідентичності, які стосуються зміни базових політичних цінностей;
- 2) легітимності, пов'язані з втратою державними структурами підтримки з боку народу;
- 3) проникнення, зумовлені неефективністю діяльності політичних інститутів під час виконання своїх завдань;

4) розподілу, спричинені дефіцитом і несправедливим способом забезпечення колективними ресурсами груп населення;

5) участі, що виникають через слабкість владних інститутів, і які, в свою чергу, нездатні регулювати посилену політичну активність громадян.

6) когнітивна криза. Вона має місце тоді, коли накопичений ієрархічною структурою досвід політичної влади вже не спроможний забезпечувати її відтворення. Зазначимо, що такий різновид кризи мав місце у суспільствах з традиційним типом легітимації політичної влади.

Змінюваність однієї політичної системи на іншу відбувається за умови трьох взаємопов'язаних типів криз – **структурної, культурної і поведінкової**. Зазначені кризи є наслідком несумісності (дисгармонії, дисбалансу, конфлікту) різних аспектів політичної системи, як то: культурних цінностей, соціально-політичних структур і поведінки окремих людей.

Для **структурної кризи** характерною є значна різниця між високим рівнем вимог, які ставляться перед урядом та нестачею ресурсів для задоволення деяких із них. Крім того, політична система нездатна подолати воєнні, економічні і політичні протиріччя. Останні загострюють протистояння окремих груп, класові, релігійні та етнічні антагонізми; породжують депресії, гіперінфляцію, низькі темпи зростання, а також нерівність у доходах; стихійні лиха, демографічні зміни, урбанізацію, дисбаланс у співвідношенні сил держави, соціальних груп та іноземних інститутів.

Поряд із структурними кризами, до політичних переходів призводять і **культурні кризи**. Їхнім проявом є конфлікт між духовними цінностями і моральними нормами. За цього «формальні» цінності, що є складовою офіційної культури, вступають у протиріччя із «вічними» цінностями, коли громадянські чесноти, турбота про благополуччя громадян, моральна чистота йдуть у розріз із практикою неформального прийняття рішень і конкретну користь отримують тільки корумповані чиновники, їхні друзі і родичі. Відтак втрачається легітимність існуючої влади.

Поведінкові кризи можуть простежуватися у поведінці як неефективного керівництва існуючого режиму, так і більш ефективного керівництва опозиції; у конфлікті між окремими особистостями як у керівництві державою, так і серед опозиції. У цих видах поведінкових криз мотивація їх учасників визначається духовно-ідеологічними цінностями і матеріальними інтересами. Природно, що взаємодія структурних, культурних і поведінкових конфліктів призводить до посилення криз, які можуть завершитися системною трансформацією.

Отже, **політична криза** є процесом / та станом, який характеризується порушенням функціонування політичної системи та її окремих складових у процесі управління суспільством. Також кризові процеси можна визначити як ситуації загострення та відсутності компромісного рішення між політичними силами, які перебувають у стані конфлікту.

Умови змінюваності політичної системи у процесі переходу:

Внутрішні: відсутність (або подолання) розколів: економічних, історичних, культурних, мовних, релігійних, світоглядних; міжособистісна довіра; довіра до влади; формування, збереження і розвиток національної держави, державного суверенітету, державної і національної безпеки і громадянського суспільства; подолання воєнної агресії росії та деокупація територій України; подолання колабораціонізму і сепаратизму; наявність розриву між багатими і бідними; структуралізація соціальних груп у суспільстві; детоталітаризація та декомунізація свідомості, подолання інфантилізму, патерналістських очікувань; формування національно зорієнтованої політичної еліти і опозиції.

До **зовнішніх умов** можна віднести такі, як: наявність матеріальної, військової і моральної підтримки / допомоги «країнами – еталонами». Сьогодні це партнери України у війни з росією, насамперед, США, Велика Британія, Польща, країни Балтії та інші; зацікавленість «країн – еталонів» перебігом транзиту; вдалий збіг обставин.

4. ФОРМАТУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Проблема забезпечення міжнародного миру та безпеки залишається однією з найважливіших для світової спільноти у XXI ст., а наріжним каменем і характерною особливістю будь-яких досліджень з теорії міжнародних відносин – з'ясування основних причин конфліктів, пошук способів їх розв'язання або уникнення. Конфлікти, насамперед збройні (війни), є складовою частиною міжнародної політики. У політології побутує дискусійна думка про те, що політичним відносинам властиві конфлікти, зумовлені зіткненням національних інтересів. Загальним негативним чинником є зростання **конфліктності, непередбачуваності і турбулентності** у світі та Європі. З одного боку, останнім часом загострювалася

конфронтація між провідними світовими гравцями (США, Китай, росія), що позначається на глобальній політичній та економічній кон'юнктурі. Водночас, перемога Д. Байдена на президентських виборах у США сприяє нормалізації та розвитку як партнерства в рамках НАТО, так і відносин США-ЄС, що є позитивним фактором для України. З іншого боку, Європа зіштовхнулася з новими небезпечними викликами і загрозами. У першу чергу – повномасштабна воєнна агресія росії проти України зі збереженням «гібридності»; перманентна активізація «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі (нещодавній спалах конфлікту довкола Нагірного Карабаху нині перейшов у латентну фазу, викликавши дестабілізацію у Вірменії). Триває глибинний конфлікт у Білорусі – масовий громадянський протест проти «збанкрутілого» диктаторського режиму О.Лукашенка зазнав невдачі. Білорусь у форматі «єдиного государства с россиєю» стала співучасником війни проти України. Чимало внутрішніх і зовнішніх викликів і загроз постали й перед новим проєвропейськи налаштованим Президентом Молдови М.Санду.

Досвід міжнародних відносин свідчить, що в основі виникнення протиріч лежить не один чинник, а декілька. **Джерелом** загострення міжнародних відносин є неспівпадіння інтересів багатьох держав, економічних союзів, або військово-політичних блоків. Предметом суперечностей є території, кордони, прагнення посісти домінуюче становище в регіоні, протистояння економічних, політичних інтересів країн, що розвиваються, негативні етнічні стереотипи, релігійні протиріччя тощо. Для успішного подолання конфліктів необхідні насамперед взаєморозуміння, взаємні поступки і компроміси конфліктуючих сторін. Ефективне вирішення конфліктів можливе за умови визнання його учасниками необхідності йти на компроміси, поступки і взаємні компенсації.

Серед усіх типів міжнародних конфліктів найнебезпечніші – **воєнні** (збройні), оскільки вони характеризуються жорсткістю та безкомпромісністю позицій їх учасників, призводять до величезних людських втрат, руйнувань, матеріальних збитків. При цьому їх важко зупинити. Характер воєнних конфліктів і можливості їх мирного розв'язання прямо пов'язані зі специфікою міжнародної системи, в якій вони відбуваються. Збройні конфлікти, тобто війни, є цілеспрямовано організованими зіткненнями збройних сил конфліктуючих сторін з метою нанесення максимально можливої шкоди противнику, аж до знищення його військового й господарського потенціалу.

Сучасні збройні конфлікти носять характер **гібридних війн** (далі – Г. в.), які поєднують традиційні (зброю) і нетрадиційні (інформаційний вплив) методи ведення війни. Масове застосування останніх отримало назву **Інформаційної війни** (далі – І. в.). Головна її мета – вплив на свідомість і поведінку людей за допомогою маніпулювання інформацією, щоб змусити їх мислити і діяти в інтересах агресора. Увага громадськості розслабляється за допомогою яскравих розважальних шоу, зосередженні на другорядних подіях тощо. До **арсеналу інструментів І. в.** входять: політична пропаганда, дезінформація, технології викривлення інформаційного простору, використання компроматів, інформаційного бруду, неправдивої інформації. За допомогою таких методів можна змінити систему цінностей та інтересів громадян іншої держави, підірвати її суверенітет та незалежний розвиток. І. в. як складова Г. в. є специфічною, адже неможливо визначити її початок і кінець. Вона не має лінії фронту, ніяких юридичних і моральних норм та правил, ведеться без офіційного оголошення так, що країна, яка зазнала такого нападу, не відразу про це дізнається. Учасниками І. в. можуть бути країни, їхні органи, терористичні і наркобізнесові угруповання, комерційні фірми та особи, які діють без злочинних намірів. І. в. є складовою Г. в., в яку була втягнута Україна у 2014 р. російською федерацією. Це спричинило хаос у міжнародній системі повоєнної Європи.

Ми перебуваємо на історичному роздоріжжі, при якому новітні технології можуть нести як позитивну, будівничу тенденцію, так і деструктивну. Індустріальна епоха висунула на перший план протиборство держав, а у ХХ ст. – ідеологічних і політичних систем. Складові перемоги стали формуватися з комплексу економічних, морально-політичних та технологічних факторів. Поява мікроелектроніки, котра відкрила можливості для масової комунікації, в поєднанні з інформаційними технологіями породили мережеві інформаційні структури, а разом з ними і **концепцію інформаційно-мережевих війн**. Особливістю є не тільки те, що вплив здійснюється з використанням новітніх засобів, а й те, що це невідконтрольний ресурс, який дуже слабо піддається правовій регламентації, тому активно застосовує неправдиву, перекручену інформацію як засіб маніпуляції свідомістю. Маніпулювання свідомістю людей як форма впливу на них з метою їх контролю була і залишається ефективним засобом політичної боротьби. Поширення інформаційних засобів ведення війни в часи новітньої історії активізувалося в часи «холодної війни».

Вона «включала в собі **два рівні** ведення «бойових дій»: видимий (явний) і невидимий (неявний). Явний полягав у використанні засобів, які можливо не були помітні для широкого загалу, проте про них всі все добре знали. Сюди відносимо: розвідку, міжнародне протистояння (в політичній, дипломатичній, економічній, військовій сферах), та зрештою, ідеологічне протистояння, що відображалось у науковій, публіцистичній полеміці і транслювалось на всі інші, без винятків, сфери людської життєдіяльності. Неявний полягав у використанні інформаційно-психологічних технологій з впливу на масову свідомість, він виконував функцію підтримки основних, в певній мірі, офіційних дій, в рамках цього геополітичного протистояння. Брехлива інформація є основою такої війни. Доволі часто прикриваючись великою метою – патріотизмом, захистом корінних народів, захистом прав та свобод людини, боротьбою з тероризмом тощо, відбувається **військова агресія**, тобто неоголошений збройний конфлікт, що спричиняє не тільки захоплення територій, але й суттєві людські жертви. Сам термін «інформаційна війна» став широко застосовуватися американськими військовими фахівцями після завершення операції «Буря в пустелі», оскільки там інформаційна зброя показала свою високу ефективність і поступово набула популярності.

До **елементів інформаційної війни** американські фахівці віднесли: добування розвідувальної інформації, дезінформування, психологічні операції, фізичне руйнування інформаційних ресурсів супротивника (у тому числі з використанням електромагнітного впливу), напади (фізичні, електронні) на його інформаційну структуру, зараження комп'ютерними вірусами його обчислювальних мереж і систем, проникнення в інформаційні мережі тощо, а також відповідні заходи протидії для захисту власних інформаційних ресурсів. Так, спеціальна європейська група з боротьби з фальшивими прокремлівськими повідомленнями повідомила про більш ніж 5 тисяч випадків російської дезінформації з 2015 року, з них близько 2 тис. стосувалися України. *Нова форма ведення війни, «інформаційна війна», визначається тоді, коли одна нація прагне отримати стратегічні важелі над іншою шляхом підризу, зриву або пошкодження інформаційних систем.* Порівняно з іншими формами ведення війни інформаційна війна має декілька відмінних рис. Сучасні науковці вказують, що **інформаційна війна** (від англ. *Information war*) – термін, що має два значення: по-перше, вплив на цивільне населення і / або військовослужбовців іншої держави шляхом поширення певної інформації.

Ознаки інформаційної війни:

- монополізація газет, журналів, радіо і телебачення, а також засобів зв'язку спеціалізованими корпораціями;
- пряме підпорядкування засобів інформації та зв'язку олігархічному капіталу;
- відкрите втручання державних органів у сферу ЗМІ, заборона або позазаконне обмеження свободи слова;
- панування порівняно невеликої кількості засобів масової інформації й інформаційних агентств на світовому ринку новин;
- монополізація інформаційного простору країни або регіону;
- поглиблення диспропорцій у забезпеченості засобами інформації та зв'язку між розвиненими державами і країнами, що розвиваються;
- використання друкованою пресою, радіо, телебаченням та інформаційними агентствами розвинених країн інформаційного забезпечення власної внутрішньої та зовнішньої політики на теренах інших країн;
- публікацію низки матеріалів, спрямованих на дискредитування певної політичної сили, заходу, політика; створення негативного іміджу політичної сили, руху, державного діяча, значного заходу в країну об'єктів інформаційної експансії.

Загрози в інформаційній сфері. Загроза інформаційній безпеці (англ. *information security treat*) – сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства і держави в інформаційній сфері. Основні загрози інформаційній безпеці можна розділити на три групи: загрози впливу неякісної інформації (недостовірної, фальшивої, дезінформації) на особистість, суспільство, державу; загрози несанкціонованого і неправомірного впливу сторонніх осіб на інформацію і інформаційні ресурси (на виробництво інформації, інформаційні ресурси, на системи їхнього формування і використання); загрози інформаційним правам і свободам особистості (праву на виробництво, розповсюдження, пошук, одержання, передавання і використання інформації; праву на інтелектуальну власність на інформацію і речову власність на документовану інформацію; праву на особисту таємницю; праву на захист честі і достоїнства і т.ін.). Виходячи з визначення загроз інформаційній безпеці, можна виділити декілька основних джерел загроз, які можуть торкатися інтересів особистості,

суспільства і держави. Найбільш небезпечним джерелом загроз цим інтересам вважається суттєве розширення можливості маніпулювання свідомістю людини за рахунок формування навкруг неї індивідуального «віртуального інформаційного простору», а також можливість використання технологій впливу на її психічну діяльність. Важливою особливістю способу життя людини в інформаційному суспільстві є суттєве скорочення «інформаційних» відстаней (часу доступу до необхідної інформації), що веде до появи нових можливостей – як з формування особистості, та і з реалізації її потенціалу. Людство впритул підходить до рубежів, за якими інформаційна інфраструктура стає основним джерелом інформації для людини, здійснює безпосередній вплив на її психічну діяльність, на формування її соціальної поведінки. Іншим небезпечним джерелом загроз інтересам особистості є використання на шкоду її інтересам персональних даних, що нагромаджуються різноманітними структурами, в тому числі органами державної влади, а також розширення можливості прихованого збирання інформації, що складає його особисту і сімейну таємницю, відомості про її приватне життя. Це зумовлено, у першу чергу, труднощами реалізації механізмів охорони цих відомостей, подальшими досягненнями у мікромініатюризації засобів прихованого збирання і передавання інформації.

Одним із джерел загроз інтересам суспільства в інформаційній сфері є безперервне ускладнення інформаційних систем і мереж зв'язку критично важливих інфраструктур забезпечення життя суспільства. Ці загрози можуть простежуватися у вигляді як навмисних, так і ненавмисних помилок, збоїв і відмов техніки і програмного забезпечення, шкідливого впливу зі сторони злочинних структур і кримінальних елементів. Об'єктами реалізації таких структур можуть виступати системи енергетичної, транспортної, трубопровідної і деяких інших інфраструктур. Небезпечним джерелом загроз виступає можливість концентрації засобів масової інформації (ЗМІ) в руках невеликої групи власників. Ці загрози можуть проявлятися у вигляді маніпуляції суспільною думкою по відношенню до тих чи інших суспільно значимих подій, а також руйнування моральних устоїв суспільства шляхом нав'язування чужорідних цінностей. Нарешті, небезпечним джерелом загроз є розширення масштабів вітчизняної і міжнародної комп'ютерної злочинності. Такі загрози можуть проявлятися у вигляді спроб здійснення шахрайських операцій з використанням глобальних або вітчизняних інформаційно-телекомунікацій-

них систем, відмивання фінансових коштів, одержаних протиправним шляхом, одержання неправомірного доступу до фінансової, банківської та іншої інформації, яка може бути використаною з корисливою метою. Проте найбільш небезпечними джерелами загроз інтересам держави в інформаційному суспільстві може стати неконтрольоване розповсюдження інформаційної зброї та розгортання гонки озброєнь у цій галузі, спроби реалізації концепції ведення інформаційних війн.

Поняття **інформаційної зброї** визначається як сукупність засобів, методів і технологій, що забезпечують можливість силового впливу на інформаційну сферу протилежної сторони з метою руйнування її інформаційної інфраструктури, системи управління державою, зниження духовного потенціалу суспільства. Серед найбільш серйозних завдань, які можуть вирішуватися за допомогою сучасної інформаційної зброї, можна виділити: створення атмосфери бездуховності та аморальності, негативного ставлення до культурної спадщини противника; маніпулювання суспільною свідомістю та політичною орієнтацією соціальних груп населення держави з метою створення політичної напруги та хаосу; дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями та рухами з метою провокації конфліктів, розпалювання недовіри, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції, провокація взаємного знищення; зниження інформаційного забезпечення влади та управління, інспірація помилкових управлінських рішень; дезінформація населення про роботу державних органів, підрич їхнього авторитету, дискредитація органів управління; провокування соціальних, політичних, національних і релігійних сутичок; ініціювання страйків, масових заворушень та інших акцій економічного протесту; ускладнення прийняття органами важливих рішень; підрич міжнародного авторитету держави, її співробітництва з іншими країнами; нанесення втрат життєво важливим інтересам держави в політичній, економічній, оборонній та інших сферах. Руйнівний вплив інформаційної зброї в інформаційному суспільстві може бути більш потужним та ефективним, ніж це уявляється зараз. Це є особливо небезпечним в умовах існування майже монопольного положення компаній невеликої кількості країн на ринку інформаційних продуктів, оскільки це здатне спровокувати бажання використати наявну перевагу для досягнення тієї чи іншої політичної чи економічної переваги.

ТЕМА 10

НОВІТНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАГАЛЬНОЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ

Зміст

1. Ретроспекції цивілізаційних ідентифікацій: особливості прологу сучасності.
2. Пізнання тенденцій розвитку сучасного цивілізаційного процесу.
3. Стратегія і тактика цивілізаційного розвитку України.

Список використаних джерел:

Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини та людства. Київ. Києво-Могилянська академія, 2008. 109 с.

Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія / О.С. Власюк та ін. Київ: НІСД, 2017. 384 с.

Вонсович С.Г. Політична транзитологія історія, методологія: монографія. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г. 2013. 384 с.

Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика. Київ, 2006. 400 с.

Зміна цивілізаційної парадигми розвитку України: теоретико-методологічний аналіз: монографія / М.І. Михальченко, З.Ф. Самчук, Ю.Ж. Шайгородський, М.Є. Горєлов, та ін. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2019. 552 с.

Рафальський О.О., Самчук З.Ф. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. Київ. ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2018. 688 с.

1. РЕТРОСПЕКЦІЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ІДЕНТИФІКАЦІЙ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЛОГУ СУЧАСНОСТІ.

Цивілізація має свою «біографію», факти розвитку, боротьби за виживання, не завжди красивої боротьби. Грецька, римська, македонська цивілізації характеризуються не менш жорстокими методами боротьби, ніж фашистська і радянська системи (ідеологічні цивілізації). Але негатив швидко забувається. Міфи, легенди формуються на перемогах, а не на поразках. І формують їх переможці, які диктують історикам (політологам іноді прямо, іноді опосередковано) їх зміст. Наприклад, концепція «пасіонарності» росії, запропонована Л. Гумільовим, насправді є ідеологічним виправданням агресивної колоніальної практики російської (московської) цивілізації – держави. Філософ Е. Кант, розглядаючи цивілізаційний розвиток, писав, що цивілізація є усвідомленим рухом до свободи. І в пізнавальному розумінні – це так. Тому що розвиток цивілізації (світової) розкриває обрії пізнання, забезпечує розвиток науки, техніки, сільського господарства. Але розвиток пізнання, способу мислення у кожній регіональній цивілізації має спільне і специфічне, що визначається простором цивілізації, політичним і економічним ладом, способом суспільного і родинного життя. Одні цивілізації зосереджуються на війнах, інші – на економічному розвитку, треті – на одному типі виробництва, наприклад, на рибальстві, вирощуванні великої рогатої худоби, вівчарництві. Вони будують відповідні специфічні політичні та освітні системи.

Важливо розуміти, в яких умовах відбувається **сучасний цивілізаційний розвиток**. Третя світова війна (1946–1987), «холодногаряча», – була виграна Заходом за рахунок переваг матеріальних цивілізаційних цінностей (життєвий комфорт) над усередненою бідністю народу СРСР. Четверта міжцивілізаційна світова війна. між ісламом і християнством має перебіг з деякими перевагами ісламу: спрощена ісламська ідеологія, яка допомагає вербувати десятки тисяч фанатиків-терористів (у тому числі самогубців), трильйони арабських нафтодоларів, системи підготовки терористів і т. д. Їм розвинені країни протиставляють християнські моральні цінності, науково-технічний прогрес (частково використовується і терористами), запровадження західного способу життя серед арабських владних і економічних еліт. Але це «довга» стратегія, яка інколи поступається арабській терористичній тактиці

(напад на США 11 вересня 2001 р.). Є ще один чинник стримування терору – коли два азійські «тигри» (Китай та Індія) підтримають антитерористські дії, а може й увійдуть до антитерористської коаліції.

У цивілізаційному аналізі важливо враховувати **расовоетнічний фактор**. Тут слід дослідити США, досить специфічну глобальну цивілізацію. На цей час на білих американців старшого покоління припадає найбільша частка економічної і політичної влади у США. Однак молоде покоління американців, у тому числі еліт, менш однорідне у расовому і етнічному відношенні. Зміни у складі народонаселення настільки масштабні і швидкі, що вже у найближчі десятиріччя США трансформуються значно глибше, ніж інші країни, що може призвести до змін в економіці і політиці. Майже половина «міленіалів» (покоління, яке народилося з 1980-2005 років) належить до різних расових і етнічних груп (меншостей). Це багатоманіття і є центральним фактором демографічних змін.

Цивілізаційний підхід не є тотожним расовому: про рівень розвитку рас, про розвинені і нерозвинені раси, цивілізованих людей і «дикунів» і т. д. У будь-якій цивілізації є талановиті і менш здібні. Рівень інтелекту, спортивних здібностей закладаються природою, а можливості їх розвитку забезпечуються конкретно-історичними умовами: рівень розвитку держави і суспільства, матеріальні і культурні умови існування родини, рівень розвитку суспільних відносин тощо. Одні цивілізації розвинені в науково-технічному відношенні, інші стосовно взаємодії людини і природи, треті – у військовому відношенні і т.д. Наприклад, США найбільш розвинена у науково-технічному і військовому відношенні, але поступається Норвегії і Швейцарії за рівнем життя (чи треба Норвегії і Швейцарії будувати авіаносці, ракети, літаки?). Якщо розглядати інтелектуальну могутність цивілізацій за кількістю Нобелівських лауреатів, то США лідирує з великим відривом, але скільки серед цих лауреатів корінних американців? Мало, інші – євреї, британці, французи та інші за етнічним походженням. Тоді найінтелектуальніша нація – євреї, хоча ізраїльтян серед них мало. Це свідчить лише про те, що у єврейських родинах, де б вони не жили, дуже ретельно ставляться до дітей, до їх виховання, освіти, роботи у наукових і банківських закладах. Одним з критеріїв зрілості цивілізації є рівень вирішення гендерного питання: соціальна і юридична рівність жінок і чоловіків, законодавче і реальне забезпечення мобільності жінок у владі, бізнесі, сім'ї тощо. Так, наприклад, в Україні ці проблеми далекі від розв'язання. Але є і такі переко-

си: опіка над дітьми після розлучень, ляпас від жінки не вважається проступком і т. д. Тому, оцінюючи окремі цивілізації, треба застосовувати системний, комплексний підхід.

Марксизм, запропонувавши **системний альтернативний тип цивілізації**, спочатку вигравав у теоретичному плані, тому що ідеальна модель комунізму була більш гуманістична, ніж діюча капіталістична з усіма вадами хижацького вільного ринку, індивідуального накопичення багатства, політичного устрою, охороняючого цю економічну систему. Тим більше, що мораль капіталістичної суспільної системи була егоїстична, захищала багатих і їх власність. Принципи рівності (навіть на низькому рівні заможності), закономірності «пролетарської революції», невідворотності перемоги комунізму як принципово нової цивілізації, побудованої на ідеалах гуманізму, виявилися привабливими для бідних, мало освічених мас та ідеалістично мислячої інтелігенції. Тим більше, що широким масам не був відомий досвід існування «Єзуїтської держави». Однак теорія і практика існування або спроб створення паростків «принципово нової цивілізації» настільки розходяться, що часто практика нищить теорію. По-перше, принцип закономірності і невідворотності перемоги комунізму виявився хибним. По-друге, практика створення «принципово нової цивілізації» знищила теорію і була побудована тоталітарна, агресивна держава, а потім – «співдружність», у якій економіка була напівфеодальна (казармений соціалізм), особливо у сільському господарстві, яка програла змагання з капіталістичною.

Комуністичної моралі створити теж не вдалося. В теорії недостатньо обґрунтований експеримент обернувся жахливою практикою терору, відсутності свободи і поставив світ на межу термоядерної війни. Тому, аналізуючи глобальний конфлікт демократичних і тоталітарних цивілізацій, варто кожен з них оцінювати конкретно-історично. Один тип конфлікту між світом капіталізму і «світом соціалізму», інший – між «плутократичним» капіталізмом і тоталітарною системою сталінізму, фашизму і гітлеризму, третій – міжцивілізаційний конфлікт між християнським Заходом (переважно тому, що там є представники інших регіональних конфесій), і арабським світом (оскільки не усі арабські країни втягнуті у цей цивілізаційний конфлікт), де арабський терор став найбільш гострою зброєю. Цей глобальний конфлікт мав свої яскраві прояви у Югославії, Лівані, Ізраїлі та деяких країнах-цивілізаціях.

Цивілізаційний конфлікт між застарілими традиціями, які гальмують суспільний поступ, може бути як у середині однієї цивілізації, так і між цивілізаціями, коли так звані «традиційні» суспільства нерозвиваються. Це можна порівняти зі ситуацією, коли суспільство не зорієнтоване на виробництво нових зразків техніки (автомобілі, Айфони і т.д.), але члени цього суспільства вміють їздити на автомобілях, натискати на кнопки Айфона. У цьому суспільстві можуть розроблятися зразки зброї або копіюватись іноземні. Наприклад, росія не могла розробити самостійно жодного зразка автомобіля, а тільки копіювала, також копіювала ядерну зброю, ракети, автомати («Калашніков»), дещо покращуючи їх. Але не може розробляти вищі технології, здійснювати наукові прориви. Тоді розвідувальні органи забезпечують хоча б невеликий розрив у технологічному розвитку.

Тому, аналізуючи глобальні і регіональні цивілізації, враховується, що вони можуть бути **цивілізаційно розколотими, неоднорідними**. Наприклад, арабська цивілізація хоча і спільна в ненависті до християн, але різнобарвна щодо війни з християнським світом, у трактуванні ідей ісламізму, викладених у Корані. Ми розглядаємо ЄС і НАТО як єдині політико-економічні і оборонні організми. Але у них є внутрішні суперечності, різні ціннісні підходи. Могутня глобальна цивілізація – США не явно, але приховано етнічно розколота. Білі, афроамериканці, азіати, латинос – між ними спостерігається свідоме і підсвідоме протистояння, ми вже не говоримо про внутрішні конфлікти у середині етносів (у середині азіатів – китайська, в'єтнамська, тайська, японська і т.д. – громади).

Є приклади побудови **штучних або симбіозних** цивілізацій («Єзуїтська держава» 1610–1768 рр), Єрусалимське королівство (1099–1291 рр). Південно-африканський союз (1910–1961 рр.), комуністична цивілізація, Третій рейх (1933–1945 рр.), євразійська російська цивілізація, яка начебто є унікальним проектом, що є спробою розбудови звичайної неоімперії. І скільки буде існувати цей проект – ніхто не може передбачити. Але Україну цікавить росія більше, ніж інші цивілізації, тому що, вустами її лідерів, вона налаштована на знищення України, не визнає права на існування самостійної історії, культури, мови. А ворогів треба знати добре. Сама росія не є країною однієї раси, однієї культури, релігії. У ній не панує закон і справедливість, політична свобода і релігійна терпимість. Вона скріплена страхом і терором. Але значна частина на-

селення є лояльною до влади, ідей імперства (пихатої «величі»), насильства щодо інших цивілізацій. Тому вивчення політики, економіки, духовного життя потенційного агресора – є нагальним завданням Української держави.

Прикладом створення штучної, симбіозної цивілізації можна вважати ЄС. ЄС – найважливіший елемент європейської цивілізації. Але в середині цієї співдружності присутні **три процеси**: інтеграція, дезінтеграція, хаос. ФРН і Франція – двигуни інтеграції. Велика Британія, зважаючи на економічне домінування в ЄС ФРН, боїться перетворення економічного домінування в політичне і вирішила шляхом Brexit вийти з ЄС. Греція, Італія, Іспанія, Португалія перебувають у стані пошуку свого місця в такому ЄС, тобто переглядають свої позиції (стан напівхаосу). Для ЄС не зрозуміло, яку позицію зайняти щодо націоналізму Каталонії, Шотландії, до азійсько-європейської Туреччини. Спокусливо розглядати Україну як альтернативу Британському Brexit, але Україна бідна, неспокійна, веде війну із сепаратизмом і росією.

Отже, з викладеного вище можна дійти таких висновків:

1. Цивілізаційний підхід, цивілізаційний аналіз не замінює формаційний, а уточнює його, виходить на перший план, тому що формаційний підхід охоплює тільки Європу. На інших материках він виявився не ефективним. Звідси спроби відшукати «азійську» суспільно-економічну формацію (Маркс і дискусії 70-х років ХХ століття в СРСР). Цивілізаційний аналіз виявився більш універсальним. Він стверджує тезу, що цивілізації різні, їх багато (залежно від критерію систематизації), треба шукати специфіку кожної, усі цивілізації унікальні.

2. Відносини України з росією цілком лягають на **модель міжцивілізаційного конфлікту**. Конфлікт здійснюється у сферах: матеріальній, духовно-культурній, релігійній, політичній (у тому числі у воєнній, як продовження політики протистояння).

3. Міф про «постійний нейтралітет України» – це «троянський кінь» у ворогів незалежності, які готові продати Україну агресивній росії.

2. ПІЗНАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Цивілізаційна переструктуризація у світі призвела до падіння колишніх імперій – Великої Британії, Франції, росії. Більшість англійських колоній перейшла під домінування США, як і французьких, у Європі стали домінувати німці, частина російських колоній або напівколоній перейшла під домінування німців, частина – Китаю, частина – Туреччини. Україна перейшла під відносний тимчасовий контроль двох держав – Німеччини і США. З цим росія не хоче погодитися. Нині в росії склався міф, що Китай бажає стати конкурентом США. Це типова класична проєкція за Фройдом, коли росіяни приписують власні нереалізовані амбіції іншим країнам. Насправді у КНР є амбіції стати заступником США не тільки в Азії, але й в америкоцентричному світі, не змінюючи світові правила гри. А запланована анексія частини російських територій як повернення територій, де Китай домінував, розглядається як повернення історичної справедливості. Ретельного аналізу вимагають форми взаємодії усіх видів цивілізацій. Якщо взаємодія іспанської, російської, португальської, англійської, бельгійської, французької, германської цивілізацій (а македонської, римської – раніше) відбувалася з іншими цивілізаціями здебільшого **військовим шляхом**, то формування, наприклад, північно-американської, канадської цивілізації на етапі незалежності відбулася **синтезним шляхом**:

- а) колонізація індійських територій військовим шляхом;
- б) поповнення населення за рахунок європейських емігрантів;
- в) завезення населення насильницьки з Африки.

Тобто, розвиток різних цивілізацій вимагає конкретно-історичного аналізу. Саме цивілізаційний аналіз став найбільш універсальним засобом дослідження різних людських спільнот.

В **основу цивілізаційного аналізу** було покладено ідею: кожен соціум (цивілізація) має свої унікальні характеристики, рушійні сили, свою історію. Деякі соціуми (цивілізації) можуть мати схожу історію, але це не позбавляє їх власної унікальності. У Великобританії та Нідерландах, на перший погляд, подібна історія, але в кожній з цих країн буржуазні революції відбувалися специфічно. Так, це країни глобальної європейської цивілізації, але якщо їх розглядати як регіональні цивілізації, то кожна з них проходила свій історичний шлях і має власну уніка-

льність. Саме здатність поєднувати спільне та відмінне є сильною стороною цивілізаційного аналізу. Поняття «цивілізація» в латинському вислові має декілька значень – (державний, цивільний, політичний). Не набуло однозначності це значення і в сучасних умовах. У науковій літературі це поняття трактується багатозначно:

а) в широкому сенсі як синонім слова «культура»;

б) тип суспільства (в старогрецькому сенсі), що відрізняється від світу дикості і варварства, який оточував Стародавню Грецію, що мала писемність та розвинену систему соціальних і державно-правових відносин;

в) тип суспільства з характерною для нього матеріальною та духовною культурою. Кожне трактування має право на існування в певний соціальний період.

Але в останні роки поняття «цивілізація» набуло двох основних значень:

а) як окреме (унікальне) суспільство, що здійснило певний історичний розвиток, зі своєю мовою та культурою;

б) як світовий цивілізаційний процес, що являє собою певну ієрархічну структуру:

– **загальнолюдська цивілізація – глобальні континентальні та релігійні цивілізації** (європейська, християнська, мусульманська, китайська і т. д.);

– **регіональні цивілізації** в рамках держав (російська, германська, українська, французька і т. д. Цивілізація, об'єднана мовою, територією, способом життя, духовною культурою і т. д.);

– **локальні цивілізації**, що володіють державністю або ж вона відсутня, хоча мають спільну мову, культуру, ареал проживання (масаї, ескімоси, башкири, калмики, шріланкійці, фіджійці, баски, каталонці, ірландці, андорці, монегаски і т. д.). В Україні – це кримські татари. Але не можна вважати локальною цивілізацією групи одного етносу, що мають територіальні самостійні назви (баварці, волиняни, сибіряки, петербуржці, корсиканці і т. д., хоча у них і є специфічні культурні риси та спосіб життя).

Іноді в цивілізаційній класифікації вживають термін «**осередкова цивілізація**» (**глибинний народ**) для невеликих народностей (чукчі, якути, ненці, лапландці, гренландці, етноси Полінезії, невеликі етноси Африки). Критерії виокремлення «осередкових цивілізацій» настільки невизначені та довільні, що варто лише визнати спроби їх класифікації. У 1986–

1992 роках в Європі стався **цивілізаційний вибух**, соціальне відлуння від якого буде звучати ще тривалий час у різних країнах. Соціальні вибухи не одномоментні. Вони досить уповільнені в соціальному часі та просторі. Оскільки цивілізаційні вибухи, в основному, належать до соціальних, то прорахувати їх хронологію та соціальні наслідки надзвичайно складно, навіть через століття. Наприклад, скільки тривав цивілізаційний вибух Македонської цивілізації? Лише правління часів Філіпа II та Олександра чи довше? Які його наслідки? А такі цивілізаційні вибухи, як Велика французька революція, політичний переворот більшовиків у Росії в 1917 році? Наслідки цих вибухів відчуються до теперішнього дня.

Цивілізаційний вибух – це різка зміна ходу світового або регіонального цивілізаційного процесу, що призводить до кардинальних змін у політиці, економіці, культурі країн, субрегіонах (наприклад, Європи), у світовій цивілізації. Вони бувають соціальні, технологічні, науково-технічні і т. д. Цивілізаційні вибухи бувають позитивні, конструктивні і негативні, руйнівні. Наприклад, більшовицький (1917 року), фашистський, нацистський цивілізаційні вибухи мали зовнішній вигляд позитивного, конструктивного цивілізаційного вибуху. Але оскільки вони були здійснені на помилковій, утопічній ідеологічній базі, суперечили загальнолюдським цінностям, то виявилися негативними, руйнівними.

Цивілізаційний підхід до історії загальносвітової цивілізації, до регіональних та локальних цивілізацій в окремих моментах може комплексно поєднуватися з формаційним, системним, синергетичним та іншими підходами, взаємно доповнюючи один одного. Цивілізацій багато й вони є різними. Є різні критерії класифікацій, деякі перетинаються (може бути цивілізація острівна, полінезійська, католицька, англійська і т. д.). СРСР був спробою створення цивілізації нового типу – комуністичної. Але незнання основ філософії та політології, протиріччя в методології («діалектичний матеріалізм») призвели до створення колажної, клаптикової, штучної цивілізації, спроектованої під штучну ідеологію – пролетарську, комуністичну. Є філософська формула: форма повинна відповідати змісту. Спроби ж побудувати державу соціалістичну за змістом, загальнонародну за формою в багатонаціональній, полірелігійній країні, створити загальнонародну за змістом (насправді нав'язати російську) та багатонаціональну за формою культуру призвели до того, що це штучне утворення розпалося. Невміння створити політичну націю, на кшталт США, Бразилії, призвело до розчарування

націй, що становили СРСР. Вони розбіглися по своїх «національних квартирах». Але росія не відмовилася від своїх імперських амбіцій і розпочала «ламати через коліно» інші нації, щоб усі йшли в одному напрямку, чим породила низку міжнаціональних конфліктів не тільки на пострадянському просторі, а й всередині самої себе. У світовому цивілізаційному процесі можливі катаклізми, дуже схожі на цивілізаційний вибух позитивного характеру.

Але згадана нами катаклізма має негативний характер, **псевдоцивілізаційна аномалія в цивілізаційному** процесі, коли робиться спроба перервати, порушити природно-історичний процес. Яскравим прикладом псевдоцивілізаційного вибуху, аномалії (аномалія – щось таке, що не вписується в загальну картину процесу розвитку) є псевдо-соціалістичні революції. Ані в росії, ані в Китаї це не були соціалістичні революції. У росії – це переворот під хибною утопічною ідеєю створення принципово нової комуністичної цивілізації. У Китаї – національно-визвольна революція, розбавлена соціалістичними ідеями. В інших «соціалістичних» країнах «соціалізм» був принесений на багнетях «світового комуністичного руху», а насправді – з СРСР і КНР.

Цивілізаційний вибух на рубежі ХХ – ХХІ століть стався через перегрів «соціального цивілізаційного котла» – соціалістичного табору. **Внутрішні причини** – неефективна економіка, політика (в тому числі й внутрішня, а саме – тоталітаризм, та **зовнішні** – націленість на все-світню соціалістичну революцію – агресія у всьому світі, підтримка усіх революцій – антиколоніальних, псевдосоціалістичних і підготовка їх і т.д.), національна політика русифікації, разом з тим неефективна соціальна політика – гасла створення нової комуністичної цивілізації, що не було підкріплено рівнем життя, тощо. Будь-яка цивілізація має і слабкі сторони, свою «**ахілесову п'яту**». Це може бути: невдале географічне положення (цивілізація, розташована у тропічних регіонах, має кращі умови розвитку, ніж південна цивілізація); цивілізація з бідними землями і природними ресурсами; цивілізація нечисленна; слаборозвинена науково-технічна цивілізація; цивілізація, розміщена поряд з могутнім військовим сусідом і не здатна захистити себе військовими засобами; цивілізація розколота соціально, релігійно; корумпована цивілізація, де корупція стала способом життя і т. д. Протилежні характеристики є сильними ознаками цивілізації. Якщо комплексно оцінити українську цивілізацію, то ми побачимо, скільки вразливих «ахілесових п'ят» вона має

і наскільки важливо Україні мати сильних союзників – США, ЄС, НАТО, Китай. Ми свідомо перераховуємо разом країни і блоки, тому що головне тут – економічна, політична, науково-технічна могутність.

У 90-х роках ХХ століття несподівано набула популярності абсурдна **концепція «кінця історії» Ф. Фукуями**. Він стверджував, що лібералізм економічний та політичний переміг абсолютизм, комунізм, фашизм, націоналізм й розпочинається нова історія без глобальних суперечностей, конфліктів у однополярному світі. Глобальні суперечності між націями не перетворюватимуться на глобальні конфлікти, навіть між теократичними державами. Концепції Ф. Фукуями, С. Гантінгтона «про конфлікт цивілізацій» та їм подібні доцільно використати для того, щоб показати різноманіття суспільствознавчих ідей про майбутнє світу.

Ці концепції поділяються на **три групи**:

- ✓ **оптимістичну** (Ф. Фукуяма);
- ✓ **песимістичну** (С. Гантінгтон);
- ✓ **прагматично-раціональну** (Г. Кіссінджер, З. Бжезінський та інші).

Оптимісти втратили свої позиції після початку нової «холодної війни» між НАТО та росією. Песимісти отримали свіжі факти для передбачення нових глобальних конфліктів. Раціональні прагматики у своїй позиції є ближчими до песимістів, але їх обнадіює два фактори: ступінь могутності двох очевидних центрів впливу НАТО та Китаю – настільки висока, що при координації зусиль вони в один момент примусять росію до капітуляції мирним шляхом, без застосування збройних сил. На сьогодні така координація тимчасово неможлива через розбіжності цілей цих центрів сили. НАТО хотіло мирним шляхом «зробити» росію другорядною державою, як певне ресурсне джерело на міжнародному ринку праці. Але через сплеск неоімперства в росії ця стратегія не набула подальшого розвитку. Вона знову може стати дієвою, але вже після падіння режиму путіна та наближення економічного колапсу росії, що остаточно поставить цю країну в розряд регіональних цивілізацій.

Китай проводить свою власну геополітичну та геоекономічну стратегію. Офіційно підтримуючи лінію неприєднання до жодних політичних блоків, він посилює свою економічну, військову, а значить і політичну могутність у Тихоокеанському регіоні та на Далекому Сході, щоб остаточно поглинути Тайвань, деякі острови й архіпелаги, а потім анексувати дале-

косхідну частину росії. Це офіційні цілі Китаю до 2050 року. Зіткнення зі США не входить у плани Китаю. Тобто ніякого кінця історії не передбачається. Одні країни будуть посилюватися, інші – слабшати, а історичний процес триватиме. Тільки росія, яка намагається «всидіти» на двох стільцях – європейському та азійському – може розірватися на частини.

Аналізуючи регіональні цивілізації, важливо не тільки виділити етнічну специфіку, унікальні політичні риси певної регіональної цивілізації, але і її **домінанти розвитку**, в тому числі духовні. Наприклад, цивілізації – українська, польська й білоруська – розвивалися в різних напрямках через різні релігії, що панують у цих країнах-цивілізаціях. У Польщі панує католицизм, який існує поряд з державними інститутами та прагне здійснювати контроль над суспільством незалежно від держави. Тому громадянин міг знайти захист від свавілля влади у церкві, міг маневрувати як у державному, так і в церковному полі. Це робило його більш вільним у життєвому виборі. Україна і Білорусь потрапили під контроль православної Московії, де церква і держава зрослися, контролюючи громадянина автократично, де імператор був главою церкви (реформа церкви Петром I). Тому ступінь свободи в російській імперії (не плутати з поняттям «Русь») була меншою. Церква була ідеологічним департаментом імперії, допомагаючи державі пригнічувати народ. Та частина України, яка опинилася під владою Австро-Угорщини, була вільнішою, із зачатками культурної автономії і самоврядування. Та частина, яка була окупована росією, стогнала під ярмом північно-східної деспотії і її слухняної служниці російської православної церкви. І тільки у XXI столітті Православна церква України повернула собі автокефалію, яку втратила наприкінці XVII століття.

У сучасну епоху змінилося тлумачення терміну «**велич**». Причиною цього стали підсумки Другої світової війни. Якщо до неї країни, держави набували величі ціною територіальних захоплень, то в сучасності велич досягається здатністю держави розвивати науку, економіку, підвищувати рівень життя своїх громадян і, звичайно, допомагаючи іншим народам досягати миру. Тому росія не збільшує свою велич, а втрачає її розв'язуванням конфліктів, економічною стагнацією, падінням рівня науково-технічного прогресу.

Понятійний ряд, яким описується цивілізаційний процес, надзвичайно широкий, тому що цивілізаційний підхід не є догматичним. Там багато категорій, понять, – як і наукових, так і ненаукових. У процесі

соціального пізнання понятійний апарат цивілізаційного підходу (можна сказати й аналізу) буде уточнюватися. Це буде дуже важко робити, оскільки одні вважають, що цивілізація розвивається за Божою волею, а інші – що це природно-історичний процес. Звідси і розбіжності в методології, понятійному апараті і т. д.

Тенденцією світового цивілізаційного процесу є те, що старий **колоніалізм** відійшов у минуле через низку причин. 1. Колоніалізм став економічно не вигідним. Первинне пограбування колоній – далеко в минулому. Природні багатства колоніальних країн давно поділені транснаціональними компаніями, яким не вигідні всякі антиколоніальні війни, повстання і т. д. Їм вигідніше за допомогою корупції купувати постколоніальні режими, ніж утримувати армії, адміністрації в колоніях. Політичне та ідеологічне забарвлення компраторських режимів їх цікавить мало. 2. Політично старий колоніалізм також себе вичерпав. Антиколоніальні рухи розірвали імперії. Відпала необхідність мати численні армії, коли у військах Великої Британії служили індуси, австралійці, новозеландці і т. д. Сьогодні армії сильні технічним оснащенням, електронікою, інформаційним обладнанням. Тільки Росія й Китай ще роблять ставку на масову армію, а більшість країн – на технічно освічених контрактників. Цим шляхом намагається йти й Україна. 3. Колоніалізм віджив ідеологічно. Боротьба націй за самовизначення, за права людини, за демократію, правову державу зробили його негативним явищем, ідеологічно зневаженим.

Теорія цивілізаційного вибуху в Європі на рубежі століть має світове значення. Наслідки її очевидні. По-перше, ми бачимо «постраждалих» від цивілізаційного вибуху – Росія (ще жива як держава та регіональна цивілізація), Соціалістична Федеративна Республіка Югославія (зникла як держава й розпалася на регіональні цивілізації), Чехословаччина (зникла як держава й розпалася на дві регіональні цивілізації). По-друге, відверто виграли від цивілізаційного вибуху США (зник прямих ворог – СРСР) та ФРН (відтворена могутня об'єднана Німеччина). По-третє, опосередковано виграли усі постсоціалістичні та пострадянські країни – цивілізації, адже зник поневолювач – СРСР. По-четверте, виграв увесь світ, світова цивілізація. Зник глобальний порушник спокою – агресор, націлений революційним шляхом на світову комуністичну цивілізацію. Загалом, виграли всі, окрім Росії. Виграла, в тому числі, й Україна.

3. СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Українська регіональна цивілізація на етапі Стародавньої Русі дала початок північно-східним давньоруським князівствам шляхом колонізації споконвічних фіно-угорських, тюркських, приуральських територій і тепер розвивається через відторгнення чужої їй як духовно, так і політично Росії й прямує (політично і економічно) до ЄС, а ще глобальніше – до євроатлантичної інтеграції. Міру сформованості цивілізації визначає її внутрішня єдність: наявність державницької чи національної ідеології (цілі, завдання, способи пізнання та функціонування держави або нації), згуртованість еліт щодо реалізації такої ідеології, економічний, військово-політичний, науково-освітній потенціал держави або нації, а також інші чинники національно-державного розвитку, де не останню роль відіграє міжнародний фактор. Міру ж цивілізованості того чи іншого суспільства, держави, державних спільнот визначає ступінь народовладдя, справедливості законів щодо прав і свобод особистості, інститутів громадянського суспільства, повага до норм вільної та відповідальної економічної діяльності, дотримання зафіксованих (наприклад, Статутом ООН) або загальноприйнятих норм міжнародних відносин. Останнє важливе тому, що не може бути визнано цивілізованою державу або союз держав, що спираються на терор у внутрішній і зовнішній політиці.

Цивілізаційна проблематика для України надзвичайно актуальна тому, що наша країна має кілька впливових геополітичних недругів, які б хотіли не допустити самостійної ролі України на міжнародній арені, маючи територіальні претензії до неї, а також хотіли б історію України включити у внутрішню історію своїх країн. Насамперед – це стосується росії, яка ані геополітично, ані геоекономічно, ані ідеологічно, ані соціально-психологічно не хоче змиритися, що Україна є незалежною державою. Незалежність України завдала ідеологічної та соціально-психологічної травми суспільній свідомості росії, від якої вона не може позбавитися, і відроджує старі міфи.

Цивілізаційне визначення України відрізняється від цивілізаційного самовизначення. Перше – результат більшої міри тиску зовнішніх політичних і економічних факторів. Коли були підписані Біловезькі угоди, першим завданням Б. Єльцин бачив захоплення влади у росії і відсто-

ронення компартійної номенклатури на чолі з М. Горбачовим. А потім він бачив для росії курс на повернення в імперію республік, які розбіглися. І першою мішенню він і його наступник В. Путін обрали Україну, без якої відновлення імперії було неможливе. Тому політичне і економічне «прив'язування» до неї для росії стало основною метою. Відомі слова Б. Єльцина: «Прокинувшись ранком, я думаю, що я зробив для України». Це слова з підтекстом, що Росія зробила для «прив'язування» України. Інколи росія йшла на деякі поступки для неї. Але ще за Б. Єльцина почалася енергетична блокада України, коли прикручували «газовий вентиль», коли російські олігархи частково приватизували економіку України. Це була стратегія, щоб Україна змінила цивілізаційне визначення і самовизначення, яке вона оголосила у 1991–1992 роках. В. Путін продовжував другий етап економічного і політичного тиску на Україну, довівши до відкритої військової агресії, щоб зберегти «янучківську» євразійську цивілізаційну орієнтацію України, змусивши свого агента В. Януковича зірвати союз України з ЄС. Грузія, Азербайджан, Казахстан були визначені як наступні цілі вже «імперської Росії». При цьому Б. Єльцин і В. Путін спиралися на імперські ідеологеми «русского мира», «радянського інтернаціоналізму» (замаскована стратегія русифікації) та інші ідеологеми «радянщини». Недарма вже друге покоління політичних українців ще частково перебуває під впливом цих ідеологем, і тільки постмайданне політичне покоління, яке активно формується після другого Майдану і початку війни росії з Україною, звільняється від цього впливу. Цивілізаційне визначення України перестало бути справою влади і переросло в цивілізаційне самовизначення українця, коли є стійка більшість українців і влади, орієнтованих на євроінтеграцію. Якби ще частина олігархічної економічної і політичної еліти не заважала курсу євроатлантичної інтеграції, збіднюючи народ і потураючи корупції!

Отже, щоб **українська регіональна цивілізація** зберегла себе, вона повинна мінімізувати загрози і розвинути фактори свого існування, хай не так як Ізраїль, але хоча б так, як європейські середні і малі цивілізації. Цивілізації, як і люди (особи) потенційно страждають схильністю до деяких хвороб соціального плану: корупція, бажання узурпації влади (диктатура), анархія, зовнішня агресія і т. д.). Усе залежить від внутрішніх і зовнішніх факторів, як ці «хвороби» проявляться. Українська цивілізація має свої соціальні «хвороби»: корупція, успадкована від радянсь-

кої системи, але посилена хижацьким капіталізмом, сепаратизм, відсутні законослухняність влади і громадянського суспільства, конфлікт суспільства і влади (влада у колоніях завжди «чужа влада») і т. д.

Щоб зрозуміти суть **перехідної часової моделі постмайданівської влади** в Україні, слід мати на увазі, що всі твердження про перемогу демократії передчасні й мало співвідносяться з дійсністю. По-перше, будь-який «демократичний» прорив має швидко заганяється до бюрократичних процедур імітації демократії; по-друге, демократія є всього лише формою організації влади, одним із способів її реалізації та діалогу її з громадянським суспільством, і вона постійно змагається з авторитаризмом влади. Це суперництво часто виграє традиційна бюрократія. Демократія вмирає, якщо не формується апарат влади, здатний гармонійно поєднувати обидві тенденції. В Україні, де влада надзвичайно корумпована, демократія завжди програвала авторитаризму; по-третє, передвиборчі заяви політиків та їх реальна діяльність після приходу до влади – це різні речі. «Великоросійська» модель влади немає такої боротьби тенденцій.

По-перше, будь-яка модель влади в Росії принципово є авторитарною. Будь-які міфологічні «суверенні», «регульовані», «керовані» демократії – лише пропагандистські ідеологеми; по-друге, «великоросійський» світогляд агресивно націлений на політичну, економічну експансію та походить від «величч», «богообраності» росіян, які понацистськи спрямовані проти інших націй і народів; по-третє, будь-який лідер у росії буде мати підтримку народу, якщо він діє в напрямі загального світосприйняття народу. Будь-яка опозиція стосовно державницького експансіоністського мислення та дій буде слабкою, «націонал-зрадницькою». Раціональні аргументи не діють, панує агресивний інстинкт влади та народу. Для української цивілізації боротьба різних тенденцій, архітектур влади визначена історично.

По-перше, нормани (варяги) привнесли в Стародавню Русь войовничість, схильність до військових походів (потім це було передано й на Північно-Східну Русь, де поєдналося з кочовою тенденцією татаро-монголів).

По-друге, стара традиція патріархальних суспільств у вигляді народного віча завжди зберігалася в народній пам'яті, й навіть нормани змушені були з цим рахуватися. Ця традиція пронизала століття – козаччину, революції, сільські зібрання, майдани – й дійшла до сучасності.

У Північно-Східній Русі традиція згасла, коли ця частина була окупована татарами-монголами, які перетворили колись самостійні князівства у свої васальні улуси. А потім перенесли центр татарської влади з Сарая до Москви. І усі типи влади у Московії – (один правитель має право приймати рішення у владній вертикалі) були копією татарської.

По-третє, перебування частини Русі-України в складі Польського Королівства й Габсбурзької (Австро-Угорської) імперії сприяло долученню в її політичне життя європейських демократичних традицій парламентаризму та самоврядування. Північно-Східна Русь, а потім Московія були слов'янськими лише за назвою, оскільки влада деякий час була слов'янською (конкістадорською), а народ був – фіно-угри, тюрки і т.д. Навіть князі, наприклад, Іван Калита, Іван Грозний, Борис Годунов, незліченна кількість інших удільних князів були або татарами, або напівкровками. Тому для них **східний деспотизм** – це святе, звичне. Ця східна традиція легко перейшла у Росії в сучасність. При цьому важливо розуміти, що справжня Русь – це Україна, Білорусь, Смоленщина, Брянщина, Псковщина. А решта, «одвічно російська» територія, – це землі, захоплені у фіно-угрів та тюрків. Як ми пам'ятаємо, саму назву «Росія» було присвоєно Московському царству тільки у XVIII столітті Петром I – царству переважно не слов'янському, а «велика російська мова» була сформована нащадком африканського негра О. Пушкіним, німцем Д. Фонвізіним, українцем М. Гоголем усього лише за участю деяких московитів зі слов'янським корінням на основі церковнослов'янської (староукраїнської). Порівняльний аналіз російської мови з мовами інших слов'янських народів – поляків, білорусів, українців, хорватів, сербів – показує, що вона має багато неслов'янських елементів. Етнопідґрунтям владими́ро-суздальської – московсько-російської регіональної цивілізації стали фіно-угорські народи, тюрки, приуральські, а підґрунтям державності – давньоруська держава з центром у Києві та татарами-монголи. Військові дружини з Києва заклали основу державності на фіно-угорських землях, а татари, перетворивши їх в улуси Золотої Орди, надали їм стабільності й потім перенесли головний «стіл» у Москву.

Отже, Московія – суто татарське творіння з дуже незначною слов'янською домішкою. Татари віддали своєму московському улусу велике князювання за гроші згідно зі середньовічною традицією. Платиш – отримуєш посвідчення на велике княжіння. Култахан (Іван Калита) придбав таке посвідчення. За одними джерелами він був метис

(московитян-татарин), за іншими – чистий татарин, а російська історія (засіб гноблення і пропаганди) перетворила його на слов'янина.

Складність цивілізаційного процесу України полягає в тому, що: а) Україна, знаходячись у Європі, була розколота і перебувала під впливом двох імперій: Австро-Угорської (європейського типу) і російської (азійського типу, оскільки росія не була спадкоємицею Стародавньої Русі, а монголо-татарської Золотої Орди і за державним устроєм, і за культурою (частково); б) після подій на початку ХХ століття вона повністю підпала під вплив євразійської росії; в) після розвалу СРСР постало питання цивілізаційної переорієнтації України з євразійського вектора на європейський; г) європейський вибір України відбувся у головах українців. І тепер важливо закріпити його політично (військово у тому числі), економічно, культурно, системою договорів, а не декларацій. Сьогодні Україна як регіональна цивілізація опинилася поза межами радянської (комуністичної) солідарності, яка формувалася на антикапіталізмі, антифашизмі, антиамериканізмі, антинатовщині. СРСР і соціалістичний табір розпались і уявні брати пішли один на одного. Фактично, не існує єдиних «слов'янського» або «руського» світів (цивілізацій).

Отже, універсальним критерієм прогресивності рівня цивілізації може виступати матеріальний добробут і задоволення духовних потреб (освіта, наука, культура тощо). Безумовно, це комплексний критерій оцінки рівня цивілізованості суспільства, спільнот, особи. Але він дозволяє всебічно оцінити суспільство і особу з боку їх цивілізованості, способу життя.

Питання для самоконтролю

- 1. Розкрийте шляхи формування альтернативної цивілізації.*
- 2. Дайте визначення сучасного цивілізаційного поступу.*
- 3. Означте проблеми розколотої цивілізації..*

ТЕМА 11

ПОСТМОДЕРНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Зміст

1. Постмодернізм як об'єктивна реальність буття сучасності.
2. Соціально-політичні та ціннісні аспекти постмодернізму.
3. Політичний наратив: типологія, аналіз, прогнозування.

Список використаних джерел:

Алексеевко І.В. Національні держави в умовах глобалізації світу (політичні і правові аспекти): монографія. Київ: АспектПоліграф, 2006. 360 с.

Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини та людства. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 109 с.

Вдовичин І. Теоретико-методологічні підходи до дослідження політологічного змісту теорії постмодерну. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2018. Випуск 14: Матеріали четвертих міжвузівських методологічних читань «Політологія як наука про принципи, форми та способи здійснення людської свободи». С. 217–220.

Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. Київ: Генеза, 2006. 395 с.

Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс: монографія. Київ: НБУВ, 2010. 230 с.

Замкова Н. Проекти реалізації «міжмовних відносин» та мовної політики в межах утопічних проектів сучасної України. *Час вибору: виклики інформаційної епохи: колективна монографія / за заг. ред. О.А. Яковлева*. Одеса: Гельветика, 2016. С. 54–66.

Затонский Д.В. Модернизм и постмодернизм: Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств. Харьков: Фолио, 2000. 256 с.

Кобзева О. О. Структура та функції політичного наративу «вибори президента». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 38. С. 161–165.

Лепеха Я. Які наративи використовує кремлівська пропаганда. URL: <https://suspihne.media/218468-aki-narativi-vikoristovue-kremlivska-propaganda/>

Масенко Л. Двоязика небезпека. *Урок української*. 2005. № 3–4. С. 3–4.

Профатилова Л.Г. Наративы как междисциплинарный конструкт. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. Харків: Вид-во Харківського національного університету ім. Каразіна, 2008. С. 153–156.

1. ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛЬНІСТЬ БУТТЯ СУЧАСНОСТІ

Особливий стан культури, суспільства і науки, який Ж.-Ф. Ліотар у 70-ті роки ХХ ст. позначив як «стан постмодерну», тобто такий стан, що логічно витікає з процесів Модернізму, як реакція на кризу його ідей, через що деякими дослідниками і характеризується як сучасний цивілізаційний злам.

Характеризуючи постмодерн, сучасні суспільствознавці позначають його і як новий історичний етап розвитку соціуму, і як час інтенсивного прояву суспільних і природних проблем нової якості. В сучасній літературі постмодернізм розглядається у різних його проявах.

Так, **постмодернізм** визначається як нова тенденція в культурному самоусвідомленні західних суспільств, яка характеризується відходом від ідей і цінностей попередньої доби, таких як ідея прогресу, послідовного розвитку свободи, емансипації особистості, великої мети, універсальності знань, індустріально-технічного розвитку тощо. Разом з тим, під **постмодерном** сьогодні розуміють глобальний стан цивілізації останніх десятиліть, який характеризується великою кількістю невизначеностей в усіх сферах життєдіяльності, що свідчить про катастрофічний, неспокійний стан планети.

Також **постмодернізм** проявляється як новий напрям у соціальній теорії, що намагається пояснити явища і процеси, які відбуваються останнім часом у соціальній дійсності і формують «постсучасну» реальність у вигляді постмодерного, постіндустріального суспільства, а також визначити стратегії, цілі і завдання подальшого розвитку людства, адже духовно-культурний арсенал модерну вичерпав себе. Надлом ціннісної системи Модерну спричинив руйнування євроцентричної картини світу і утворення глобального поліцентризму, а модерністська віра у розум поступилась місцем інтерпритативному мисленню. За такого стану вважається, що «вічні цінності» створюють перепони для творчої реалізації, системність і узгодженість концепцій замінює дискурс, а будь-які прояви порядку підлягають негайній деконструкції. Дослідники

постмодернізму звертають увагу на те, що подібні зміни епох («постмодернізми») відбувались і раніше, але **сучасний постмодернізм** має безпрецедентно глобальний характер. Пояснення цього науковці знаходять як у зміні типу мислення від класичного до некласичного та постнекласичного, що впливає на глибинні засади соціуму і перетворення його соціальної структури, так і у науково-технічному прогресі і розвитку інформаційно-комунікаційної сфери.

Постмодерністська суспільно-політична реальність відторгує й такі, притаманні попереднім часам, надто ж модерну, феномени, як усталена ціннісна орієнтація, нормативність, впорядкованість, суспільна організованість, прагнення досягти кінцевої мети тощо, а тому характеризується невизначеністю, хаотичністю, розгубленістю, розосередженням. Заперечення ідеології і практики тоталітаризму, насилля, війни породжує прихильність і визнання цінностей плюралізму, діалогу, дискурсу, миру, конкуренції ідей тощо. На цьому тлі посилюється політична участь, потреба у самовираженні людини, що суттєво відрізняє нову епоху від модерної, де політична активність зводилась до голосування.

А. Тойнбі ще у 1946 р., визначаючи постмодернізм як якісно новий етап у розвитку західноєвропейської культури, який розпочався наприкінці XIX ст., зазначав, що в **політичній сфері** це явище проявилось у переході від політики, орієнтованої на національну державу, до політики, що враховує характер міжнародних відносин. Такі трансформації, що спричинили навіть зміну статусу і форми націй-держав у світовій політиці, дуже виразно почали проявлятися в останні два десятиліття XX ст. і стали пов'язуватись із процесом глобалізації, який, на думку багатьох вчених, набрав обертів після падіння комуністичної альтернативи. Зокрема З. Бауман вважав, що саме крах комуністичного блоку мав визначальний вплив на поступ глобалізації. З огляду ж на те, що глобалізація у буденній свідомості сприймається як стирання кордонів між державами, вона підсилила ефект від дій постмодерних сил, які розхитують підмурки нації-держави, спричинюючи девальвацію у суспільстві цінності держави як уособлення влади, як основного інституту політичної системи, який інтегрує націю і виступає захисником інтересів її громадян. Такі зміни форми, сутності, функцій держави, її місця і ролі в сучасному глобальному світі породили широкі дискусії щодо її майбутньої долі, в тому числі і думки про її зникнення, адже, на переконання гіперглобалістів, у глобалізованому (постмодерному) світі немає місця модерному інститу-

ту – державі. «Метаморфози» держави супроводжуються падінням авторитету влади, поваги до неї. Місце універсального суб'єкта, здатного до пошуку об'єктивної істини, посідають колективні суб'єкти, групи однодумців, що становлять певні центри влади і спрямовані на протидію надмірним зазіханням інших подібних центрів влади.

М. Кастельс таке розпорошення пов'язує з виникненням «влади ідентичностей», що становлять основу (тканину) постмодерного суспільства. Такий процес підкреслює, що постмодерністська свідомість орієнтована на постійне оновлення, пошуки особистісної свободи, для якої консенсус можливий як тимчасовий стан. Вона постійно бореться з ідеологією тотальності задля подолання одноманітності і множення відмінностей, конституюючи плюралістичну основу постмодерного світу. Але наслідком стає певна поверхневність діяльності, екстенсивність замість ґрунтовності і поглиблення. Отже, про постмодерн можна говорити як про фундаментальне зміщення культури-моноліту до мультикультуралізму. В. Горбатенко зауважує, що постмодернізм у політиці виявляється в деінституціалізації масового руху протесту, у спонтанних політичних акціях, які залишаються поза межами контролю скільки-небудь сталої організації; у значній перевазі емоційного, ірраціонального над раціональним; у постійному порушенні стабільності, однастайності.

Політичній діяльності постмодерністського типу властиві фрагментарність, гра в гуманізм, активність чи лояльність. За цих умов політика перетворюється у різновид підприємництва, де провокуються події, конфлікти, створюються штучні іміджі лідерів, набуває самодостатнього характеру політична реклама. Тобто зазначене констатує зміну ціннісних пріоритетів в суспільстві, які докорінно змінюють соціально-політичну і духовно-культурну атмосферу, визначають економічні і політичні процеси, а у глобальному масштабі впливають на траєкторію розвитку всього людства. Виходячи з цього, можна стверджувати, що в основі постмодернізації – зсув від цінностей «матеріалістичних», з наголосом на економічній і фізичній безпеці, до цінностей «постматеріальних», з актуалізацією і акцентуванням уваги на питаннях індивідуального саморозвитку і якості життя, які і становлять базис різних ідентичностей.

Отже, у сучасних умовах постмодерністської реальності стає практично неможливим для втілення прагнення представників влади створити цілісну уніфіковану систему управління суспільними процесами,

оскільки на фоні зростаючої поліцентричності влади, влада поступово втрачає попередню соціокультурну базу – людей, готових іти на будь-які жертви заради втілення волі, що виходить з єдиного центру. В епоху постмодернізму неможливими стають стандартизація, масовізація суспільства. Суспільство нової доби стає поліваріантним, у ньому панують не догми, а дискурс, на зміну очікуванню й надії людини поступово приходять прагматичний розрахунок і віра. І це, переважно, є наслідком падіння лояльності громадян до своєї нації-держави і держави добробуту – їм нема заради чого жертвувати власними інтересами і переконаннями, адже держава сьогодні мало чим може компенсувати їх прихильність. Суспільство стає атомізованим, повертається, так би мовити, у домодерний стан індивідуалізованого соціуму, де кожен сам приймає рішення, сам несе весь тягар моральних зобов'язань, як і особисту відповідальність за прийняття рішень та свої вчинки.

У ситуації постмодерну заперечується і можливість існування єдиного для всіх учасників політичного процесу образу реальності, який можна точно вивчити і пояснити. Численні несподівані, незвичні, неординарні інтерпретації соціальних процесів, з одного, обумовлені середовищем перебування, переконаннями, ідентифікаціями, а з іншого, сприяють формуванню множини варіантів світосприйняття, що визначають поведінку людей, діяльність яких і вибудовує навколишній світ як втілення різних ідей. Тобто, у міру поширення ідей люди починають вірити в них і діяти відповідно до них. Будучи закріпленими у визначених правилах, нормах, інститутах і механізмах соціального контролю, ці ідеї тим самим створюють окрему політичну реальність. З огляду на відсутність загальної ціннісної основи в умовах постмодерну, що і зумовлює фрагментацію культури і суспільства, девальвацію культурних, загальнолюдських цінностей, розмивання кордонів між елітарною і масовою культурами, поширення гламуру тощо, постмодерн можна вважати однією з форм світорозуміння перехідної епохи. Враховуючи те, що перехідний стан зазвичай завжди відзначається кризовим характером і вражає ціннісні, ментальні, онтологічні основи суспільства, він породжує кризову свідомість.

Подібні переходи-зміни епох супроводжуються **соціальною апатією, послабленням волі**, дезорієнтацією щодо ідей, цінностей, ідеалів, морально-духовним спустошенням, що врешті може призвести до загибелі цивілізації. Втім, на думку окремих дослідників, такі «ідеологічні

відкати історії» потрібні, щоб вберегти людство від самознищення, яке неодмінно б здійснилось, якби людство завжди перебувало у стані за-сліпленої модерністської активності. В такому ключі постмодернізм роз-глядається не як протиставлення модерну, а як взаємодоповнення один одного, як їх діалог, продовження. Рефлексивна модернізація, за Беком, що здійснюється за першої національної модерності, сприяє ро-зкриттю її сутності, але в той же час, і змінює, модифікує, трансформує саме суспільство, «підточуючи», тим самим, основу модерного соціуму.

Термін **«рефлексивна модернізація»** позначає перехід від пер-шої модерності, замкненої рамками національної держави, до другої, відкритої, сповненої ризику модерності, яку характеризує всезагальна незахищеність. Цей перехід відбувається як продовження «капіталісти-чної модернізації», яка нині перебуває в процесі скидання оков націо-нальної держави та держави добробуту». Тобто у другій модерності процес модернізації рефлексивний, а суспільні перетворення, які но-сять глобальний характер У.Бек, як і З.Бауман, теж пов'язує з транс-формацією інституту держави, її суверенітету, держави добробуту, змі-ною балансу влади на користь «безособових сил» і глобального капі-талу. Вони підкреслюють не абсолютне протиставлення першої та дру-гої модерності, а поступове перетворення першої модерності на другу, пост національну, застосовуючи для сучасного суспільства поняття не «постмодерність», а **«плинна модерність»**, адже плинна модерність набагато тісніше пов'язана з глобальною добою, в якій не існує стабі-льних інституцій і стабільних умов, оскільки усе перебуває у процесі.

Глобальна доба теж є результатом процесу інформаційно-техно-логічного і соціального розвитку, етапом єдиного історичного процесу, який розгорнувся з моменту остаточного вичерпання комуністичним блоком потенціалу і ресурсів для ідеологічного протистояння капіталізм-у, що і спричинило його руйнування, порушивши попередній світоуст-рій та породивши невизначеність, стихійність, поліцентричність. Отже, якщо довіра й упевненість були основоположними компонентами ран-ньої модерності, то розпізнавальними знаками плинної модерності слу-гують ризик і непевність. Втім, суперечності, які породжують сучасні соціальні зміни, на думку дослідників постмодернізму і глобалізації, не є невирішуваними. Більше того, самі ці процеси і «народжують» засоби їх вирішення. Так, проблема атомізації суспільства може вирішуватись засобами глобалізації, здатними поєднувати найвіддаленіше (за допо-

могою інтернету), в тому числі об'єднати в єдину мережу людей з усіх куточків світу на рівні їх ідентичності. При цьому, за таких «мережних» умов вирішується питання індивідуалізації і колективності. І таких «тандемів» в умовах розгортання постмодерну і глобалізації багато.

І. Гассан звертає увагу на те, що постмодернізм під впливом деколонізації трансформувався у «**геополітичну постмодерність**», що включає боротьбу локалізму й глобалізму, центру та периферії, меншостей і більшостей; конфлікти між маргіналіями, меншинами, фрагментами. А це означає перехід на вищий щабель розвитку всього світового соціуму. Виходячи з цього, можна погодитись з думкою В. Горбатенка, що **постмодернізація** у політологічному плані може бути визначена як сучасна, більш досконала форма модернізації, що передбачає перехід від традиційного чи сучасного суспільства до постсучасного, – здатного забезпечити собі стабільність, життєздатність і розвиток на основі багатоаспектних підходів з максимальним використанням властивостей окремих індивідуумів, інституційно-інформаційного та соціального потенціалу, оптимального поєднання, традиційних і сучасних цінностей, збереження особливостей і неповторності буття певного соціуму.

2. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Ціннісною складовою постмодернізму, на основі якої розбудовується модель мовної політики, є плюралізм, який дає можливість знаходити спільну мову та розв'язувати складні мовно-політичні проблеми.

Основними домінантами **політичного плюралізму** є стратегія жити разом, повага до інтересів, поглядів та стандартів життя іншого, готовність відшукувати і використовувати компроміси, що досягаються взаємними поступками, які також повинні мати певну межу, за яку не можна переступати, аби не втратити державу, національні цінності та інтереси. Політичний плюралізм активізується не лише за рахунок пошуку суспільної і політичної єдності в умовах демократії, а й відображає проблему політичного порядку, суспільної інтеграції та політичної стабільності. В основі політичного плюралізму закладено ідею взаємо-

дії і партнерства, що притаманно демократичним державам. Плюралізм останніх виражається у безперервних дискусіях, громадських обговореннях, публічних виступах владарюючих еліт та політичних діячів. Політичний плюралізм розвиває ініціативність, раціональне мислення, свідоме ставлення людини до політичного життя, сприяє утвердженню свободи та інших демократичних цінностей.

Протестні настрої учасників акцій, які виникали на території України у добу постмодерністської «перебудови», були спрямовані проти розбудови російської моделі **мовної політики**, яка розвивалася і поширювалася на основі асиміляції неросійських народів, зокрема й українців. Гальмували розбудову моделі мовної політики політичні акції, які влаштовувалися в Україні антиукраїнськими політичними інституціями під час російських рухів і таких «культурних» заходів як фестиваль «Велике російське слово», День Росії в Україні, акція під назвою «Відмінити українську мову за непотрібністю» та мітингів під гаслами «Геть українську окупацію», «Крим незалежна держава» та ін.. Гальмується ефективний розвиток моделі мовної політики у добу постмодерну тоді, коли одна держава, яка, як правило, є колишньою метрополією, намагається захопити мовно-політичний і культурний простір іншої, яка знаходиться у слабшій позиції по відношенню до першої. Така держава втручається у внутрішні справи своєї колишньої колонії, намагається спрямувати її модель мовної політики у потрібному для неї напрямку, використовуючи для цього власні мовно-політичні важелі, мову і культуру, інші технології та методи тиску, які негативно впливають на формування моделі під час створення законів про мову, відповідних програм та ухвалення важливих мовно-політичних рішень.

Серед **мовно-політичних технологій** за цілями реалізації виділяють відволікаючі (маніпулятивні), репресивні, міфологізуючі, ідеологізуючі та нав'язуючі, які відіграють помітну роль у створенні та увічненні колективних ідентичностей та формуванні націоналістичних ідеологій, які в Українській державі за своєю сутністю і призначенням мають угорський, румунський, російський та ін. характер. Аналізуючи стратегічну мету та маніпулятивну політтехнологію Кремля зазначимо, що анексія української території розпочалася з тих регіонів (Крим і Донецьк, Луганськ), де були найбільш поширені комунікації російською мовою в освіті, науці, діловій сфері, повсякденному житті, торгівлі, спорті, ЗМІ та ін. Тобто, мовно-політичні технології виступають головним

інструментом ідеологізації сприйняття суспільно-політичної реальності, яка пов'язана з маніпуляціями загарбників або державних зрадників, які на окупованій території застосовують такі важелі і засоби, аби запевнити місцеве населення у власній правоті. За допомогою технологій мовою маніпулюють як символом для досягнення єдності та лояльності новій владі, формування її легітимності та ідеологічних настанов. За допомогою мовно-політичних технологій російською мовою в Україні маніпулюють проросійськи налаштовані інституції для досягнення єдності у середовищі «руського міра», лояльності до Росії та її влади, формування російського патріотизму в Україні та ін.

Тому при дослідженні моделі мовної політики варто звернутися до вивчення та аналізу таких мовно-політичних технологій, які допоможуть розкрити її суб'єктивні та об'єктивні сторони, позаяк **мовною політикою** є діяльність, яка, у процесі формування моделі, використовує будь-які лінгвістичні, культурні, правові, медійні засоби та можливості для створення особливої мовно-символічної та комунікативної реальності, спрямованої на реалізацію інтересів правлячих суб'єктів. В іншому випадку, **мовна політика** – це технології і стратегії, через які суб'єкти влади нав'язують свою волю та уявлення щодо бажаної мовної ситуації на певній території тим чи іншим членам суспільства. На розбудову моделі мовної політики у постмодерну добу негативно впливають інформаційно-комунікаційні технології.

У цьому контексті поняття «**інформаційні технології**» варто розуміти як знання, які передаються від джерела, яким у минулому були родина, школа і церква, до приймача інформації. Інформаційно-комунікаційні технології стрімко розвивалися на території Радянської України та продовжують розвиватися у посттоталітарній Україні, які її інформаційний простір заповнили деструктивною інформацією антиукраїнського спрямування, на основі якої у пересічного громадянина формується проросійська самосвідомість, культура і мова.

Наприклад, модерною технологією СРСР був «добровільний» перехід українців на російську мову спілкування та навчання. Такий міф було застосовано радянськими інституціями як технологію для російщення українців. За допомогою цієї технології, як зазначає Л. Масенко, шовіністична імперська пропаганда сформувала у значної частини мешканців Донецької і Луганської областей неприйняття української мови, культури й ідентичності, позаяк у деформованій маніпулятивними тех-

нологіями свідомості українець, який послуговується рідною мовою, сприймається як нацист і націоналіст. Відтак, наслідком постмодерних маніпулятивних технологій, приміром, в Донецьку, у середині 1990-х, з – понад 170 шкіл лише чотири були повноцінними україномовними навчальними закладами.

Окрім зазначеного, на розбудову моделі мовної політики негативно впливає **політична віртуалізація** – процес заміни політичної реальності системою образів, уявних моделей, симуляцій, які конструюють соціально-політичну реальність, програмують сьогодення, а також поведінку громадян і суб'єктів політики за допомогою мас-медіа. Внаслідок «Революції гідності» та російської агресії відбулися суттєві зміни у національному самоусвідомленні великої частини громадян України, війна стала вирішальним фактором, який принципово змінив критерії української ідентичності. Усе це, з одного боку, позитивно вплинуло на розбудову моделі мовної політики, з іншого боку, негативно. Про це свідчать наукові підходи та погляди окремих науковців. Так, Н. Замкова, у праці «Проекти реалізації «міжмовних відносин» та «мовної політики» в межах утопічних проектів сучасної України» зазначила, що «майдан спирався на народну мілленарну утопію, де українська мова виступала не просто мовою корінного етносу, а й як мова універсального добра та справедливості», на основі якої формується в Україні модель мовної політики. Така вільна поведінка політиків, науковців є ознакою постмодерну, де діяти за законом, Конституцією України, тобто, за правилами не є обов'язком політиків, а радше – грою, якою вони заряджаються у власних інтересах та для перемоги.

Складовою постмодерної методології є **символ** (гр. – *знак, предмет, дія*), що означає образ, поняття, ідею, які передають чийсь думку, переживання, позаяк вони мають символічне значення, на основі яких формується деструктивна модель мовної політики. Символіку можна використовувати у різних моделях мовної політики та мовно-політичних ситуаціях, де вона матиме як конструктивне, так і деструктивне значення. Утім, «національна символіка» виражає уявлення про колективну спільноту «ми», а тому активно використовується у критичні моменти, які вимагають мобілізації суспільства, наприклад, під час українсько-російського збройного протистояння. Символічну модель мовної політики критикував свого часу римський філософ Ціцерон, бо відчував загрозу від грецької мови, яка насаджувалася римлянам і тим загрожувала

ла римській культурі з боку двомовних осіб, які зневажали рідну латинську мову, надаючи перевагу грецькій, вважаючи себе людьми «витонченого смаку».

Складовою постмодернізму та його витвором є **децентралізація**. Така мовно-політична децентралізація формує у регіональній спільноті Півдня, Сходу та Заходу країни сепаратистські настрої. Децентралізацію, яка надає громадянам та обраним ними до органів місцевої влади представникам більших повноважень для ухвалення рішень не лише у сфері державного управління, а й – мовної політики, яку місцеві органи влади, приміром Півдня і Сходу України, де нещодавно діяв закон «Про засади державної мовної політики», можуть здійснювати на власний розсуд з посиланням на інтереси та бажання громади.

На Півдні і Сході України, де місцева і регіональна влади цінують і поширюють переважно одну мову, яка є російською, яку під виглядом децентралізації місцева проросійськи налаштована влада може запропонувати у вигляді регіональної або офіційної. Під з цим кутом зору така модель мовної політики в усіх відношеннях є небезпечною, позаяк вона може поглибити розкол українського суспільства не лише за мовною ознакою, а й на рівні регіонів і держави. У цьому контексті особливою складовою моделі мовної політики, що базується на політиці децентралізації, є такі явища як багатомовність, своєрідність національного складу населення та міжнаціональних відносин, а також роль окремих мов та їх носіїв у суспільному житті. Так, у Швейцарії, Бельгії, Канаді та в інших розвинених демократичних державах, територія яких складається з окремих земель, децентралізація необхідна для того, щоб ці регіони утримати у єдиному тілі країни, зберегти єдність народу та цілісність держави.

Для держав, які не мають у своєму складі територій з особливим статусом, децентралізація, є не лише шкідливою, а й загрозливою. В Україні влада за допомогою політики децентралізації перекроє територію держави під громади та самостійні регіони, де можуть і надалі неофіційно функціонувати такі регіональні мови як русинська, румунська, угорська, російська та ін. Політика децентралізації нав'язується українцям окремими політиками європейських держав, росією та проросійськи налаштованими політиками в Україні. З іншого боку, децентралізація України в умовах російської агресії може пришвидшити автономізацію держави, територіальний розкол і сепаратизм. Мовна політика децентралізації, яка без належного обговорення та з'ясування

багатьох нерозв'язаних питань, зокрема і мовно-політичних, нав'язується українському народу під виглядом поліпшення господарювання на місцях, наведення порядку у регіонах та наповнення казни. Водночас ніхто з ініціаторів ідеї децентралізації не поточнив, чи матиме можливість українська мова розвиватися у східних і південних областях після її остаточного запровадження, де до недавнього часу панувала російська мова як регіональна, коли села, міста, містечка, райони та області матимуть можливість самостійно визначати, яку мову використовувати у діловій сфері, якою мовою проводити навчання, оформляти документацію, розв'язувати інформаційно-комунікаційні, культурні та інші проблеми.

3. ПОЛІТИЧНИЙ НАРАТИВ: ТИПОЛОГІЯ, АНАЛІЗ, ПРОГНОЗУВАННЯ

Вивчення теоретичних засад аналізу політичних наративів зумовлена потребою пошуку нових методів дослідження політичної комунікації з урахуванням напрацювань суміжних наук (зокрема політології, соціології, психології, лінгвістики).

Усього виокремлено п'ять таких характеристик. Перша – наратив є формою осмислення реальності, що може здійснюватися як щоденному житті, так і для вивчення політичних процесів. В межах останнього підходу можуть виокремлюватися **домінантний і альтернативні** наративи. Проте їхнє співвідношення у політичному дискурсі лишається невивченим. Друга – здатність наративу відсилати до певних вірувань та бажань. При цьому політичні наративи на відміну від художніх мають базуватися ще на фактах і відбивати реальність. Третя – лінійність і передбачуваність наративу. Оскільки наратив містить сюжет, він допомагає упорядкувати події та явища у часову послідовність. Окрім того, із точки зору біхейвористського підходу, наратив може порівнюватися зі «сценарієм» і містити моделі поведінки чи розуміння явищ чи подій. Таким чином, він забезпечує передбачувану реакцію на них, а інколи навіть призводити до породження упереджень. Четверта – обмеженість інтерпретацій значень наративу. Наратив політичний на відміну від художнього обмежує множину значень і може містити у собі «відбитки влади», тобто просувати ті значення, які були у нього закладені. П'ята –

драматична природа і здатність до залучення аудиторії. Завдяки цій характеристиці наратив зазвичай сприймається некритично і має значну переконуючу здатність. У традиційному розумінні наратив визначається як текст, що описує якусь послідовність подій; те саме, що історія, розповідь, оповідання.

Яскравим прикладом політичного наративу є журнальні статті політичного змісту. Мета політичного наративу полягає, з одного боку, в інформуванні суспільства про певну політичну подію, а з другого – у впливі на громадську думку. Тобто це не просто інформування, це інформування з політичною метою, що покликане не просто викласти інформацію про певну подію, не просто поінформувати громадськість, але продукувати власну версію тієї чи іншої події, щоб вона стала елементом картини світу представників громадськості.

Зрозуміти сутність політичного наративу як комунікативної форми можна, визначивши його ключові властивості. По-перше, політичному наративу притаманна множинність викладів (оповідачів), тобто опис і коментування події різними сторонами конфлікту. Подеколи автори висловлюють свою точку зору, підкріплюючи її фактами і цитатами з висловлювань політиків, іноді викладають чужу думку, виконуючи, політичне або комерційне замовлення, а ще надають слово самим учасникам події, принагідно коментуючи. По-друге, політичний наратив містить інформацію різного роду. Автор ґрунтується на певних фактах, які можуть часом становити значну частку в повному обсязі наративу. Як правило, ці факти вплітаються в канву авторського до них ставлення (авторство при цьому може йти як від журналіста, так і від політика). Нарешті, значну роль відіграє підтекст, який завуальовано схиляє адресата прийняти точку зору адресанта. До того ж цей підтекст може і не бути усвідомлений всіма або відразу, він може накопичуватися з декількох джерел. По-третє, мова політичного наративу вирізняється найширшим використанням, з одного боку, політичних і юридичних термінів, а з другого – різних образних засобів, насамперед метафор.

Наратив можна визначити як текст, схожий на гасло: він зближується з гаслом як формально, так і змістовно. Наратив поєднує з гаслом лапідарність: це не повноцінний розгорнутий текст, а такий же міні-текст, як і гасло, зазвичай обмежений рамками однієї пропозиції, максимум абзацу.

Аналізуючи політичні наративи, треба визначити певні базові характеристики:

1) інституційність, представницьке, статусно-рольове спілкування в громадських (у цьому разі – політичних) інститутах. Відмінність від інших інституційних дискурсів полягає в тому, що політична комунікація спрямована на маси, а не на порівняно вузьке оточення професіоналів чи індивідуальних клієнтів. Хоча б мінімальне масове зацікавлення та компетентність у політичному процесі є конче необхідними для підтримання політичного процесу за умов демократії;

2) смислово невизначеність як через семантичні (розмитість семантичних кордонів багатьох слів), так і прагматичні причини, такі, наприклад, як маніпулятивність;

3) ірраціональність і сугестію, вплив на емоції та сферу підсвідомого;

4) опосередкованість (журналісти, PR-менеджери, спічрайтери є співавторами політиків);

5) варіювання по вісі «інформативність – експресивність» (залежно від жанру, функції);

6) варіювання по вісі «авторитарність – діалогічність» (на одному полюсі – монологічний, ритуальний, тоталітарний дискурс, на другому – полемічний, демократичний, діалогічний (взаємодія дискурсів-стимулів, первинних текстів, і дискурсів-реакції, вторинних текстів);

7) театральність (політичний процес як дійство, що розігрується).

З метою повноцінного функціонування в соціальному світі люди потребують інформації. Але інформація покликана не лише забезпечити обізнаність у навколишньому світі, а й надати пояснення. Останнє забезпечує цілісність світоглядної картини світу і стабільність соціально-психологічних когніцій.

Наративи **пояснення й інформування** є однією з природних потреб соціального індивіда. Ця потреба поширюється і на сферу політики. Змістовно політичний наратив утілюється в сукупності політичних текстів різних жанрів (листівка, гасло, мітингова мова, партійна програма, аналітична стаття, телеінтерв'ю тощо), сконцентрованих довкола певної політичної події.

Політичний наратив **завжди існує в певній політичній ситуації і завершується разом зі зміною ситуації**. Відповідно аналіз наративу передбачає аналіз ситуації, що його продукує. Зв'язок між ситуацією та наративом, що її відтворює, дає можливість визначити політичний век-

тор тієї чи іншої комунікативної ситуації, а отже, і «замовника» тих чи тих месиджів у межах політичного дискурсу. Ключовою підставою нарративу є подія. Тож аналіз нарративів політичної комунікації слід починати з визначення події, довкола якої розгортатиметься оповідання. Наприклад, такою подією може бути передвиборна кампанія, тоді нарративи вибудовуватимуться довкола виборів. Інтерпретація нарративів може відбуватися на основі двох підходів: «категоріально-холістичного» та «змістовно-формального».

Категоріальний підхід передбачає поділ повного тексту або декількох текстів, отриманих від різних респондентів, на секції, віднесення окремих частин або слів до певних категорій і аналіз останніх.

Холістичний підхід, навпаки, дає можливість розглядати історію як ціле, і кожна частина тексту інтерпретується в контексті інших частин. Аналіз політичних нарративів передбачає переважне використання холістичного підходу, оскільки політичний нарратив, структурований довкола базової програмової ідеї, є цілісним утворенням, що має аналізуватися комплексно та на різних рівнях.

Будь-якому політичному нарративу властива тематична єдність, спільність основних «героїв» (конкретних політиків, партій та ін.), загальна канва подій (сюжет або фабулою), локалізованість у часі і просторі. **Сюжет політичного нарративу** – це послідовність певних фактів. Проте політичний нарратив не просто їх викладає, а добирає (згідно з політичною потребою ті чи інші факти можуть бути опущені), упорядковує їх згідно з певною ідейною базою. Ключовими параметрами політичного нарративу є **персонаж та сюжет**.

Персонаж – дійова особа, котра розгортає події та виступає смисловим центром, довкола якого об'єднується сюжетна фабула. Персонажем політичного нарративу є політичний діяч. Відповідно нарратив постає як своєрідне масово-комунікативне відтворення особистісної ролі в політиці. Політик постає або відтворювачем нарративу, або його героєм. Найкращим способом для політика описати свою позицію, свої переконання – це передати свої ідеї у вигляді історії. Так, Маргарет Тетчер вважається видатним ідеологом, але насправді вона була генієм нарративу. Свого часу була пропозиція відтворити сюжетну основу будь-якого змістовного нарративу у вигляді певних сюжетних елементів особистісного шляху персонажа, на основі традиційних сюжетів такої фольклорної форми, як казка. Зокрема, були подані такі **сюжетні елементи**: заборона, порушення, виведення.

Політичний наратив за таких умов постає як певна форма відтворення героїчної складової політичного процесу, за якої персонаж долає перепони та здобуває перемогу над опонентами. Необхідність наративних конструкцій в описі політичного зумовлена тим, що останні відтворюють певні близькі та зрозумілі для кожного мовленнєві структури, а тому забезпечують краще засвоєння інформації.

Особистісний наратив може мати проспективну і ретроспективну спрямованість. Проспективний наратив представляє політика на етапі боротьби за здобуття політичних висот. Зокрема, наратив у формі біографії (автобіографії) є усталеним жанром передвиборного дискурсу. Ретроспективний наратив створюється на фініші політичної кар'єри.

Елементарною сюжетною одиницею політичного наративу (як і будь-якого іншого зв'язного тексту) є подія, що являє собою переміщення персонажа за межі семантичного простору. При цьому подія органічно пов'язана з політичною картиною, що є панівною у межах цього суспільства. Подією є те, що виходить за межі її повсякденної впорядкованості. Зібрання депутатів на чергову сесію з метою продовження законодавчого процесу не може бути подією та основою для формування політичного наративу, водночас позачергова сесія з неординарного питання цілком може бути сюжетною базою для розгортання наративів.

Найважливіші властивості політичного наративу – багатоголосся учасників політичної боротьби, множинність оповідачів і відповідно множинність раціональних і емоційних оцінок.

Отже, **політичний наратив** – це структурована, впорядкована у відповідній послідовності форма подачі політичної інформації, що покликана пояснювати громадськості певні політично значущі події.

Питання для самоконтролю

- 1. Розкрийте сутність та зміст постмодерну.*
- 2. Охарактеризуйте прояви та особливості постмодерну у суспільно-політичній сфері.*
- 3. Дайте визначення політичного наративу для аналізу і прогнозування сучасних політичних процесів.*

ТЕМА 12

УКРАЇНА У ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ XXI СТОЛІТТЯ

Зміст

1. Цивілізаційні та геополітичні особливості України.
2. Україна: західний і північно-східний чинники впливу.
3. «Гібридна війна» росії в Україні: практика застосування нового концепту.
4. Російська агресія проти України і прогноз для Європи.

Список використаних джерел:

«Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 9–10. С. 2–16.

Війни-XXI: полігібридність Росії. Київ: Центр глобалістики «Стратегія XXI», 2017. 241 с.

Вовчук Х. Популізм, націоналізм і дезінформація. *Нацрозвідка США оприлюднила доповідь про глобальні загрози у 2018 році*. URL: <https://tyzhden.ua/News/209466>

Гібридна війна: in verbo et in грах: монографія / за заг. наук. ред. Р.О. Додонова. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 412 с.

Гібридні Загрози України і суспільна безпека. Досвід ЄС и східного партнерства. *Аналітичний документ. Центр глобалістики «Стратегія XXI»*. Київ, 2018. 106 с.

Глобальна та національна безпека: підручник / за заг. ред. Г.П. Ситника, Ю.В. Ковбасюка. Київ: НАДУ, 2016. 784 с.

Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.

Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

Щокін Г.В., Попович М.В., Кармазіна М.С., Коломінський Н.Л., Львовочкіна А.М. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. Київ: МАУП, 2000. 384 с.

1. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи з основоположних концепцій геополітики, можна сказати, що Україна посідає важливе за значенням, розташуванням, природними та людськими ресурсами місце у геополітичному просторі. Тоді постає питання – чому з усіма цими ознаками та можливостями Україна не посідає відповідного місця у геополітичній стратегії розвинених західних держав? Місце держави на зовнішньополітичній арені формується за кількома ознаками, умовно поділеними на притаманні та набуті. До притаманних ознак належать географічне та політичне розташування держави, природні ресурси держави, кількість та склад населення. Набутими ознаками є політика держави внутрішнього та зовнішнього характеру у сфері економіки, оборони та культури.

За притаманними ознаками Україна посідає одне з найважливіших місць у світовому геополітичному просторі: по-перше, вона є «цивілізацією межі»: маючи європейське коріння, Україна історично виникає на межі зіткнення з культурами кочівницьких народів, інакше кажучи, Україна є «перехрестям доріг»; по-друге, природні ресурси держави дозволяють їй вести самозабезпечуюче господарство та здійснювати активну зовнішньоторговельну політику; по-третє, населення України, що формувалося під впливом контакту різноманітних народів, увібрало в себе характеристики як телурократичної (західної), так і таласократичної (східної) цивілізації. На жаль, набуті ознаки України як геополітичного актора мають не настільки оптимістичний характер. Безсумнівним залишається те, що Україна є важливою для розвинених держав, проте не як держава, яка має вплив на ухвалення важливих зовнішньополітичних рішень, а дуже часто як одиниця, яку потрібно враховувати лише за фактом її існування. У цьому контексті варто згадати З. Бжезінського та його концепцію геополітичного простору як «великої шахівниці» зі своїми правилами, гравцями та фігурами. Україна, на його думку, не є «гравцем». Цікавим є саме визначення України. Вона, новий та важливий простір на «євразійській шахівниці», є геополітичним центром, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію.

Геополітичні центри – це держави, чиє значення впливає не з їхньої сили чи мотивації, а швидше з їхнього важливого місцерозташування та наслідків їхньої потенційної вразливості для дій з боку гео-

стратегічних діючих акторів. (Україна, Азербайджан, Південна Корея, Туреччина та Іран). Історично сформувалися три головні вектори зовнішньополітичних взаємодій для України: євразійський, європейський, який включає в себе також орієнтацію на США, та південно-східний. Ці напрями є об'єктивними та традиційними для української політики. Сьогодні орієнтація української політичної еліти розподілена між двома найважливішими напрямими – євразійським та європейським, а офіційна зовнішньополітична стратегія України визначена як «багатовекторність». Проте дана стратегія швидше нагадує намагання примирити внутрішні ворогуючі політичні групи та заслужити добре ставлення до себе представників Заходу та Сходу. Така відсутність суб'єктності у геополітичній реальності свідчить про те, що Україна не може на сьогоднішній день, на 20-му році незалежності, ефективно впливати на перебіг зовнішньополітичних подій. Важливе не те, що «багатовекторність» є неефективною та слабкою політичною стратегією чи непевністю у зовнішній політиці – насправді Україна була приречена на таку політику.

Важливим є те, що зовнішньополітична стратегія України не побудована таким чином, щоб задовольнити саме національні інтереси України. Має місце швидше акт примирення зі стратегічними партнерами зовнішньої політики України та постійні поступки сильнішому. І річ не в недолугості зовнішньополітичної стратегії України, а у розбіжності теоретичного та практичного підходів до здійснення зовнішньої політики України. Європейські держави побоюються мати справу з Україною як з потенційним членом ЄС. Понад те, нині Україна на черзі до ЄС опинилася навіть позаду Боснії та Македонії.

Очевидно, що гальмівним чинником на шляху поступу до об'єднаної Європи є і позиція росії, яка не бажає бачити Україну інтегрованою до європейських чи атлантичних структур. Проте це не вирішальний чинник українсько-європейських відносин. Річ у невідповідності України ЄС за всіма критеріями, і тут ніхто, крім нас самих, нам не допоможе, оскільки Україна занадто велика, щоб її «рятувати». Співробітництво з НАТО також входить до стратегічних планів України і потрібно зазначити, що у цьому напрямі Україна досягла більших успіхів, ніж у європейській інтеграції. Зокрема, наша держава бере активну участь у миротворчих операціях, навчаннях.

Проте варіант входження України найближчим часом до Північно-Атлантичного альянсу практично виключений. У таких умовах Україна

може опинитися після розширення НАТО на Схід у так званій «сірій зоні», де вона відчуватиме ще більший тиск РФ і, що не виключено, може схилитися на користь об'єднання у рамках певних інтеграційних структур на просторі колишнього СРСР.

Міжнародний імідж України. Компанія Bohush Communications провела якісне дослідження – проаналізовано біля 100 статей у впливових міжнародних медіа про результати виборів в Україні з 7 лютого до 20 лютого 2010 року. Для аналізу було використано: оригінальні статті та переклади Інтернет-ресурсів. Отже, за даними компанії, імідж України у 2010 р.: маловпливова і маловідома європейська держава, що знаходиться в пошуках свого місця в світі; молода демократична країна, країна Помаранчевої революції; кризова країна, політично нестабільна, з неефективною владою; імідж переважно негативний, високі інвестиційні ризики, корупція у всіх органах влади; Чорнобиль (небезпечна країна); відомі українці: Кличко, Шевченко, Ющенко, Тимошенко, Руслана, Бубка, Ключкова; проблеми з росією (під впливом росії).

Можливий імідж України (версія Bohush Communications, програма на 5 років, до 2015 року): цікава і красива країна з привітними та працьовитими людьми та унікальною культурою; країна з високими технологіями – космічними, авіаційними, військовими, ІТ, промисловими. Виробництво штучних алмазів, нанотехнології. Антарктичні дослідження, наукові центри; країна комфортна, безпечна та стабільна для ведення бізнесу та інвестиційних та інноваційних проектів; високоосвічене населення, високопрофесійні кадри; ефективна влада, сталий розвиток та стабільний ріст економіки; відомі та цікаві туристичні точки, маршрути (Крим, Карпати, Дніпро, Дністер, Асканія Нова, Хортиця, тощо); цікаві міста для відвідин: роботи та відпочинку (Київ, Львів, Одеса, Донецьк, Трускавець, Ялта, Кам'янець-Подільський тощо); активний розвиток аграрних технологій на родючих ґрунтах; країна вдалого проведення ЄВРО 2012; смачна їжа (борщ, вареники, котлета по-київськи тощо).

Отже, Україна залишається здебільшого беззахисним об'єктом численних (воєнних, економічних, інформаційних і т.д.) агресій ззовні, які здійснюються з різних причин: боротьба за вплив на Україну між іншими державами, намагання дестабілізувати її внутрішнє становище, завдати шкоди її міжнародному авторитету, конкуренція на зовнішніх ринках, політичні, територіальні суперечки тощо. З іншого боку, величезна кіль-

кість внутрішніх проблем давали й дають безліч інформаційних приводів для негативних повідомлень про Україну у світових медіа. В результаті нині склалася ситуація, в якій зарубіжні і більшість вітчизняних експертів суголосно називають міжнародний імідж України незадовільним.

Зовнішні чинники впливу на Україну. Важливий зростаючий вплив на внутрішні процеси в Україні справляють зовнішні суб'єкти, зокрема, впливові держави та міжнародні організації. В цьому контексті можна виділити західний і східний (російський) чинники, що мають відповідне концептуальне та інституційне наповнення. З одного боку, це вестернізація, що включає передачу західного ліберально-демократичного досвіду суспільної організації і спирається на потужні економічні та військово-політичні ресурси Заходу. При цьому здійснюється вплив на формування та підсилення саме демократичних елементів української суспільної свідомості та політичної культури. З іншого боку, йде проникнення впливу зі сходу, що носить переважно реакційно-консервативний характер і проявляється в просуванні ідеології руського міра, російського варіанту християнства (православ'я), ксенофобії і вестернофобії, як моделі державного устрою тощо.

2. ЗАХІДНИЙ І ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ ЧИННИКИ ВПЛИВУ

Зважаючи на те, західний та російський чинники є проявами геополітичного суперництва на глобальному та субрегіональному рівнях, між ними існує гостра конкурентна боротьба. У цій боротьбі Захід поступово нарощує свою перевагу, оскільки він пропонує більш привабливі, ніж росія, альтернативи культурного, суспільно-політичного та економічного життя. Підвищенню західного впливу також сприяє поступове зменшення кількості носіїв радянської ідеології, що є найбільш сприйнятливими до авторитарних цінностей, що привносить в Україну російський чинник. Водночас зворотною стороною західного впливу (вестернізації) є глобалізація з її космополітичним началом, що розчиняє культурно-національні особливості і не сприяє націє і державотворенню. На часі об'єднання консолідованих едностей (зрілих націй) у глобальне ціле. Натомість сучасна Україна радше скидається на матеріал для побудови інших (щонайперше модерної російської, але також і американської,

канадської та ізраїльської) спільнот. У цьому контексті існує спроба подати російський чинник як один із важливих засобів збереження традиційної української (чи то слов'янської) ідентичності в бурхливому морі чужих культурно-ідеологічних впливів.

Основні чинники впливу:

1. Незалежність і територіальна цілісність. Це один із базових компонентів ідентичності. Він зазвичай формується на основі внутрішніх чинників, хоча в українських реаліях це не відбувається. Так, незавершеність створення української ідентичності проявляється у недостатній відданості незалежності та територіальній цілісності держави, що особливо характерно для національних меншин та мешканців певних регіонів. Зокрема, опитування на початку 2004 р. показали, що, значна частина населення півдня і сходу не вважала дії Росії під час конфлікту навколо Тузли посяганням на територію України і не виявляла бажання захищати острів-косу у разі загострення ситуації.

2. Соборність (єдність) населення. Такий елемент ідентичності формується через спільне тривале співжиття України, постійні контакти між жителями різних регіонів, знання і повагу їх особливостей тощо. В даному випадку сприяння зовнішнього чинника означає зовнішнє юридичне визнання територіальної цілісності, відмову від підтримки сепаратистських рухів у прикордонних регіонах, спрямування з боку сусідніх країн та інституцій національних меншин у до лояльності до своєї країни та титульної нації тощо. Очевидно, що східний і західний зовнішні чинники по-різному здійснюють дані функції. Сусідні країни-члени ЄС і НАТО визнали існуючі кордони України і практично відмовилися від політичної мобілізації національних меншин у прикордонних регіонах. Цього не спостерігається стосовно росії, яка об'єктивно не зацікавлена в єдності української території і тому намагається продовжувати імперську політику **«контрольованої нестабільності»** з метою підтримки сепаратизму (зокрема в Криму) та розпалювання федералізації.

3. Ринкова економіка, відчуття власності. Очевидно, що існування в українській свідомості підтримки ринкової економіки спирається як на традиційну ментальність, так і потужні імпульси із Заходу. Зближення з ЄС і НАТО передбачає формування інституційних та ментальних основ вільно ринкової економіки. Натомість в російському впливові домінуюче місце займають ідеї державного капіталізму з його гіпертрофованою роллю держави, відсутністю вільної конкуренції і економічної свободи і т.п.

4. Демократичний характер влади. Тут не потрібно особливих аргументів стосовно визначення характеру впливів обох чинників. Західна демократія значно контрастує з архаїзацією відновлення імперсько-терористичної моделі, що вибудована в росії.

5. Спільні риси духовної культури (мова, релігія, стереотипи поведінки). На формування цього параметру найменшою мірою впливає зовнішній чинник, проте опосередкований вплив все ж спостерігається. Він посилює вже існуючі автентичні елементи свідомості. Зокрема, виконання укладених із ЄС і НАТО базових документів, відповідно Плану дії Україна-Європейський Союз і Плану дії Україна – НАТО безпосередньо впливає на формування демократичної складової консолідації української ідентичності і зрештою нації.

Отже, зовнішні чинники справляють помітний вплив на процес національної консолідації, вносячи певні корективи в його хід та спрямованість. Зокрема, західний вплив зміцнює демократичні характеристики української ідентичності і в цілому є більш перспективним з точки зору стратегічного розвитку української нації і держави. З іншого боку, росія намагається загальмувати процес створення єдиної нації на основі української ідентичності демократичного спрямування. Загалом обидва чинники справляють суперечливий вплив на формування культурних рис нації, підсилюючи процеси асиміляції (розчинення) української ідентичності в більш потужних субрегіональних та глобальних процесах. Мова йде про створення російсько орієнтованої пострадянської ідентичності, а також вестернізацію, що передбачає посилення космополітичних впливів. Розвиток процесу консолідації України свідчить, що він відбувається під знаком досить жорсткої ідеологічної та політичної конкуренції Заходу і росії.

Українське суспільство у XXI столітті поставлене цивілізаційним викликом історії перед необхідністю паралельного вирішення, поряд із завданням раціоналізації й гармонізації традиційних і сучасних елементів соціального розвитку, – формування нових і синтезу існуючих фрагментів постсучасності. Перше, що необхідно здійснити на цьому шляху – це переосмислити минуле, глибоко усвідомивши історичну правду з усіма її суперечностями та співвіднести його (минуле) з сучасністю. Усе це необхідно здійснити з метою переорієнтації соціально-історичного досвіду у площину практичної політики щодо функціонування громадянського суспільства на основі поєднання цілеспрямованих і спонтанних рухів

суспільного розвитку. Втілити вищезазначене завдання Україні нелегко, оскільки їй доводиться мати справу не лише зі спільними для всього людства проблемами XX і XXI століть, а й із проблемами, що перейшли з XVII століття, з XVIII століття, з XIX століття. І все ж, не дивлячись на складність вітчизняного проблемного поля, українському народові доведеться вирішувати свої проблеми власними силами, бо кожний народ – частина людства, і не буде справедливості в людстві і для людства, якщо не буде справедливості для свого народу.

3. УКРАЇНО-РОСІЙСЬКА «ГІБРИДНА ВІЙНА»: ПРАКТИКА І АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО КОНЦЕПТУ

На початку 30-х років минулого століття видатний інтелектуал і багаторазовий номінант на Нобелівську премію з літератури **Олдос Гакслі** написав свою відому антиутопію «Прекрасний новий світ». У ній він спробував уявити світ майбутнього як продовження тих тенденцій, свідком яких він був. Час написання цього роману – момент глибокої політичної перебудови всього європейського (та й світового) соціуму і світопорядку. Це був період розквіту тоталітарних режимів (нацистської Німеччини, Італії, Японії, СРСР), становлення «фюрерських» (вождистських) моделей державного ладу, припинення хоч і нетривалого, але мирного існування Європи після Першої світової війни. Своїм романом він давав оцінку того часу й окреслював те, до чого він може привести.

Сьогодні світ стоїть перед схожим викликом – прояви «гібридних воєн» породжують формування нового «гібридного світу», або, точніше, – «гібридного світо устрою». Цей «гібридний світ», як і гіпотетичний світ, описаний Хакслі, має всі шанси стати антиутопічним. Точкою відліку для «нового прекрасного світу» стала агресія Росії проти України. Як сараєвське вбивство вивільнило стиснуту пружину глибоких суперечностей і складних процесів, що призвели до Першої світової війни, – так і пряма анексія Криму Росією та її дії на Донбасі стали таким самим спусковим гачком для початку нової «гібридної світової війни». *«Справжні таємниці стають такими не тому, що про них ніхто не знає, – попереджав Карл Густав Юнг, – а тому, що їх ніхто не розуміє».* Тим

часом ця «гібридна війна», як своєрідна парамілітарна агресія, унікальна багатьма параметрами. Вони є своєрідним відображенням цього ж таки нового «гібридного світу»: кон'юнктурно надумана причина початку війни, брехня під час її розгортання, майже повне моральне розкладання й деградація жителів країни-агресора, і при цьому – посилені постійним членством у Раді Безпеки ООН дії агресора в рамках формального міжнародного права, створення масованої інформаційної підтримки своїх дій, використання методів «активних заходів» у небачених досі масштабах. І проблеми в «гібридного агресора» виникають саме тоді, коли він намагається поєднати цілі та методи гібридної «війни майбутнього» зі світовими реаліями минулого. Росія потрапила в таку пастку в Криму, внутрішньо закріпивши його анексію юридично (конституційно) та приєднавши до себе адміністративно.

Спрощено геополітична мета Росії при розв'язуванні глобального гібридного конфлікту усвідомлювалася так: методами «гібридної війни» зруйнувати поточний світопорядок, щоб відновити світопорядок періоду холодної війни і в ньому посісти звичне місце (або максимально порівнянне – з поправками на зміцнілий Китай та ін.) І так, цей новий світопорядок формується. Так, зусиллями і діями Росії, зокрема. Однак проблема в тому, що цей новий світопорядок не матиме нічого спільного з тим, який Росія так хоче повернути: це буде новий **«гібридний світо(без)порядок»**. Із новою розстановкою країн та новими гібридними війнами (ініційованими вже новими гравцями, в т.ч. ситуативними союзниками Росії, – проти неї ж самої).

З гібридними рішеннями проблемних ситуацій (часто – поза правовими полями держав або в «сірій зоні» національного і міжнародного права) та «гібридним міжнародним правом» тощо. Тобто слід зрозуміти і прийняти, що цей новий «гібридний світо(без)порядок», який ми зараз спостерігаємо, -- це не якийсь транзитивний стан, це і є нова реальність, яку аж ніяк не можна екстраполювати на реалії минулого. Понад те, в цій новій «гібридній реальності» достойного місця для Росії – з її неефективною економікою, неефективним державним управлінням, з її застарілим лексиконом для ідеологічного опису та ціннісного осмислення реальності, – може просто не виявитися.

Для характеристики сучасного протистояння України і Росії можуть бути застосовані такі поняття, як «неконвенційна війна» (*unconventional warfare*), «нерегулярна війна» (*irregular warfare*) чи «змішана війна»

(*compound warfare*), або ж спонсоровані державою «гібридні війни» (*State-Sponsored Hybrid*). В усіх них вказується на «розмивання» обрисів військового конфлікту та залучення до нього невійськових засобів, які у звичному стані не мають прямого стосунку до класичного військового протистояння.

Виміри гібридної війни: Це прагнення однієї держави нав'язати свою волю іншим, формально не порушуючи норм міжнародного права, використовуючи механізми впливу, а не лише елементи військових дій. Гібридна агресія може здійснюватися у економічній, енергетичній, інформаційній, культурній та інших сферах. Статус України на момент початку «гібридної війни»: – роль жертви; Відсутність чіткої зовнішньополітичної стратегії. Незрілість державної еліти та постійна зміна політичних правил. Ірраціональна віра у «братерські відносини» з Росією. Відсутність тривалого досвіду державності та невизначені національні інтереси. Відмова від диверсифікації джерел постачання в енергетичній сфері Олігархізація економіки та слабкий розвиток малого та середнього бізнесу.

Особливості гібридної агресії росії: сприйняття України як тимчасово втраченої території × Лояльність українського керівництва не гарантувала від гібридної війни × Тривала підготовка до нападу у комфортних умовах (розстріл Небесної Сотні як каталізатор агресії) × Прагнення перетворити Україну на показовий приклад для країн регіону × В Україні путін воює з Заходом × «Народні республіки» як інструмент поділу України.

ПРОЯВИ ГІБРИДНОЇ АКТИВНОСТІ РОСІЇ – Інформаційний тиск та дезінформація на державному рівні – Дискредитація України в очах Заходу – Потужні інформаційні атаки та фейки в соціальних мережах – Економічні утиски та санкції – Енергетичні важелі впливу – Битви за історію та культуру, агресія в гуманітарній сфері.

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ГІБРИДНОГО ТИСКУ РОСІЇ У СВІТІ. Електоральні процедури. Заклики до примирення з Росією. Енергетика (Nord Stream-2). Книгодрукування та кінематограф. Проблеми історичної пам'яті. Активність неурядових організацій. Використання євроскепсису та популізму.

ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ РОСІЄЮ ГІБРИДНОЇ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ЗБРОЇ. Співіснування у системі міжнародних відно-

син гібридної війни та гібридної агресії. Оптимізація використання ресурсів для агресивних дій. Приналежність виборів до категорії демократичних цінностей та очевидні проблеми у протидії втручанням. Можливість через соціологічні дослідження контролювати об'єкт впливу та корегувати тактику. Наявність системи просування інформації RT – Sputnik – боти/тролі.

МОТИВАЦІЯ РОСІЇ. Інтенсивне використання нового різновиду гібридної зброї. Ефективна дестабілізація суспільно-політичної ситуації у одній країні з можливістю транслювати результат впливу на інші країни. Показовий підрив довіри до демократичних цінностей. Низька вірогідність реакції у відповідь на спробу втручання. Відсутність законодавства, спроможного протидіяти гібридному втручанням як в Україні, так і цивілізованому світу в цілому. Демонстрація власних можливостей гібридного впливу на політичну ситуацію в різних країнах.

ПЕРЕДУМОВИ ВТРУЧАННЯ РОСІЇ ДО ПЕРЕБІГУ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ. Домінування РФ на виборах в Україні у 1994 – 2012 роках. Брак ефективних стратегічних комунікацій по лінії держава – суспільство. Проблеми інституційного розвитку України, очевидна десакралізація влади. Прагнення повернути Україну до сфери впливу Кремля. Стан стресу, в якому перебувала значна частина українського суспільства внаслідок гібридної війни з боку РФ.

ОСОБЛИВОСТІ ВТРУЧАННЯ ДО ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР. Складно зафіксувати ФАКТ втручання. Можливість чітко планувати кампанію. Різновекторність та транскордонний характер втручання. Необмеженість у часі та безкарність процесу втручання. Низька вартість порівняно з військовою операцією чи економічними санкціями.

ГІБРИДНИЙ АРСЕНАЛ КРЕМЛЯ. Військові конфлікти низького ступеня інтенсивності. Масований інформаційний вплив через поширення фейків та пропаганди. Вплив на формування порядку денного у колишніх та нинішніх сателітах. Експлуатація історичної пам'яті у власних інтересах. Розпалювання ксенофобії та міжетнічної ворожнечі. Спекуляції за участю РПЦ. Тиск у енергетичній сфері (газові війни, АЕС). Використання факторів економічної інтеграції у політичних інтересах. Втручання в електоральні процеси.

ЦІЛІ РОСІЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ. Розширити сферу власного впливу, відновити імперський статус. Зруйнувати ЄС як конкурента. Забезпечи-

ти власне домінування у сфері енергетики. Підірвати довіру до демократичних процедур, сприяти поширенню ідеології «сильної руки». Скоротити кількість полюсів багатопольярного світу, використати ресурси Європи для протидії США та КНР.

НОВА ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА ПУТІНА. Прагнення переглянути історію Другої світової війни у контексті 75-перемоги над нацизмом. Наміри використати антисемітизм як фактор дискредитації Польщі, України, країн Балтії. Гіперболізація ролі Росії у перемозі над нацизмом через маніпуляцію архівними документами. Збільшення протиріч між різними частинами Європи. Маніпуляції темою колаборантства з нацистами під час Другої світової війни.

МЕТОДИ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ГІБРИДНІЙ АГРЕСІЇ. Поширення медіа-грамотності та критичного мислення. Посилення впливу інституцій громадянського суспільства. Підвищення рівня знань про сусідів у Протидія ксенофобії та радикальним течіям. Переосмислення та деконструкція історичних подій на території Європи.

УКРАЇНСЬКІ РЕЦЕПТИ ПЕРЕМОГИ. Створення сильної армії та спецслужб. Автокефалія православної церкви. Ухвалення стратегії повернення Криму та Донбасу. Деолігархізація та розвиток МСБ. Побудова ефективного образу країни для зовнішнього світу. Продовження європейської та євроатлантичної інтеграції.

У часи Брежнєва/Андропова Кремль використовував той підхід, який нині називають гібридною війною, переважно у країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Водночас нинішній конфлікт – специфічний і не може бути повністю пояснений у межах історичних аналогій. Не виключено, що ця напруженість матиме тривалий характер і вже сформовано «нову норму» міжнародної політики. Водночас, обмеженість російських ресурсів збільшує ймовірність того, що активна фаза протистояння буде значно коротша від 40 років холодної війни.

Характерна **особливість нової ситуації** – розмивання відмінностей між зовнішніми і внутрішніми загрозами. Гібридна війна, яку практикує Росія в сучасних міждержавних конфліктах, спрямована на руйнування суспільств, проти яких вона ведеться, пригнічення в них волі до спротиву. Головний її об'єкт – громадськість та інституції, а не збройні сили. Ця війна має комплексний і багатовимірний характер. Військові засоби в ній можуть відігравати як провідну, так і підпорядковану роль.

Частіше підпорядковану, бо, як відомо, «ихтамнет». Оманливе відчуття миру – один з інструментів гібридної війни.

Росія активно використовує слабкі й уразливі місця суспільств та держав, проти яких здійснюється гібридна агресія. Недарма в українських медіа така популярна термінологія часів громадянської війни в Іспанії, на кшталт «п'ятої колони». Недарма антитезою до перемоги в Україні нині є зрада, а не поразка, як це, відповідно до формальної логіки, мало би бути.

Безпекове середовище навколо України на довгі роки стало непередбачуваним і загрозливим. Формули старих часів більше не діють або діють непередбачуваним чином. Європа увійшла у кризовий період, який не конче вибухне відкритою війною, але, попри будь-який сценарій, характеризуватиметься потрясіннями та конфліктами. Варіативними є лише їх глибина й характер. Уперте намагання дотримуватися старих, «перевіраних» стратегій лише посилюватиме небезпеку.

Для України з її вкрай неефективною суспільною моделлю це означає, що боротьба носить **екзистенційний** характер, йде за виживання, а виживання можливо забезпечити лише через розвиток. Якщо ми хочемо існувати як незалежна держава, то маємо змінитися, причому в багатьох сферах – докорінно. Насамперед, слід покладатися передусім на власні сили, бо, на відміну від СРСР, росія не сприймається багатьма на Заході як екзистенційна загроза, а отже протистояння з Росією не є автоматичним приводом для американської і європейської допомоги.

Водночас Україна повинна активно намагатися залучити іноземну, насамперед західну підтримку, і навіть боротися за неї. Тільки так можна бодай частково компенсувати принципову асиметричність потенціалів з Росією. Слід визначати реальні цілі, а не витати у фантазіях. Членство в НАТО – швидше йдеться про певну версію шведської моделі, а ось стратегічне партнерство зі США і Великою Британією у принципі, можливе. Принагідно підкреслимо, що реформи мають проводитися для забезпечення розвитку, а не для задоволення кредиторів, співпраця з якими хоч і важлива, але не повинна суперечити завданням модернізації. Основний зміст модернізаційної стратегії на цьому етапі полягав в усуненні штучних адміністративних перешкод веденню бізнесу, насамперед малого та середнього. Обмеження ролі держави відповідно до її реальних можливостей мало забезпечити і

справжню боротьбу з корупцією. Варто усвідомлювати, що корупція – це невід’ємна риса нинішньої моделі суспільних відносин і не може бути подолана виключно репресивними заходами, які до того ж апріорі матимуть вибірковий характер.

Сьогодні ми можемо чітко виділити кілька **ключових компонентів**, які вочевидь співвідносяться із заходами в рамках «гібридних війн» у нинішній російській практиці, але при цьому вони можуть бути виділені у три групи.

1. Традиційні військові засоби (використання регулярних військових підрозділів та озброєнь, а також сил спеціальних операцій).

2. Квазімілітарна діяльність (створення і підтримка незаконних збройних формувань, підтримка та радикалізація сепаратистських рухів, формальні й неформальні ПВК).

3. Операції немілітарного впливу, насамперед способом спеціальних інформаційних операцій та «активних заходів» (у тому числі економічний тиск, операції в кіберпросторі, дипломатія, маніпуляції інформаційним простором).

У рамках цих трьох груп і налаштовувала Росія свої дії з реалізації гібридних методів атаки на конкретні країни або регіони. У кожному окремому випадку на різних етапах перевага надавалася певній, залежно від поточної військово-політичної та економічної ситуації. Ба більше, свідомо (а швидше – несвідомо) Росії дедалі частіше вдається досягати синергетичного ефекту на різних аренах гібридних протистоянь, активізуючи ті чи інші форми гібридної війни на інших аренах. Утім, як і говорили неодноразово різні експерти, нічого принципово нового в кожному конкретному елементі гібридної війни немає. Новим є, швидше, продуманий (найчастіше – наперед) взаємозв’язок усіх застосовуваних асиметричних методів та інтенсивність їх використання задля досягнення стратегічної мети.

Нині ми спостерігаємо, щонайменше, **три масштабні «гібридні» операції**, які мають багато схожого, попри певну різницю в зовнішньому представленні: Сирія (Туреччина), Європейський Союз, Україна. В рамках самої Європи РФ активно «розкручує» ксенофобські настрої, використовуючи для цього власні ЗМІ та контрольовані ними (насамперед фінансово) радикальні партії й групи, чимало яких були створені лише для розкручування цієї кризи.

У цьому плані вагомою є тема **«антиєвропейського Інтернаціо-
налу»**, створеного Кремлем у самому ЄС. Ось як цей процес коментує
офіційна доповідь чеської контррозвідувальної структури Служби без-
пеки та інформації: *«Росія створює в Європі ідеологічну структуру,
яка може бути сприйнята всім європейським політичним спектром –
від екстремальних лівих сил через популістів до екстремальних пра-
вих сил, що можна вважати поверненням до концепції Комінтерну,
створеного і керованого Радянським Союзом»*. Схожих прикладів у
рази більше – від неодноразових випадків надання кредитів на політи-
чну діяльність французькому «Національному фронту» і до прямих об-
винувачень окремих депутатів угорської партії «Йоббік» у шпигунстві на
користь Росії. За різними оцінками, політичні проекти (або окремі полі-
тики, а також експерти), які функціонують в інтересах російської зовні-
шньої політики, є, мінімум, у десяти країнах ЄС. І здебільшого це важ-
ливі для Європи країни: крім Франції, Німеччини та Чехії, це Австрія,
Угорщина, Греція, Італія та деякі інші. Члени цього Інтернаціоналу (пе-
реважно праворадикальні партії, але не обов'язково – там досить бага-
то і груп, ніяк не пов'язаних із радикалізмом) демонструють таке саме
«печерне» ставлення до базових для європейського суспільства по-
нять (наприклад, «політична відповідальність» або «політична культу-
ра»), як і їхні куратори з Кремля у своєму внутрішньому політичному
просторі. Навіть прямі обвинувачення у фінансуванні з боку Москви не
тільки не призводять до політичної смерті їхніх керівників, а створюють
їм лише додаткову рекламу.

Втім, це кореспондується із загальним російським «гібридним» під-
ходом – використовувати внутрішні механізми та риторику Заходу для
його руйнування. Перед цим така атака проводилася по лінії «свободи
слова», коли, апелюючи до традиційних цінностей свободи слова, ро-
сійські ЗМІ (насамперед RT) активно маніпулюють інформацією, вида-
ючи ці маніпуляції за «альтернативну точку зору». Проблема в тому,
що Європа (не вся, а значна її частина) все ще не до кінця усвідомлює
нову геополітичну реальність, коли «мир» – не еквівалент станомі «не
стріляють». Гібридна деструктивна активність Росії розмиває кордони
«миру» і «війни, а примара «холодної війни» в нових її формах уже не
просто наблизилася до кордонів ЄС – вона активно там діє, тоді як єв-
ропейці не бажають цього помічати. Або не готові змінити погляд на
реальність, щоб адекватно відповісти на очевидний виклик. Успішніші

спроби НАТО вирішити цю проблему, але їх недостатньо. Не припиняються спроби вплинути на Україну або на реалізацію українських інтересів через дипломатичні механізми. На рівні ООН росія повернулася до перевіреної тактики використання голосів окремих країн Азії, Африки та Латинської Америки в обмін на економічні й військові преференції. Для демонстрації виходу з міжнародної ізоляції використовуються майданчики БРІКС і ШОС. Не варто ігнорувати й теми, болісні для Заходу, на які може впливати Росія, – це Сирія та ІДІЛ. Хоча Захід досі ще зберігає єдність у питанні російсько-українського конфлікту, ігнорувати тиск на цю єдність із боку сирійського питання було б недалекоглядно.

Окупація та анексія території АР Крим багато в чому була вдалою завдяки не лише докладно розробленому плану дій, а й слушно вибраному моменту для його реалізації. Це, зокрема: – ослаблення центральної влади та часткове «безвладдя» на тлі зміни влади; зростання суперечностей (а швидше – актуалізація вже наявних) між Центром і регіонами; незадовільний психологічний і матеріально-технічний стан українських безпекових структур; антагонізм між різними силовими структурами; особливо активна інформаційно-пропагандистська робота Росії саме в Криму протягом усіх років незалежності України.

Однак уже в подіях, які розгорталися в регіонах Східної України, значна кількість цих умов не виконувалася, що примусило Росію перейти до формату традиційного військового вторгнення. Крім суто класичних військових методів, Росія в межах «гібридної війни» чи не вперше масштабно використала **концепцію «війни трьох кварталів»**. Її суть зводиться до того, що сучасний вояка має бути готовим: в одному кварталі – вести загальновійськовий бій, у другому – здійснювати поліційні функції, у третьому – виконувати гуманітарні місії. Ще в 1991 р. ізраїльський полемолог **М. ван Кревельд** визначив характерний для сучасного періоду тип воєн як «нетринітарні», тому що вони не вкладаються в потрійну схему: уряд- армія- населення.

Складники «гібридної війни» Енергетичний: Важливим елементом ведення «гібридної війни», що наочно продемонструвала російська агресія, є вплив на життєдіяльність суспільства. При цьому енергетична інфраструктура стала предметом особливої уваги з боку агресора, оскільки її захоплення (чи руйнування) не тільки завдає значних економічних збитків, а й загрожує сталому функціонуванню системи

життєзабезпечення суспільства загалом. Росія цілком свідомо використовує атаки проти критичної інфраструктури, зокрема енергетичної, як для досягнення своїх цілей у політичній та економічній сферах, так і для зниження воєнно-економічного потенціалу держави в найбільш стислий термін. Усе це можна побачити і в україно-російському протистоянні. При цьому енергетична інфраструктура (через свою географічну розосередженість) може опосередковано нести загрозу об'єктам, розташованим далеко від місця безпосередньої атаки.

Інформаційний. Інформаційний фронт «гібридної війни» розгортається одразу на кількох напрямках. Передусім: (1) серед населення в зоні конфлікту; (2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом; (3) серед громадян країни агресора і (4) серед міжнародного співтовариства. В українському випадку маємо справу не просто з ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці-інформаційники слушно характеризують як «війну смислів/сенсів» (початок якої можна умовно віднести до 2006—2007 рр.). Для ретрансляції цих смислів задіяно всю множину каналів донесення інформації.

Основним структурним елементом у цій війні стають **симулякри** – образи того, чого в реальності не існує. Прикладами таких симулякрів є: «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «нацистська хунта», використання Україною заборонених озброєнь. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів – замінити реальні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресору. Вже під час повномасштабної агресії (24 лютого 2022 року) на російському державному сайті РІА «Новости» вийшла стаття, в якій містяться прямі заклики до «деукраїнізації» України та необхідності перевиховання населення шляхом «іделогічних репресій». Стаття називається «Що Росія має зробити з Україною». <https://zn.ua/ukr/POLITICS/na-rosijskomu-derzhavnomu-sajti-vijshla-stattja-z-prjamimi-zaklikami-do-etnichnikh-chistok-ta-etnotsidu-v-ukrajini.html>

У публікації роспропагандисти обґрунтовують необхідність етнічних чисток та етноциду в Україні. Ось тільки кілька цитат :

- «Окрім верхівки, винною є і значна частина народної маси, яка є пасивними нацистами. Вони підтримували нацистську владу і

потурали їй. Справедливе покарання цієї частини населення можливе лише як нанесення неминучого тягара справедливої війни».

- «Наступна денацифікація цієї маси населення полягає у перевихованні, яке досягається ідеологічними репресіями».
- «Спокута провини перед Росією за ставлення до неї як до ворога може реалізуватися тільки в опорі на Росію».
- «Денацифікація неминуче буде й деукраїнізацією».
- «Українізм – штучна антиросійська конструкція».
- «Дебандеризації буде самої по собі недостатньо... тому денацифікація України – це і її неминуча деєвропеїзація».
- «Бандерівська верхівка має бути ліквідована... Соціальне «болото», яке її підтримало,... має пережити тягар війни і засвоїти пережитий досвід як історичний урок і спокутування своєї провини».
- «Трагедії і драми воєнного часу йдуть на користь народам, які спокусилися і захопилися роллю ворога Росії».

Формування єдиного й повністю контрольованого інформаційного простору – очевидна стратегія розгортання інформаційного складника конфлікту з боку агресора.

Важливим трансграничним простором ведення інформаційного протистояння стала мережа Інтернет. Різноманітні реальні й удавані «активісти», «кіберпартизани», «кіберополчення», а також спеціальні підрозділи різних безпекових відомств для ведення протистоянь у кіберпросторі – всі вони стають важливим елементом кібератак, а також ведення спеціальних психологічних операцій у соціальних мережах та в мережі Інтернет загалом (наприклад, організація російськими спецслужбами протестів внутрішніх військ під Адміністрацією президента у жовтні 2014 р.). Однак повністю завоювати інформаційний простір Росії не вдалося, – чимало пропагандистських заяв із боку російського телебачення з української тематики швидко спростовували самі інтернет-користувачі, які дедалі частіше стають «рядовими інформаційних воєн».

В. Горбулін виокремив **п'ять можливих сценаріїв** для українсько-російських відносин.

Перший радикальний сценарій (сценарій «тотальної війни»). Він можливий, якщо російське керівництво вирішить почати відкриту

збройну агресію з метою отримання сухопутного коридору в Крим або безперешкодного доступу до свого військового контингенту в Придністров'ї. У такому разі Україна муситиме захищати свою незалежність, використовуючи всі наявні ресурси. Розвиток подій за таким сценарієм означатиме для України повну мілітаризацію суспільства; економічну, політичну, культурно-ідеологічну й пропагандистську мобілізацію; запровадження воєнного стану; максимальне опертя на власні сили, що зумовлено неминучою міжнародною ізоляцією, як мінімум, на перших етапах тотальної війни та відповідним зменшенням надходження зовнішніх ресурсів; орієнтацію на безкомпромісне знищення ворога; удари по об'єктах критичної інфраструктури противника; активну партизансько-диверсійну діяльність; відмову або зведення до мінімуму дипломатичної і зовнішньоекономічної взаємодії з ворожою державою та її сателітами; повне підпорядкування дипломатії Збройним силам та військовій пропаганді.

Україна має шанси на перемогу в тотальній війні, оскільки протистоїть їй держава з обмеженими технологічними і фінансовими ресурсами; низьким «запасом міцності» політичної системи; населенням, якому властива негативна демографічна динаміка і нездатність протистояти агресивним національним меншинам; «недомодернізованою» армією. Опір Українського народу російській агресії рано чи пізно поверне йому прихильність провідних держав світу, а також поглибить міжнародну ізоляцію РФ. Крім того, свою деморалізуючу й демотивуючу роль зіграють бойові дії на території самої Росії, які неминуче виникнуть в умовах тотальної війни.

У разі поразки Росії в такій війні буде остаточно вирішене питання приналежності Донбасу і Криму, Україна позбудеться «п'ятої колони» відвертих прибічників «руського мира, отримає власний героїчний епос як ґрунт для патріотичного виховання майбутніх поколінь. Більшість питань україно-російських відносин буде вирішено остаточно, й історичні шляхи обох народів розійдуться назавжди, а рівень антагонізму сягне найвищих показників.

Навіть у разі захоплення російською армією частини української території війна не закінчиться – триватимуть партизанський рух і диверсійна діяльність проти окупантів. Згідно з таким сценарієм, неминуче втручання в конфлікт Заходу в тій чи іншій формі, запровадження нових, жорстких санкцій проти РФ, повна політична ізоляція російського

керівництва, можливо, виключення росії з Ради Безпеки ООН та інших міжнародних організацій. З іншого боку, ціною перемоги стануть зруйновані інфраструктура та економічний потенціал України, численні жертви серед військових і цивільних. Для України тотальна війна є виключно оборонною. Вона не обов'язково призводить до масових жертв; якраз навпаки, готовність до такої війни істотно стримуватиме агресора страхом перед значними втратами і загрозою перенесення бойових дій на його територію. Девіз оборонної війни формулюється так: «тотально мобілізуватися, щоб вижити», мета – повністю відкинути переважні сили агресора на його власну територію заподіянням йому максимальних демотивуючих втрат.

Другий радикальний сценарій (сценарій «відтинання», або «стіни») передбачає остаточну відмову України від окупованих територій і повний розрив із ними. Подальша історична доля цих територій цікавитиме Україну тільки з погляду забезпечення її власної безпеки, а саме – потужності оборонних споруд та достатнього рівня ізоляції цих земель. Українська державність певний час потребуватиме переформування й пристосування до нової ситуації, однак відсутність у складі України регіонів, у яких панують ренегатські й споживчі настрої, більша компактність і лояльність українського суспільства, сприятливі умови для реформування країни та міжнародна допомога зможуть зробити цей адаптаційний період більш-менш безболісним. Зрештою, існують, зазнавши територіальних втрат, Грузія і Молдова; Сербія продовжує свій історичний шлях навіть без частини історичних земель.

Реалізація цього сценарію неминуче завдасть втрат престижу України на міжнародній арені. Він також вигідний для частини представників місцевих напівкримінальних олігархій, які, зокрема, живуть із транскордонної злочинності та корупції, а також для люмпенізованого пострадянського міщанства, яке заробляє на життя низькокваліфікованою працею за кордоном (у тому числі й у країні-агресорі). У разі реалізації цього сценарію йдеться про жорстку і безкомпромісну «ампутацію» з розривом будь-яких відносин та спорудженням «захисної стіни» навколо нової «зони суспільно-політичного відчуження». Відповідно, і відносини з Росією мають бути зведені до мінімуму, що передбачає можливе продовження «захисної стіни» по всьому російсько-українському кордону.

Домогтися дотримання повної ізоляції окупованих територій буде вкрай складно. Адже в таких умовах терористи почуватимуться вільни-

ми від зобов'язань за Мінськими угодами і продовжуватимуть обстріли української території, перешкоджаючи інженерному облаштуванню нового кордону. Крім того, в існуванні «дір» у ньому будуть зацікавлені різного роду кримінальні елементи, які наживаються за рахунок контрабанди, наркотрафіку, торгівлі людьми, нелегальної міграції тощо.

Можливість реалізації сценарію базується на наявності значного ментального розриву між певною частиною жителів тимчасово окупованих районів Донбасу і більшістю українського суспільства. Через тривале перебування під впливом російської пропаганди у цих людей сформувалося помилкове уявлення про можливість відновлення Радянського Союзу з допомогою Росії, вони були привчені ненавидіти все українське, і найжахливіше – що в такому самому дусі виховувалося молоде покоління. Ігнорування цієї проблеми сприяло трагічним наслідкам у вигляді анексії Криму та окупації частини Донбасу. Сценарій повної відмови від сепаратистських регіонів пов'язаний із втратою частини території держави, державного престижу і передбачає тривалий адаптаційний період.

Третій радикальний сценарій (сценарій «сателітності») передбачає пошук способів сепаратного миру з Росією на вигідних для неї умовах, нехтування інтересами західних партнерів, визнання автономії Донбасу та відмову від повернення Криму. Таке примирення позбавить зовнішню політику Української держави значної частини незалежності і прив'яже її історичну долю до історичної долі РФ. Майбутнє обох держав, якщо воно знову стане спільним, навряд чи продемонструє щось відмінне від того, що раніше вже траплялося в історії цих двох народів, а шлях втрат, воєн і репресій повториться знову. Українська держава має забагато власних проблем, аби доповнювати їх проблемами держави російської. Зокрема, загострення внутрішніх соціальних конфліктів, зростання релігійного фундаменталізму та регіонального сепаратизму або, скажімо, економічний колапс цієї багатой на ресурси, проте технологічно відсталої країни неминуче руйнівним чином позначиться і на Україні.

Істотну загрозу для українського суспільства становить можливість його втягнення в чергову російську імперську авантюру (за попередні дві – імперії Романових та Радянського Союзу українці вже заплатили багатомільйонними жертвами). Така авантюра передбачає безперспективне й наперед програшне протистояння з провідними державами світу (насамперед зі Сполученими Штатами Америки і всією євроатланти-

чною спільнотою), а отже, нові втрати, нові конфлікти, нові історичні переломи.

Зрозуміло, що такий сценарій не відповідає ні національним інтересам України, ні прагненням Українського народу, який чітко заявив про свій європейський вибір ще наприкінці 2013-го, заплативши за це високу ціну людськими життями, втраченими на Майдані. Цей сценарій історично самогубний і політично безглуздий. Повноцінна російська імперія ніколи не сформується, а весь час буде «ставати на ноги» або «підводитися з колін». Такі зусилля супроводжуватимуться мільйонними жертвами і втратою історично безпрецедентних обсягів ресурсів – війнами, голодом, репресіями. Спроба вирішити конфлікт за таким сценарієм викличе масові протести в Україні, які виллються в новий Майдан з вимогою відставки українського керівництва, наслідком чого, врешті-решт, стане повна внутрішня дестабілізація в державі. Така ситуація створить ідеальні умови для втручання Москви у внутрішні справи України і продовження російської агресії.

Четвертий сценарій (сценарій «заморожування») полягає в «заморожуванні» конфлікту на кшталт Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії. У такому рішенні зацікавлені Росія (хоча повна капітуляція за третім сценарієм її влаштує більше), а також частина країн Євросоюзу і найбільш конформістські та проросійські шари європейського суспільства. Суть його полягає в тому, що райони, котрі постраждали внаслідок конфлікту найбільше, так звані «ДНР» і «ЛНР», залишаються у складі України, можливо на умовах надання їм особливих владних повноважень. Економічні зв'язки між цими територіями та рештою України мають бути відновлені, а отже Україна муситиме взяти на себе економічний тягар відновлення зруйнованих районів Донбасу. Тим часом де-факто на Донбасі діятиме маріонетковий режим, контрольований із РФ, який намагатиметься впливати на українську зовнішню та внутрішню політику, проводячи інтереси іншої держави.

Очевидно, що Україна в разі реалізації цього сценарію істотно загальмує на шляху до Європи, отримає джерело політичної нестабільності, економічний тягар в особі «постраждалих» регіонів-утриманців. Спокійного життя очікувати теж не варто, оскільки конфлікт жеврітиме й далі, дестабілізуючи ситуацію загрозою повернення в активну фазу. Тим часом припинення активних бойових дій на Донбасі і «примирення» за таким сценарієм дасть привід європейським країнам для зняття

санкцій із Російської Федерації та її політичних лідерів, відновлення економічних зв'язків, що сприятиме економічному зростанню Росії. Паралельно, лідери європейських країн отримають можливість повністю переключити свою увагу на вирішення проблем усередині ЄС, що сприятиме зростанню їхніх політичних рейтингів, на противагу посиленню «втоми» від продовження російсько-українського конфлікту.

І хоча такий сценарій передбачає досить швидке припинення активних бойових дій на Донбасі, в перспективі Україна залишиться малопривабливою державою перманентної кризи зі значною кількістю представників різних міжнародних організацій, торгівлею гуманітарною допомогою, колосальним обігом контрабанди, нелегальної зброї та наркотиків. Період існування конфлікту в «замороженій» формі невідомий, як і його результати. Історичний досвід свідчить, що йтися може про десятки років, а в результаті Україна повернеться до того, з чого почала, розпочавши нове коло антагонізму. Загалом, реалізація цього сценарію відповідатиме інтересам як Росії, так і ЄС, але не України, особливо в далекосяжній перспективі.

П'ятий сценарій (сценарій «ні війни, ні миру», або «обмеженої війни і перманентних переговорів») передбачає обмежену і стримуючу війну проти Росії та колабораціоністів на Сході з метою завдати їм якомога більше демотивуючих втрат; постійний переговорний процес, однак, без остаточного фіксування результатів у вигляді різних домовленостей і форматів; нарощування військового (насамперед військово-технологічного) потенціалу України і поступовий перехід від блокування противника до його витіснення – від пасивної оборони до активної; зростання інтенсивності міжнародних санкцій і дипломатичної ізоляції Росії; послідовне й кардинальне реформування українського суспільства; зближення з НАТО і Євросоюзом, а також формування низки оборонних союзів із частиною пострадянських та центральноєвропейських держав. Втілення цього сценарію потребуватиме політичних умінь і моральної витримки, збройних сил швидкого реагування та спеціального призначення, гнучкої й креативної дипломатії. Такий сценарій робить можливим досягнення максимального результату з найменшими жертвами і втратами, хоч й потребує багато часу, вміння та терпіння для свого втілення.

4. РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ І ПРОГНОЗ ДЛЯ ЄВРОПИ

У повномасштабній війні проти України росія окреслила ряд цілей:

- 1) «демілітаризація» України;
- 2) «денацифікація».
- 3) недопущення вступу України в НАТО та пов'язане з цим отримання нейтрального статусу;
- 4) визнання російської приналежності Криму;
- 5) «звільнення» Донбасу.

За операцією «впокорення» України, ходом її підготовки та за всією логікою поведінки Росії на міжнародній арені напередодні вторгнення можна з очевидністю побачити ще, як мінімум, дві геополітичні мети.

По-перше, своїм нападом Путін хотів показати слабкість Заходу, утверджуючи своє право сильного безпосередньо на рубежах НАТО і ЄС.

По-друге, Росія намагалась також показати свою цінність для головного союзника – Китаю, на економічну і технологічну підтримку якого розраховувала у майбутньому неминучому протистоянні з Заходом. У підсумку, Захід виклик прийняв, консолідувався і сьогодні сповнений рішучості знищити противника, мобілізуючи для цього весь арсенал економічних, політичних, інформаційних та, за потреби, військово-технічних засобів.

Сьогодні Європа потребує принциповості, ініціативи і лідерства. Країни, які прийняли цей виклик, займають проактивну позицію в європейській політиці. Практичні питання – колективна безпека, прийняття нових членів, внутрішня реформа, що дозволить карати ренегатів чи нейтралізувати їхній вплив, – виникнуть на порядку денному ЄС і НАТО в найближчому майбутньому. Вони й покажуть, чи зможе Європа остаточно стати собою. Можливо, це пробудження буде короткочасним. Але саме присутність України в європейському політичному і культурному просторі буде спонукати європейських політиків знову й знову повертатися до фундаментальних питань і давати на них відповіді.

1. Нова система європейської безпеки буде формуватися під впливом кількох важливих факторів. А саме: Загальні економічні та цивілізаційні процеси (можливість рецесії, сировинної та продовольчої

кризи, епідемічна та кліматична ситуація, європейська демографія та міграційні процеси); Перегляд функцій і ролі НАТО в забезпеченні європейської безпеки та визначення ролі союзницьких відносин зі США; Вирішення питання суб'єктності ЄС в безпековому вимірі та посилення дієвості механізмів узгодження політик (у тому числі, скасування права вето); Збереження Росією та її союзниками ресурсних можливостей для тиску на європейську політику та створення загроз для сусідніх з РФ європейських країн; Результат війни між Росією та Україною.

2. Військове вторгнення Росії в Україну стало поворотним моментом в становленні системи європейської безпеки. Війна, розпочата Росією проти України, має всі шанси перерости в нове небезпечне протистояння, в якому Європі доведеться захищати свої цінності, свої інтереси і, можливо, життя своїх мешканців. Після 24 лютого 2022 року можна залишити в історії післявоєнні принципи європейського миру і безпеки. Росія фактично вийшла з Гельсінських домовленостей, укладених між Заходом і Радянським Союзом та позбавила сенсу існування головних безпекових інституцій – Організацію безпеки і співробітництва в Європі та Раду безпеки ООН. Але головне питання полягає в тому, чи здатна Європа адекватно оцінити нинішній виклик і знайти на нього потрібну відповідь.

3. У методологічному плані йдеться про визначеність у принциповому підході: – Безпека в Європі, чи – Захист Європи. Власне, цей вибір визначається тим, яким чином тлумачиться наявна загроза, – як **внутрішня проблема** Європи, чи як **зовнішня загроза**. Залежно від того, як ми розуміємо загрозу, обирається і спосіб протидії.

Перший підхід базується на очікуванні миру і ймовірності встановлення певних правил, які будуть виконуватися всіма учасниками європейського політичного процесу.

Другий підхід визнає наявність екзистенційних загроз європейській цивілізації та передбачає мобілізацію ресурсів та узгодження дій для їх подолання. Якщо в першому випадку обирається стратегія співжиття зі злочинцем, пошук компромісів із ним, що дозволять на деякий час і в певних аспектах його задобрити, то в другому варіанті доведеться з ним боротися з метою нейтралізації. У цьому контексті також важливо визначитися, що саме Європа майбутнього планує захищати? Тут можливий суто прагматичний підхід, коли об'єктом захисту висту-

пає, передовсім, матеріальна сторона життя – економічні інтереси, до-
вкілля, життя і добробут мешканців континенту. Його альтернативою є
ціннісний підхід. Тоді предметом захисту є поняття і принципи – свобода,
справедливість, права людини, демократія. Постає також питання
про європейську культурну та історичну ідентичність. Чи є вона також
об'єктом захисту? Чи має вона цінність у вимірах колективної безпеки?
Залежно від відповіді на ці питання буде сформовано запит на участь
України в забезпеченні європейської безпеки.

4. Найперша дилема, яку доведеться розв'язувати Європі на шля-
ху до повноцінного залучення України до власної системи безпеки – це
питання відносин з Росією. Бути разом з Росією означає зберегти усі
загрози на невизначену перспективу. Бути разом з Україною означає
відштовхнути Росію і, можливо, зробити її ще більш небезпечною. Тра-
диційно Україна перебувала у тіні відносин між Європою і Росією. Єв-
ропа тривалий час після розпаду СРСР намагалася залучити Росію в
спільний цивілізаційний проєкт, справедливо вбачаючи в цьому для
себе шанс збільшити власну вагу в світовій політиці та гарантувати со-
бі потенціал розвитку на найближчі десятиріччя. Але Росія проігнору-
вала цю європейську пропозицію і стала на шлях відвертого шантажу.
Партнерство Європи видалося Путіну надто обтяжливим. Йому для
цього довелося б стати демократом. Але втримати владу в Росії він
може лише диктаторськими методами, через мобілізаційну внутрішню
політику, реваншизм і агресію у зовнішній політиці та фундаменталіст-
ський пафос в ідеології. Тому відносини з Росією перетворилися для
Європи з найбільшої можливості (opportunity) на найбільшу загрозу
(threat).

Війна в Україні відкрила нові можливості для консолідації Європи
на новій основі. І цією основою може стати спільна позиція та спільні
підходи, що сформувалися як колективні заходи підтримки України.
Вісь активного протистояння Росії, як очевидному злу, втіленню анти-
Європи, має всі шанси перетворитися на вісь нового європейського єд-
нання, оскільки вона повертає в європейську політику мораль, норми і
принципи, які вже почали розчинятися в партикулярних інтересах і
компромісах із совістю.

5. У чому полягатиме стратегія Європейської політики безпеки та її
пріоритети? Якою б не була нова стратегія Європи, вже зрозуміло, що
вона матиме захисний характер. Потенціал європейської експансії нев-

пинно зменшувався впродовж усього ХХ сторіччя, підтверджуючи тезу Освальда Шпенглера про «занепад Європи». Однак впродовж останніх десятиріч європейська присутність у решті частин світу скорочується особливо швидкими темпами. Найбільш показовими у цьому сенсі є процеси в Африці, на Близькому Сході та на території колишнього СРСР.

Антиєвропейська позиція Росії та її союзників (не лише Білорусі, але й Сербії, Угорщини та Туреччини) загрожує європейській ідентичності та суб'єктності вже не лише ззовні, але і зсередини європейського співтовариства. Європі також доводиться захищатися від внутрішньої неспроможності, яка не дозволила не лише попередити нинішню кризу (напад Росії на Україну та її погрози на адресу інших країн Європи), але й передбачити її. «Смерть мозку», яку діагностував президент Франції Макрон у 2019 році, може бути спроектована на інші ситуації та виклики, для яких об'єднана Європа так і не знайшла адекватних рішень.

У такому стані Європа навряд чи може претендувати у сучасному світі на щось більше, ніж на збереження «статус кво», під яким слід розуміти певний рівень добробуту та безпеки її населення, культурний авторитет, технологічне лідерство. Але усі ці здобутки минулого доведеться захищати в жорсткому суперництві з новими центрами впливу та власною ентропією.

6. Якою є можлива роль України в цих процесах? Якщо провідними європейськими політиками буде взятий курс на певну консервацію існуючого європейського порядку та закриття європейського простору, то Україні буде відведена роль пограниччя (фронтиру) в зіткненні з ворожим Сходом. Така роль є для українців звичною, як мінімум, з XVI-XVII сторіч. Вона має свої переваги і недоліки для обох сторін, але, в цілому, ставить українські національні інтереси у залежність від характеру і перебігу протистояння між Європою і Росією. Якщо ж Європа знайде в собі моральні сили і ресурсні можливості вийти за рамки теперішнього свого формату (йдеться про нову хвилю розширення НАТО і ЄС), то включення України в європейський політичний, економічний і культурний простір матиме далекосяжні наслідки. Європа змушена буде адаптуватися до своїх нових членів і запропонувати їм підтримку і місію, співмірну з очікуваннями ентузіастів європейської інтеграції. Таку розширену Європу чекатиме період внутрішньої нестабільності та перегляд принципів самоорганізації. Вона матиме багато вразливих місць

для зовнішнього впливу. Але в цілому вона стане більш життєздатним і динамічним утворенням.

Питання для самоконтролю

1. *Опишіть прояви цивілізаційних і геополітичних впливів на Україну.*
2. *Розкрийте вплив популізму і дезінформації на зовнішній і внутрішній імідж України.*
3. *Виділіть гібридні загрози для України та вкажіть шляхи їх подолання.*

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Семінарське заняття № 1

Тема. ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ, ЙОГО ФУНКЦІЇ І ПРИНЦИПИ (2 год.)

МЕТА: з'ясувати ступінь усвідомлення здобувачами вищої освіти принципів, особливостей складових елементів політичного аналізу, його важливості в умовах сьогодення.

Питання для обговорення

1. Історія виникнення та розвитку політичної аналітики
2. Політична аналітика і політичний режим
3. Принципи політичної аналітики
4. Вимоги і особливості політичного аналізу
5. Роль політичної аналітики у суспільстві

Запитання для дискусії

1. Які види літератури вирізняє політична аналітика?
2. Складіть схему аналізу певної ситуації, (за власним вибором).
3. Розкрийте зміст виразу «феномен дефіциту відповідальності».

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна

1. Ващенко К.О. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 56 с.
2. Веймер Девід Л, Вайнінг Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.
3. Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник; наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.
4. Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.

5. Ребкало В.А., Валецький О.Л., Кальниш Ю.Г. Політична аналітика та прогнозування: навч. посіб. / Українська Академія держ. управління при Президентів України. Київ: УАДУ, 2002. 60 с.
6. Телешун С.О., Титаренко О.Р., Рейтерович І.В., Вировий С.І. Вступ до політичної аналітики: навч. посіб. Київ: НАДУ, 2006. 220 с.

Допоміжна

1. Бугрим В.В. Іміджологія / Іміджмейкінг: навч. посіб. Київ: Київський університет, 2013. 255 с.
2. Видрін Д.І. Політика: історія, технологія, екзистенція. Київ: Либідь, 2001. 432 с.
3. Говлет М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики. Пер. з англ. О. Рябова. Львів: Кальварія, 2004. 264 с.
4. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності: монографія. Київ: СНІД, 1996. 117 с.
5. Тертичка В. Державна політика: аналіз здійснення в Україні. Київ: Основи, 2002. 750 с.

Семінарське заняття № 2

Тема. ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ: ЗНАЧЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛА (2 год.)

МЕТА: з'ясувати ступінь усвідомлення здобувачами вищої освіти сутності і значення інформації у політичній аналітиці, її джерел та критеріїв оцінки інформації.

Питання для обговорення

1. Поняття та значення інформації у політичній аналітиці.
2. Джерела інформації. Формування вибірки і критерії оцінки інформації.

Питання для дискусії

1. Обґрунтуйте ваші дії при виявленні рейкового сайту та їх послідовність.
2. Розкрийте зміст та значення принципів організації інформаційно-аналітичної діяльності.
3. Як і чому критерії впливають на оцінювання інформації?
4. Обґрунтуйте види критеріїв, які визначають зміст роботи політичного аналітика з інформацією.

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна

1. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. Київ: Університет Україна, 2014. 417 с.
2. Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс: монографія. Київ: НБУВ, 2010. 230 с.
3. Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.
4. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Києво-Могилянська акад., 2015. 498 с.
5. Пригорницька О. Регіональні ЗМІ як інструмент для маніпуляції громадською думкою. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України*. Київ, 2015. Вип. 41. С. 588–600.
6. Ребкало В.А., Валецький О.Л., Кальниш Ю.Г. Політична аналітика та прогнозування: навч. посіб. / Українська Академія держ. управління при Президентіві України. Київ: УАДУ, 2002. 60с.
7. Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода, 2001. 112 с.

Допоміжна

1. Веймер Девід Л, Вайнінг' Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.
2. Вітушко Н. Перевірка інформації на достовірність у процесі підготовки джерельної бази бібліотечного аналітичного продукту в умовах інформаційного протистояння. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України*. Київ, 2014. Вип. 39. С. 328–339.
3. Гогвуд Б., Ґан Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник; Наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.
4. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2016. № 1. С. 281–287.
5. Рябоконт О. Маніпуляції масовою свідомістю в політичному сегменті соціальних мереж. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України*. Київ: 2012. Вип. 33. С. 543–553.
6. Соціальні мережі як інструмент сучасної інформаційно-психологічної війни. [URL:http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno-psixologichno%D1%97-vijni](http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno-psixologichno%D1%97-vijni)
7. Як розпізнати фейкову новину в соцмережах – рекомендації. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/yak_rozpiznati_feykovu_novinu_v_sotsmerezhakh_rekomendatsii_the_huffington_post

Семінарське заняття № 3

Тема: РЕЖИМИ ТА ЕТАПИ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ ЗІ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ (2 год.)

МЕТА: визначити рівень знань здобувачами вищої освіти методів аналітичної роботи та вміння використовувати їх на практиці.

Питання для обговорення

1. Етапи роботи політичного аналітика, їх характеристика.
2. Завдання і мета моніторингу у визначенні джерел інформації.
3. Поняття, види та режими моніторингу інформації.
4. Висунення гіпотез і техніка їх відпрацювання.
5. Моніторинг інформації та процес її дослідження.
6. Розкриття методів аналітики:
  - а) метод аналогії та його прояви;
  - б) історичний метод; відсотковий метод;
  - в) ситуативний та інституційний методи;
  - г) контент-аналіз та його прояви;
  - є) метод мережі зв'язків.

Питання для дискусії

1. Від чого залежить вибір виду відстеження інформації (обґрунтуйте)?
2. Після отримання інформації, що пройшла моніторинг, оцініть її за наступними критеріями: належність; важливість; своєчасність; повнота; достовірність.
3. Додатково використайте систему критеріїв оцінки інформації.

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна

1. Баронін А.С. Аналіз і прогноз у політиці та бізнесі: курс лекцій. Київ: Паливода А.В. 2005. 128 с.
2. Калниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: Вид-во НАДУ. 2006. 272 с.
3. Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.
4. Телешун С.О., Титаренко О.Р., Рейтерович І.В. Основи інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні: навч. посіб. Київ: НАДУ. 2009. 168 с.
5. Теорія і практика політичного аналізу: навч. посіб. / за заг. ред. О.Л. Валевського, В.А. Ребкала. Київ: Міленіум. 2003. 228 с.

6. Теремко В.В. Прикладний політичний аналіз. Прикладна політологія: навч. посіб. / за ред. В.П. Горбатенка. Київ: Академія, 2008. С. 390–409.

Допоміжна

1. Антипенко І.В. Державне управління політичними ризиками в умовах глобалізації: монографія. Київ: Талком, 2021. 384 с.
2. Веймер Девід Л, Вайнінг Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.
3. Гогвуд Б., Ґан Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник; Наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.
4. Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії і практики аналізу політики. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. 549 с.
5. Романов В., Рудік О., Брус Г. Вступ до аналізу державної політики: навч. посіб. Київ: Основи, 2001. 238 с.

Семінарське заняття № 4

Тема. МЕТОДИ АНАЛІТИКИ ТА АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ (2 год.)

МЕТА: визначити рівень знань студентами методів аналітичної роботи, вміння їх прикладного застосування.

Питання для обговорення

1. Види методів аналітичної роботи.
2. Поняття моделі. Політичне моделювання.
3. Складання аналітичного документа.

Питання для дискусії

1. Поясніть, чому «воронка Геллапа» відноситься до найточніших методик вимірювання громадської думки стосовно політичних проблем?
2. Обґрунтуйте зміст особливостей політичного аналізу і прогнозування у різних суспільно-політичних сферах.
3. Розкрийте значення уроків політичного досвіду для політичних акторів.
4. Обґрунтуйте зміст аналізу державної політики та роль і можливість (необхідність) альтернативи.
5. Проведіть оцінку ризиків у політичній аналітиці із використанням наступних методів: метод сценаріїв, метод імітаційного моделювання.

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна література

1. Браун М. Посібник з аналізу державної політики. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 243 с.
2. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: монографія. Київ: НІСД, 2001. 242 с.
3. Горбатенко В.П. Аналітично-прогностичні знання та їх роль у суспільно-політичному розвитку. *Суспільно-політичні процеси*. Київ: 2017. Вип. 23 (6-7). 308 с.
4. Новакова О.В., Пашина Н.П. Аналіз державної політики: навчальний посібник. 2-е вид., перероб. і доп. Маріуполь: Вид-во Маріупольського державного університету, 2017. 304 с.
5. Почепцов Г.Г. Стратегический анализ: Стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела. Київ: Дзвін, 2004. 336 с.
6. Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода А.В., 2001. 112 с.
7. Телешун С.О., Титаренко О.Р., Рейтерович І.В., Вировий С.І. Вступ до політичної аналітики: навч. посіб. Київ: НАДУ, 2006. 220 с.
8. Теремко В.В. Прикладний політичний аналіз. Прикладна політологія: навч. посіб. / за ред. В.П. Горбатенка. Київ: Академія, 2008. С. 390–409.
9. Тертичка В. Державна політика: аналіз здійснення в Україні. Київ: Основи, 2002. 750 с.

Допоміжна

1. Веймер Девід Л, Вайнінг Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.
2. Гогвуд Б., Ґан Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник; Наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.
3. Пал Леслі А. Аналіз державної політики. Пер. з англ.. І. Дзюб. Київ: Основи, 1999. 422 с.
4. Пірен М.І. Конфліктологія: підручник. Київ: МАУП, 2007. 360 с.

Семінарське заняття № 5

Тема. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АНАЛІТИКИ (2 год.)

МЕТА: з'ясувати, як студенти розуміють методіку аналізу державної політики, їх спроможність розкрити її зміст та дають оцінку політичним ризикам.

Питання для обговорення

1. Аналіз державної політики та його розуміння.
2. Оцінка політичних ризиків і можливих подій.

Питання для дискусії

1. Визначити і обґрунтувати відмінності між дослідженням політики і аналізом політики.
2. Обґрунтуйте, у чому полягає різниця між аналізом державної політики та аналізом недержавної політики?
3. Визначити джерела інформації про конфлікти.
4. Поясніть, чому важливу роль при прогнозуванні конфліктів відіграє різнобічний аналіз контексту?
5. Чому в аналізі політики важливе значення має визначення так званих конфліктогенів ?

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна

1. Браун М. Посібник з аналізу державної політики. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 243 с.
2. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: монографія. Київ: НІСД, 2001. 242 с.
3. Горбатенко В.П. Аналітично-прогностичні знання та їх роль у суспільно-політичному розвитку. *Суспільно-політичні процеси*. Київ: 2017. Вип. 23 (6-7). 308 с.
4. Новакова О.В., Пашина Н.П. Аналіз державної політики: навчальний посібник. 2-е вид., перероб. і доп. Маріуполь: Вид-во Маріупольського державного університету, 2017. 304 с.
5. Почепцов Г.Г. Стратегический анализ: Стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела. Київ: Дзвін, 2004. 336 с.
6. Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода А.В., 2001. 112 с.
7. Телешун С.О., Титаренко О.Р., Рейтерович І.В., Вировий С.І. Вступ до політичної аналітики: навч. посіб. Київ. НАДУ, 2006. 220 с.
8. Теремко В.В. Прикладний політичний аналіз. Прикладна політологія: навч. посіб. / за ред. В.П. Горбатенка. Київ: Академія, 2008. С. 390–409.
9. Тертичка В. Державна політика: аналіз здійснення в Україні. Київ: Основи, 2002. 750 с.

Допоміжна

1. Веймер Девід Л, Вайнінг' Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика. Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 654 с.
2. Гогвуд, Б., Ґан, Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А Олійник; Наук ред. пер. В. Тертичка. Київ: Основи, 2004. 396 с.
3. Пал Леслі А. Аналіз державної політики./ Пер. з англ.. І. Дзюб. Київ: Основи, 1999. 422 с.
4. Пірен М. І. Конфліктологія: підручник. Київ: МАУП, 2007.360 с.

Семінарське заняття № 6

Тема. ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ (2 год.)

МЕТА: з'ясувати рівень умінь студентів здійснювати політичне прогнозування, засвоєння ними його основних етапів.

Питання для обговорення

1. Еволюція прогностичного потенціалу у суспільно-політичній думці.
2. Понятійна основа політичного прогнозування.
3. Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування.
4. Методологічний арсенал політичного прогнозування.

Питання для дискусії

1. Як здійснюється поетапний цикл прогнозів у сфері політики?
2. Що передбачають 1-й, 2-й, 3-й, 4-й етапи?
3. Які є ключові поняття для політичного прогнозування і в чому їх суть?
4. На чому ґрунтується наукове передбачення?
5. Які основні типи та критерії диференціації прогнозів?
6. Назвіть найпоширеніші типології політичних прогнозів та порівняйте між собою типи пошукового й нормативного прогнозів.
7. У чому полягає значення синергетики як універсального принципу забезпечення достовірності прогнозу?

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна

1. Горбатенко В.П., Бутовська І.О. Політичне прогнозування: навч. посіб. Київ: МАУП, 2005. 152 с.
2. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. Київ: Ґенеза, 2006. 395 с.
3. Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.
4. Матвієнко В.Я. Прогностика. Київ: Укр. Пропілеї. 2000. 520 с.
5. Ржевська Н. Політичне та стратегічне прогнозування: суть і ознаки. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 37–42
6. Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода, 2001. 112 с.
7. Штанько В.І., Бордюгова Т.Г. Інформаційне суспільство: соціально-філософські проблеми становлення: навч. посіб. Харків: ХНУРЕ, 2012. 172 с.

Допоміжна

1. Андрущенко Т.В. Футурологічне бачення перспектив політичного та культурного розвитку людства (на прикладі концепції «футурошоку» Елвіна Тоффлера). URL : <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/1476-2954-1-SM.pdf>
2. Войтович Р.В. Глобалізаційні процеси в сучасному світі: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 52 с.
3. Воронкова В.Г. Глобалізація як процес універсалізації стосунків між державою та ринком. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 35. С. 15–35.
4. Сабадаш Ю.С. Глобальні проблеми сучасності та «Римський клуб». *Вісник Житомирського державного університету*: зб. наук. пр. Житомир: ЖДУ, 2011. Вип. 57. С. 17–22.
5. Годзь Н.Б. Футурологічні перспективи та введення до теорії прогнозування як аналіз перспектив сучасної людини (екологічний контекст). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Філософія*. 2012. Вип. 38. С. 14–29.
6. Голянич М. «Футурологія. Філософія майбуття»: монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. 540 с.
7. Горбатенко В.П. У пошуках майбутнього: до проблеми еволюції футурології як науки. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. 2017. Вип. 1. С. 35–48.
8. Гребя Р. Концепція-2020: як побудувати інформаційне суспільство в Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/10/31/7160084/>
9. Дацюк С. Перспективи релігії в XXI столітті. *Незалежний культурологічний часопис «І»* URL: http://www.ii-magazine.lviv.ua/diskusija/2012/Dacyuk_Perspektyvy_religii.htm
10. Дяченко Н. Роль та місце прогнозування в системі державного управління *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 4. С. 58–67.
11. Життя після епідемії: яким стане світ, коли вийде з карантину. Інтерв'ю із футурологом. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-futurolog-pandemiya/30550529.html>
12. Зражевська Н.І., Зражевський С.Ф. Футурологія суспільства і медіа культура. *Обрії друкарства*. 2015. № 1. С. 65–82.
13. Іванишин П. Наше майбутнє: передбачення Тараса Шевченка. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2010/03/11/42607/> .
14. Майбутнє світових релігій: соціологічні прогнози на 2010-2050 роки. URL: <https://religions.unian.ua/otherreligions/1766907-maybutne-svitovih-religiy-sotsiologichni-prognozi-na-2010-2050-roki.html>
15. Мороз Осип. Україна у Світовому футурологічному товаристві. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2008-11-3/svit-2008-11-3-36-moroz.pdf>
16. Петрушенко О. Утопія та футурологія: різні способи передбачення майбутнього. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13649/1/18_94-99_Vis723Filosofiya.pdf

17. Пінчук В.В. Особливості застосування соціально-політичного прогнозування в системі державного управління в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Pinchuk.pdf>
18. Сабадаш Ю. С. «Новий гуманізм» Ауреліо Печеї. *Науковий потенціал світу 2004*: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 15 листоп. 2004 р. Дніпропетровськ: Наука і освіта 2004. Т. 74: Філософія. С. 23–26.
19. Світ-2100. Що прогнозують футурологи на кінець XXI ст. *Кореспондент*. URL: <https://ua.korrespondent.net/journal/1319661-korrespondent-svit-2100-shcho-prognozuyut-futurologi-na-kinec-hhi-st>
20. Степанов В. Ю. Проблеми та перспективи інформаційного суспільства. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/DeBu_2012_2_4.pdf.
21. Сухорольський П.М., Сухорольська І.Ю. Основні етапи розвитку футурології та її завдання в умовах сучасного світу. *Грані*. 2018. Т. 21. № 3. С. 116–123.

Семінарське заняття № 7

Тема. МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ (2 год.)

МЕТА: з'ясувати ступінь усвідомлення студентами принципів і методів політичного прогнозування; їх вміння виокремлювати етапи здійснення політичних прогнозів та визначення меж прогнозування подій в сучасних умовах.

Питання для обговорення

1. Принципи і методи політичного прогнозування.
2. Етапи здійснення прогнозів у політичній сфері.
3. Межі прогнозування подій у політиці.

Питання для дискусій

1. Проаналізуйте головні відмінності між внутрішньополітичним і зовнішньополітичним прогнозуванням.
2. Розкрийте зміст основних етапів розробки прогнозу.
3. Проаналізуйте політичну ситуацію (ситуація на вибір студентів методом побудови сценаріїв).

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна

1. Ващенко К.О. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 56 с.

2. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. Київ: Генеза, 2006. 395 с.
3. Горбатенко В.П., Бутовська І.О. Політичне прогнозування: навч. посіб. Київ: МАУП, 2005. 152 с.
4. Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.
5. Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода, 2001. 112 с.

Допоміжна

1. Вайс К.Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики. Київ: Основи, 2000. 671 с.
2. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія / О.С. Власюк та ін. Київ: НІСД, 2017. 384 с.
3. Тоффлер О. Третя хвиля. Пер. з англ. А. Євса. Київ: Всесвіт, 2000. 480 с.
4. Гангінгтон С.П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Пер. з англ. Львів: Кальварія, 2006. 474с.
5. Пінчук В.В. Особливості застосування соціально-політичного прогнозування в системі державного управління в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Pinchuk.pdf>
6. Дяченко Н. Роль та місце прогнозування в системі державного управління *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 4. С. 58–67.
7. Матвієнко В.Я. Прогностика. Київ: Укр. Пропілеї. 2000. 520 с.

Семінарське заняття № 8

Тема. МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ (2 год.)

МЕТА: з'ясувати ступінь усвідомлення студентами типології моделей і методів політичного прогнозування; їх вміння виокремлювати стратегії і тактики владно-політичного розвитку та особливостей моделювання міжнародних відносин.

Питання для обговорення

1. Типи моделей соціально-політичних явищ і процесів.
2. Реалізація стратегії і тактики державно-політичного розвитку.
3. Моделювання міжнародних відносин.

Питання для дискусій

1. Проаналізуйте алгоритм моделювання політичних та соціально – економічних процесів.

2. Чим визначається специфіка трендових моделей?
3. Обґрунтуйте специфіку імітаційних моделей?
4. Розкрийте зміст і складові процесу прийняття рішень у міжнародних відносинах.
5. Визначіть і обґрунтуйте три основні принципи моделювання.

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна

1. Ващенко К.О. Політичний аналіз і прогноз у сучасній Україні. Київ: Логос, 2008. 288 с.
2. Вонсович С.Г. Політична транзитологія історія, методологія: монографія. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г. 2013. 384 с.
3. Горбатенко В.П., Бутовська І.О. Політичне прогнозування. Київ: МАУП, 2005. 152 с.
4. Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. Київ: Наук. світ, 2002. 201 с.
5. Муковський І.Т., Міщенко А.Г., Шевченко М.М. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах: навч. посіб. Київ: Кондор, 2012. 224 с.
6. Соснін О.В., Воронкова В.Г., Постол О.Є. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри): навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 556 с.
7. Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. Київ: Паливода, 2001. 112 с.

Допоміжна

1. Бойко-Бойчук Л. Метод матриць: особливості застосування у політичних дослідженнях. *Політичний менеджмент*. 2008. № 1. С. 165–176.
2. Гібридні Загрози України і суспільна безпека. Досвід ЄС и східного партнерства. *Аналітичний документ. Центр глобалістики «Стратегія XXI»*. Київ, 2018. 106 с.
3. Калниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: НАДУ. 2006. 272 с.
4. Публічна політика та суспільні зміни в Україні в контексті євроінтеграції: монографія / авт. кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович, О.Г. Пухкал та ін.; за заг. ред. С.О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ: НАДУ, 2017. 248 с.
5. Романюк С.А. Теорія та практика стратегічного управління: монографія. Київ: НАДУ, 2019. 254 с.
6. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне планування / Ф.В. Саганюк, М.М. Лобко, О.В. Устименко, А.К. Павліковський; за ред. Р.І. Тимошенка. Київ: Майстер книг, 2016. 248 с.

Семінарське заняття № 9

Тема. ТЕНДЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ (2 год.)

МЕТА: з'ясувати ступінь усвідомлення студентами тенденцій і напрямів розвитку цивілізаційних процесів за різними параметрами суспільно-політичних, духовно-політичних, екзистенційних процесів.

Питання для обговорення

1. Сучасні концепції розвитку цивілізацій. Транзитивні і трансформаційні процеси за постіндустріального та інформаційного суспільств.
2. Однорідний планетарний розвиток (Ф. Фукуяма).
3. Політичні кризи як один із факторів транзитивних змін.
4. Форматування нового світового порядку: силовий вимір.

Питання для дискусій

1. Розкрити зміст сутності теорії цивілізації та її виміри.
2. Поясніть спільне і відмінне у теоріях постіндустріального та інформаційного суспільства.
3. Доведіть, як типи криз впливають на змінюваність політичних систем.
4. Обґрунтуйте коло «викликів», з якими зіткнувся світ, Європа у ХХІ сторіччі.
5. Розкрити зміст і структуру гібридних та інформаційних війн сучасності.
6. Проаналізуйте наведений текст:

Після історичного двадцятого з'їзду КПК (жовтень, 2022) та перемоги Сі Цзіньпіна замість будівництва могутнього «розвиненого соціалізму з китайською специфікою» Китай реально починає будувати націонал-соціалістичну, профашистську державу, яка, зрештою, має замінити монополію США у світі.

Путінська росія, через розв'язану з Україною криваву війну, теж намагається відірватися від Заходу, покарати Європу та США та здійснити мілітарно-консервативну перебудову. Цим Китай і росія будуть дуже схожі один на одного і прагнутимуть співпрацювати проти Заходу. Їх поєднує спроба дистанціюватися від Заходу, змінити світовий порядок на свою користь, а також агресивність та ескалація свого впливу на весь світ. Обидва політичні режими Китаю та Росії будують свою зовнішню та внутрішню політику на персональному авторитаризмі-вождизмі.

Але є дві важливі відмінності між Китаєм та Росією. Перше: Китай не прагне відокремитися, ізолюватися від Заходу та решти світу. Але замість західної концепції глобалізму та кризового капіталізму Китай проголошує концепцію «спільноти єдиної долі людства» на чолі з Китаєм. У той час як путінська росія готова здійснювати авторитарну військову модернізацію країни в умовах жорстких західних санкцій, війни з Україною та міжнародної ізоляції агресора. Такий «Друг Китаю» не підходить Пекіну, але він чудово грає роль слуги, провокатора, дестабілізатора світу, агресора чи проксі-сили Китаю у боротьбі за світове панування. Так, путінська росія, показавши свою військово-політичну слабкість в Україні і перетворюється на світового вигнанця, але іншого такого друга у Китаю не буде, – Іран чи Північна Корея не беруться до уваги, хоча й вони будуть корисні. Друга важлива різниця між росією та Китаєм: Путін мріє реанімувати російську імперію як «в'язницю народів» 21 століття, у тому числі російського та українського. А Китай після 20-го з'їзду КПК, на основі єдиної китайської нації, відкрито став на шлях створення сильної націонал-соціалістичної держави, якій гостро не вистачає життєвого простору в Азії.

Отже, західна цивілізація має два шляхи виживання в 21 столітті. Або, завдяки мужній Україні, перемогти путінську росію, надірвати її, позбавити імперських інтенцій та приєднати до антикитайської коаліції. Ось чому Захід так завзято прагне зміни режиму особистої влади путіна, але не розвалу росії, внаслідок програшу війни Україні. Або Заходу вдасться стравити могутній, націоналістичний Китай із постпутінською, слабкою імперською росією, якій доведеться допомагати, як зараз Україні, проти агресії Китаю на Далекому Сході».

7. Які висновки ви зробили із його аналізу?

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна

1. «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 9–10. С. 2–16.
2. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини та людства. Київ. Києво-Могилянська академія, 2008. 109 с.
3. Ващенко К.О. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 56 с.
4. Війни-XXI: полігібресія Росії. Київ: Центр глобалістики «Стратегія XXI», 2017. 241 с.

5. Вонсович С.Г. Політична транзитологія історія, методологія: монографія. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г. 2013. 384 с.
6. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / за заг. наук. ред. Р.О. Додонова. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 412 с.
7. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. Київ: Генеза, 2006. 395 с.
8. Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.
9. Мацієвський Ю. Деякі аспекти вивчення феномена політичної кризи у політичних дослідженнях. *Політичний менеджмент*. 2008. № 6. С. 16–23.
10. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

Допоміжна

1. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. Київ: Либідь, 1996. 251 с.
2. Гібридні Загрози України і суспільна безпека. Досвід ЄС и східного партнерства. *Аналітичний документ. Центр глобалістики «Стратегія ХХІ»*. Київ, 2018. 106 с.
3. Горбатенко В.П. Політичні ризики: від теорії до практики. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 2. С. 55–69.
4. Калниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: НАДУ. 2006. 272 с.
5. Кривошеїн В.В. Політична ризикологія: епістемологічний статус, предметна сфера, аналітичні інструменти: монографія. Дніпро: Інновація, 2009. 316 с.
6. Матвієнко В.Я. Прогностика. Київ: Укр. Пропілеї. 2000. 520 с.
7. Шмиголь М.Ф., Юшкевич Ю.С. Експлікація концептосфери філософського дискурсу феномена інформаційне суспільство. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 144 (№ 5). Ч. 2: Філософські науки. С. 127–131.

Семінарське заняття № 10

Тема. УКРАЇНА У ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ХХІ СТОЛІТТЯ (2 год.)

МЕТА: з'ясувати ступінь опанування та усвідомлення місця та ролі України у сучасному політичному просторі із застосуванням цивілізаційного підходу.

Питання для обговорення

1. Цивілізаційні та геополітичні особливості України.
2. Україна: західний і північно-східний чинники впливу.
3. Україно-російська «гібридна війна»: практика застосування нового концепту.

Питання для дискусій

1. Доведіть, що Україна є «гравцем» на політичній карті світу чи «геополітичним центром». У чому різниця?
2. Визначити причини, за яких Україна залишається здебільшого беззахисним об'єктом численних (воєнних, економічних, інформаційних і т.д.) агресій ззовні.
3. Сутність та зміст «контрольованої нестабільності» росії стосовно України. Відповідь засновуйте на прикладах.
4. У чому полягає унікальність російсько-української «гібридної війни»: доведіть на прикладах.
5. Обґрунтуйте, чому для гібридної війни потрібне насаджування культурної, мовної, семантичної і історичної матриць.
6. Проаналізуйте п'ять сценаріїв для українсько-російських відносин та спрогнозуйте кожен з них.

Список літератури для самостійного опрацювання

Основна

1. «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 9–10. С. 2–16.
2. Війни-XXI: полігібресія Росії. Київ: Центр глобалістики «Стратегія XXI», 2017. 241 с.
3. Гібридні Загрози України і суспільна безпека. Досвід ЄС и східного партнерства. *Аналітичний документ. Центр глобалістики «Стратегія XXI»*. Київ, 2018. 106 с.
4. Глобальна та національна безпека: підручник / за заг. ред. Г.П. Ситника, Ю.В. Ковбасюка. Київ: НАДУ, 2016. 784 с.
5. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

Допоміжна

1. Вовчук Х. Популізм, націоналізм і дезінформація. *Нацрозвідка США оприлюднила доповідь про глобальні загрози у 2018 році*. URL: <https://tyzhden.ua/News/209466>
2. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія / за заг. наук. ред. Р.О. Додонова. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 412 с.
3. Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.
4. Щокін Г.В., Попович М.В., Кармазіна М.С., Коломінський Н. Л., Львовочкіна А.М. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. Київ: МАУП, 2000. 384 с.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ПЕРСОНАЛУ, ЯКИЙ ЗДІЙСНЮЄ АНАЛІТИЧНУ РОБОТУ

1. Довіряйте власному професійному судженню. Завжди будьте готовими заслухати альтернативні висновки чи думки, але дотримуйтеся власної позиції, якщо вважаєте, що маєте підстави робити такі висновки. Якщо ваша думка збігається з поглядами керівника, «замовника», аналітика з більшим досвідом, це не означає, що вони обізнані більше за вас у цьому питанні.

2. Будьте наполегливими, не бійтеся помилитися. До ваших обов'язків як аналітика належить робота з фактами та їх обробка за законами логіки. Не бійтеся передбачати майбутнє чи помилитися. Якщо ви праві у більшості випадків – це чудово, але якщо ви завжди праві, це свідчить про те, що ви виконуєте не свою роботу.

3. Краще помилятися, ніж бути неправим. Одне з найважчих завдань – це визнання власної помилки. Багато аналітиків відмовляються від визнання своєї помилки щодо висновків у світлі нових фактів. Та завжди краще визнати власну помилку й змінити позицію, якщо факти свідчать на користь такої зміни. Обстоювання попередніх позицій за зміни фактів надалі призводить до більш значних помилок.

4. Уникайте «віддзеркалення» (проектування). «Віддзеркалення» – це проектування розумового процесу аналітика на об'єкт вивчення, що створює найбільшу загрозу для всього аналітичного процесу. Не всі об'єкти політичної аналітики схожі за своїми культурними, етнічними, релігійними та політичними характеристиками. Якщо щось видається вам логічним, це не означає, що воно є таким для іншої людини або групи людей, їхнє мислення може значно відрізнятись від вашого.

5. Результати політичної аналітики нічого не варті, якщо вони не потрапляють до адресата. Не має значення, скільки ви знаєте про об'єкт дослідження, допоки ви своєчасно не наддасте свої аналітичні висновки

«замовникові». Політичний аналітик не спроможний підтримувати політичного діяча, якщо він не буде постачати йому інформацію.

6. Якщо всі згодні з висновками, ймовірно, вони помилкові. Нечасто політичні аналітики, які працюють командою, погоджуються у висновках з приводу однієї проблеми. Якщо це відбувається, треба ще раз переглянути правильність таких висновків. Це може статися, якщо ви дійсно на правильному шляху, але це може відбутися, якщо ви сприймаєте думку групи, яка не дає вам змоги бачити альтернативні варіанти.

7. Замовника не цікавить, скільки ви знаєте – його цікавить найважливіше. Багато аналітиків намагається демонструвати глибину своїх знань через перевантаження аналітичного продукту фактами та деталями. Але «замовника» не цікавить загальний обсяг ваших знань. Він бажає отримати від вас ту інформацію, яка дійсно для нього є важливою і має значення. Перевантаження аналітичного продукту призводить до знецінення важливих фактів.

8. Форма ніколи не є важливішою за зміст. Деякі аналітики витрачають багато часу на приведення аналітичного продукту до відповідної форми. Проте «замовник» бажає знати, що думає аналітик, і він бажає знати це тоді, коли потрібно. Більшість замовників не цікавиться привабливістю аналітичної доповіді чи її форматом. Проте зазначене зауваження не може слугувати виправданням для передачі документа з граматичними та синтаксичними помилками.

9. У разі потреби самостійно збирайте потрібну інформацію. Із розвитком інформаційних технологій і телекомунікацій сучасні аналітики мають можливість самостійно збирати інформацію, необхідну для роботи. Однак існує практика, коли аналітики пасивно чекають на потрібну інформацію. Якщо ви досліджуєте проблему та не маєте інформації з цього питання, розпочинайте її самостійний пошук. Як аналітик, ви маєте усвідомлювати, чого і що хоче знати «замовник» (часом краще за нього), та де може бути потрібна інформація.

10. Не слід надто серйозно сприймати редакторську роботу. Якщо редакторські правки не змінюють сенсу того, що ви бажаєте сказати, сприймайте їх. Якщо ж редакторські правки суперечать первісному змісту, сперечайтесь з цього приводу.

11. Не дозволяйте кар'єрі взяти гору над роботою. Ваша відповідальність як відповідальності професійного аналітика полягає в надан-

ні якнайкращого аналітичного продукту на основі всієї доступної інформації. Втім, не дозволяйте своєму бажанню зробити кар'єру – перемогти відповідальність за рахунок якості виконання завдання.

12. Аналітична діяльність не потребує популярності. Деякі з ваших висновків можуть бути непопулярними та несвоєчасними серед політиків (замовників), що не бажають бачити аналітичний продукт, який не відповідає їхнім поглядам. Ваше завдання – надавати правдиву інформацію.

13. Не намагайтеся вирішити все. Доля світу не залежить від вас. Роботи, як правило, завжди більше, ніж часу для її виконання. Пам'ятайте, що ви виконуєте роботу, а не здійснюєте «хрестовий похід».

ВИДИ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

- політична;
- економічна;
- військова/воєнна;

Як відрізнити справжній сайт новин від того, який створений, аби лише поширювати дезінформацію?

Низка ознак підкажуть, що перед вами маніпулятивний сайт, якому не варто вірити.

👁️ Вам надають не стільки факти, скільки емоції. Часто у новинах таких видань немає посилань на джерела інформації, або ж у джерелі йдеться про зовсім інше, натомість у новині цю інформацію свідомо перекручують. Адже маніпуляція – один із головних інструментів недобросовісних сайтів.

👁️ Сайт має дивну назву, або, навпаки, його назва – схожа на відомий сайт новин.

👁️ Коментарі у матеріалах дають люди, які не мають стосунку до теми або не є у ній експертами.

👁️ Заголовок – настільки емоційний, що підштовхує натиснути на посилання, натомість сам матеріал виявляється значно стриманішим.

👁️ Подання матеріалу – однобічне, до того ж відбувається у доволі емоційній манері. Часто такі матеріали породжують відчуття «тотальної зради».

👁 Впізнаєте якісь із тих сайтів, що читаєте зараз? Краще відмовитися від них, аби споживати лише перевірену інформацію із надійних видань.

👁 А ще можна повідомити Кіберполіції про такі сервіси дезінформації, щоб їх заблокувати. Надсилайте у Telegram чат-бот <https://t.me/stopdrugsbot> інформацію про диверсійні Telegram-канали, YouTube-канали, Facebook-групи та Instagram-профілі, що поширюють фейки, для перевірки та подальшого блокування.

При виявленні дезінформації необхідно:

- а) встановити факт, що певні відомості є дезінформацією;
- б) визначити, на кого ця дезінформація зорієнтована;
- в) визначити, що має на меті сторона-дезінформатор, просуваючи неправдиву інформацію.

Критерії оцінювання інформації:

належність; важливість; своєчасність; повнота; достовірність

- *Належність* – (до компетенції) – здобуті відомості стосуються завдання, поставленого перед аналітиком.
- *Важливість* – оцінка значущості цілей.
- *Своєчасність* – оцінка надходження інформації у терміни, необхідні для її визначення та прийняття рішень.
- *Повнота* – оцінка ступеня відображення в інформації ознак, притаманних об'єкту, факту, події, що досліджуються, а також достатність фактичних даних для прийняття рішення. Передбачає достатню кількість даних, необхідних для створення реалістичного уявлення про об'єкти та розуміння явищ і процесів, які відбуваються в державі.
- *Достовірність* – визначення ступеня відповідності інформації факту, явищу, події, що мали місце в реальності. Викривлення відкритої інформації може відбуватися за рахунок носіїв інформації, осіб, які репрезентують інформацію в ЗМІ та під час її обробки.

Окрім того, найбільш доцільним є додаткове використання системи критеріїв оцінки інформації.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

- Ступінь надійності джерела інформації;
- Доступ джерела до інформації;
- Мотиви джерела, що надає інформацію;
- Правдивість дій джерела;
- Досвід та підготовка (економічна, технічна, політологічна) джерела;
- Додаткова інформація про джерело.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ПОСТАЧАЛЬНИКА ІНФОРМАЦІЇ

- Репутація «постачальника» (чи має «постачальник» імідж «скандального», «сенсаційного?»). Мотиви. Упередженість (чи відображає він погляди специфічної політичної групи?).
- Чи схильний «постачальник» до перебільшення?
- Чи є постачальник джерелом, або він є посередником?
- Наскільки ймовірно, що «постачальник» може ввести в оману?
- Яка його політична, економічна чи технічна підготовка?
- Хто може надати додаткову інформацію про «постачальника»?

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ІНФОРМАЦІЇ

- Наскільки точна інформація?
- Яким чином вона співвідноситься з попередніми доповідями й аналізами?
- Яким чином можна підтвердити правильність цієї інформації? У кого можна отримати консультацію з цього приводу?
- Що було перебільшено та з якої причини (через концепцію інформаційного видання, ідеологічні або політичні упередження тощо)?
- Чи ставиться під сумнів кожний факт?
- Які додаткові деталі слід відшукати для того, щоб зменшити обсяг інформації? Які факти випущено?
- Чи ставить інформація нові запитання, на які потрібно знайти відповіді?
- Чи містить вона (інформація) посилання на інші матеріали, що могли би бути корисними?
- Наскільки джерело впевнене в достовірності наявної інформації?

- Чи містить інформація незрозумілі терміни, (наприклад, наукові, технічні), що потребують консультації фахівців?

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ МАТЕРІАЛУ ЗАГАЛОМ

- Чи наявна вся інформація, яку можливо було отримати?
- Чи вся необхідна для складання аналізу інформація наявна?
- Чи залишилися неохопленими джерела інформації?
- Чи можливо отримати додаткові дані?

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СКЛАДАННЯ АНАЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ:

1. Початок записки розпочинається з висновків;
2. Дано визначення загальної картини;
3. Логічна побудова матеріалу;
4. Освоєння різних форм документів;
5. Використання специфічної мови;
6. Простий і виразний опис;
7. Обізнаність щодо потреб споживача.

Високоякісною аналітична інформація буде тоді, коли нестиме користь для читача повідомлення.

Люди, які роблять політику та інші «споживачі» чекають на інформацію, здебільшого для того, щоби підтвердити свої здогади з приводу якоїсь події та оцінити, наскільки важлива інформація, і чи є необхідність розпочинати які-небудь дії. Остаточо ідеальний варіант інформації – не тільки відповідь па ті запитання, котрі цікавлять «споживача», але й на ті, що могли б його зацікавити.

Одним з основних прийомів підготовки аналітичного документа є *реферування*. **Реферування** – це одна з найбільш широко розповсюджених письмових форм отримання інформації, яка дозволяє при сучасному величезному потоці інформації у короткий термін відібрати потрібну спеціалісту інформацію. У порівнянні з анотуванням реферування є більш досконалим методом обробки інформації джерел інформації: якщо в анотації приводиться лише короткий перелік питань, що розглядаються, то в рефераті викладається сутність питань та наводяться найважливіші висновки.

Аналітичний огляд як інформаційний твір може бути не тільки узагальнювальною характеристикою вихідних джерел, а й вмішувати висновки та рекомендації для розв'язання проблеми. Як інформаційна основа прийняття управлінських рішень і результат інформаційно-аналітичної роботи, він широко застосовується в економічній та політичній сферах. Існує багато різновидів інформаційних документів, складених з використанням його методики. До них можна віднести аналітичні довідки, інформаційні довідки, аналітичні звіти, дайджести тощо.

Дайджест – це документ, що становить добірку витягів із конкретного тексту, відібраних і згрупованих таким чином, щоб дати про нього загальне уявлення, чи добірку найцікавіших матеріалів, передрукованих з інших видань. Дайджестом також називають короткий виклад чогонебудь. Дайджест – це вторинний документ, результат аналітико-синтетичної обробки первинних документів, який містить новий текст «під завдання»: під рішення, яке приймає керівник; під навчальне завдання, запропоноване студентам; під потреби педагога, бізнесмена, які мають використати новий матеріал і т. д. Дайджест має проблемно-тематичне спрямування. Структура дайджесту має такий вигляд: титульна сторінка; зміст; передмова (від укладача); основний текст, звично розділений на параграфи; список використаних джерел; додатки; ілюстративний матеріал (таблиці, графіки, діаграми, які розкривають основний текст); словник або глосарій основних термінів (у разі необхідності). Дайджести створюють у друкованій або електронній формі на замовлення споживачів. Прикладом аналітичного вторинного документа є досьє.

Досьє – це формалізований, тобто складений за певним планом вторинний документ, який містить розгорнуту характеристику об'єкта (окремої особи, організації, товару або послуги і т. д.). Досьє створюють шляхом аналітико-синтетичної переробки значної кількості первинних документів і постійно актуалізують, оскільки фактичні дані швидко змінюються. Аналогічними за змістом досьє про організацію (установу) є прес-релізи.

Прес-реліз – листівка, спеціальний бюлетень або брошура, головним чином, з офіційним повідомленням для органів масової інформації. До прес-релізів висувають такі інформаційні вимоги: 1) зацікавленість споживачем (інформативність); 2) змістовність (інформаційна місткість); 3) яскравість у рекламному оточенні (контрастність); 4) виразність основних елементів (первинна фіксація уваги); 5) запам'ятову-

ваність (вторинна фіксація уваги – зворотна інформація); б) вчасність – необхідність для певних споживачів у потрібний час. Аналітичні документи містять нову узагальнену інформацію, отриману в результаті всебічного, глибокого і критичного аналізу первинних документів, аргументовану оцінку стану і тенденцій розвитку проблеми, що розглядається. Їх створюють у процесі поглибленого аналізу і синтезу первинних документів з метою вилучення, оцінки, узагальнення і використання інформації, що в них міститься.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ БРЕЙНСТОРМІНГУ

Найбільш відомим психологічним методом стаціонарної експертизи є «брейнстормінг», що в перекладі означає «мозковий штурм». Брейнстормінг було розроблено у 50 – тих роках ХХ століття на допомогу експертам.

Правила проведення «мозкового штурму»:

- кількість ідей краща за якість;
- критика ідей на стадії генерації заборонена;
- у групі генерації не має бути керівника;
- заохочуються будь-які ідеї;
- будь-яка ідея повинна бути розвинена, навіть якщо здається сумнівною;
- заохочуються каламбури, жарти, фантастичні ідеї;
- надається підтримка та заохочення для звільнення учасників засідання від скутості;
- ідеї викладаються стисло;
- усі ідеї фіксуються;
- під час оцінки ідей очевидно помилкові та нереальні відкидаються.

Етапи «мозкового штурму»:

1. Підготовка:

- призначення ведучого;
- підбір учасників для робочих груп;
- підбір фактичного матеріалу;
- навчання й інструктаж учасників;
- забезпечення діяльності учасників.

2. Висунення ідей:

- уточнення завдання;
- генерація ідей;
- проробка та розвиток найбільш цінних ідей;
- запис пропозицій;
- редагування списку ідей.

3. Оцінка та відбір ідей:

- усвідомлення проблеми;
- визначення критеріїв оцінки;
- класифікація ідей;
- розвиток ідей на основі аналізу.

Принципи «мозкового штурму»:

- заборона критики ідей, суперечок і обговорення;
- заохочення будь яких ідей;
- заохочення розвитку та комбінації чужих ідей;
- бажання отримати якомога більше ідей.

ПЛАН ДІЙ

1. Відібрати групу осіб для генерації ідей і групу оцінки ідей (по 4-8 осіб).
2. Ознайомити учасників із правилами.
3. Чітко сформулювати завдання та проблему у формі, найбільш прийнятній для учасників.
4. Дотримуватися правил.
5. Результати роботи «генераторів» розглядає група «експертів».

Основні принципи та етапи методу Делфі

Відомим методом заочної методики є метод Делфі. Він розроблений у 50-тих роках ХХ століття фірмою «РЕНД Корпорейшн» для дослідження військово – стратегічних і військово – технічних проблем. Авторами цього методу є О. Хелмер, Т. Гордон, Н. Долкі. Проєкт Делфі повинен був стати основною формою участі експертів у прийнятті державних рішень. Науковцям метод став відомим тільки у середині 60-х років після публікації праць О. Хелмера и Т. Гордона.

Назва методу походить від назви грецького міста Делфи, що розташоване у підніжжя гори Парнас, поблизу храму Аполлона, відомого своїм оракулом, до якого зверталися з проханням вирішити ті чи інші проблеми представники політичних еліт.

Делфі – метод експертних оцінок, за якого експерти самостійно відповідають на поставлені запитання у письмовій формі. Окрім експертів у Делфі бере участь спеціальна організаційна група, що займається розробкою запитань та опрацюванням отриманих відповідей, забезпечуючи експертів необхідною інформацією.

Основні етапи методу ПАТТЕРН

Поширеною заочною методикою є ПАТТЕРН (Planning Assistance Through Technical Relevance Number – здійснення планування за допомогою відносних показників технічної оцінки). Даний метод було розроблено фірмою «Гондуел Інкорпорейтид» – в кінці 60-х років ХХ століття. Першочергово ПАТТЕРН створювався для вирішення військово-політичних завдань.

Методика його характерна тим, що поєднує декілька методів політичного аналізу, які можуть бути застосовані під час написання сценарію і побудови «дерева цілей». *Написання сценарію* є першим етапом ПАТТЕРНа. Він поєднує ситуативний аналіз і нормативний прогноз. Сценарій передбачає детальний опис проблемної ситуації, після чого встановлюється логічна послідовність подій з метою простеження майбутнього стану об'єкта дослідження.

Побудова «дерева цілей». Побудова «дерева цілей» являє собою другу частину ПАТТЕРНа. Принцип побудови «дерева цілей» полягає в перетворенні будь-якої цілі більш високого ієрархічного рівня в сукупність підцілей низького рівня. Таким чином, всі цілі вибудовуються в логічній послідовності. Кожна велика ціль поділяється на менші складові частини. Процес виокремлення підцілей продовжується доти, доки усі вони не співпадуть із назвами засобів своєї реалізації.

Етапи прогнозування:

- Аналіз зовнішнього стану явища (виділення чинників, що впливають на ситуацію, а також основних тенденцій розвитку ситуації);
- Ретроспективний аналіз досліджуваного явища;

- Аналіз подальшої зміни стану ситуації (події) за оцінками попередніх відомостей у хронологічному порядку;
- Прогноз, який формується відповідно до загальної тенденції розвитку явища.

Основні етапи розробки прогнозу та логічна послідовність важливих операцій розробки прогнозу:

1. Передпрогнозна орієнтація (програма досліджень), уточнення завдань прогнозу, формування цілей і задач, робочих гіпотез, визначення методів, структури і організації досліджень.
2. Побудова базової моделі об'єкта прогнозу за допомогою методів системного аналізу.
3. Збір даних.
4. Побудова динамічних рядів – показників, що становлять основу майбутніх прогностичних моделей за методу екстраполяції.
5. Побудова серії гіпотетичних нормативних моделей об'єкта, що прогнозується, методами нормативного аналізу.
6. Побудова серії гіпотетичних нормативних моделей об'єкта, що прогнозується, методами пошукового аналізу.
7. Оцінка достовірності й точності, а також верифікація прогнозу – уточнення гіпотетичних моделей методами опитування експертів.
8. Вироблення рекомендацій на основі співставлення пошукових і нормативних моделей.
9. Експертне обґрунтування прогнозу і рекомендацій.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1

1. Зробіть аналіз відеосюжету за вказаними напрямками:
  - відеосюжети кризових явищ, конфліктів, бойових дій, масових безпорядків;
  - окремі виступи, інтерв'ю політичних лідерів, представників державної еліти;
  - відеосюжети щодо економічного та соціального стану певного регіону, області, галузі чи підприємства;
  - ток-шоу за участі державних, політичних, громадських, релігійних діячів;
  - коментарі до сюжетів від політологів, експертів, аналітиків.
2. Знайдіть сайт відомого політичного діяча та розробіть психологічний профіль цього діяча, складіть уявлення про його політичні погляди та переваги.

Тема 2

Завдання для самостійної роботи

1. Після отримання інформації через процес моніторингу, оцініть її за заданими критеріями:
належність; важливість; своєчасність; повнота; достовірність.
2. Додатково використайте систему критеріїв оцінки інформації.

Тема 3

Завдання для самостійної роботи

1. Разом із доказами і аргументами підготуйте матрицю гіпотези.
2. Оцініть достовірність запропонованої інформації, використавши критерії оцінки джерела інформації.

Тема 4

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть план послідовного здійснення аналітичної роботи, маючи за мету отримати відповідь на такі запитання:
  1. *Хто є замовником інформації?*
  2. *Яка мета замовлення аналітичного продукту?*
  3. *Які цілі ставить замовник перед аналітиком?*
  4. *На які запитання бажає отримати відповіді замовник?*
  5. *У якій формі має бути наданий кінцевий аналітичний продукт?*
  6. *Які терміни виконання роботи?*
2. Після отримання інформації, що пройшла моніторинг, оцініть її за наступними критеріями: належність, важливість, своєчасність, повнота, достовірність.
3. Складіть аналітичний документ (довідка, аналітичні записки, оглядова записка), використовуючи основні принципи складання аналітичних документів.

Тема 5

Завдання для самостійної роботи

1. Зробити політичний аналіз виборчого округу (за вибором студентів), із використанням методу ПАТТЕРН.
2. Навести приклади проведення політичного аналізу за допомогою методу Дельфі.
3. Підготувати та провести у групі «мозковий штурм».

Тема 6

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацюйте Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (Відомості Верховної Ради України. 2000. №25. С.442-449)
2. Визначте принципи державного прогнозування (Стаття 2).
3. Коротко охарактеризуйте імітаційні та трендові моделі.
4. Охарактеризуйте документ «Україна – 2010».

Тема 7

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати та провести ділову гру «брейнстормінг» (мозковий штурм).
2. Провести диспут «Як позбавити РФ членства в РБ ООН» (скористатися:
https://www.slovoidilo.ua/2022/10/24/stattja/polityka/terorystam-tut-ne-misce-chy-mozhna-vyhnaty-rosiyu-oon-yak-ce-zrobyty?utm_source=gravitec&utm_medium=push&utm_campaign
та іншими матеріалами).

Тема 8

Завдання для самостійної роботи

1. Проведіть прогнозування методом «Делфі» у групі з метою виявлення ставлення студентів до предмету (предмет за вибором студентів).
2. Якими є визначальні напрями у діяльності Римського клубу?
3. Розкрийте зміст принципів політичного прогнозування.
4. Обґрунтуйте особливості методу сценаріїв.
5. Поясніть на прикладах, у чому полягає альтернативність прогнозу та сценаріїв його розвитку?

Тема 9

Завдання для самостійної роботи

1. Побудуйте «дерево цілей» спрогнозувавши розвиток об'єкту загальном.
2. Розробіть анкету із змістом запитань щодо об'єкта прогнозування (об'єкт прогнозування за вибором).

Тема 10

Завдання для самостійної роботи

1. Обґрунтуйте зміст різних теорій постіндустріального суспільства (Д. Белл, Е. Тоффлер,)
2. Проаналізуйте типології загроз в інформаційній сфері стосовно різних політичних систем та режимів.

3. Обґрунтуйте зміст однорідного планетарного розвитку та його особливості за Френсісом Фукуямою
4. Розкрийте сутність, зміст, ознаки та різновиди політичних та інших криз за транзитивного процесу.
5. Визначити чинники протиріч у міжнародних відносинах.

Тема 11

Завдання для самостійної роботи

1. Обґрунтуйте особливості України у цивілізаційно-геополітичній локації.
2. Виокремте і обґрунтуйте зовнішні і внутрішні впливи на Україну.
3. Обґрунтуйте основні чинники впливу на збереження традиційної української ідентичності.
4. Проаналізуйте поняття «гібридний світо(без)порядок» та його продуцента.
5. Проаналізуйте особливості гібридної агресії росії.

Тема 12

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте зміст концепції «трьох кварталів», які здійснює росія та визначте її значення.
2. Розробіть сценарій диспуту на тему: «Україна XXI століття: перспективи (де)гуманізації держави і (де)гармонізації суспільства» із залученням методик аналізу і прогнозування.
3. Розкрийте зміст складників «гібридної війни» та їх реалізацію за повномасштабної воєнної агресії проти України.
4. Проаналізуйте фейкові завдання, які ставила росія у війні проти України та спрогнозуйте їх результати.

ГЛОСАРІЙ

Алгоритм, алгорифм (латинізов. *Algorithmi*, від імені узбецького математика 9 ст. [аль-Хорезмі](#)) – система правил виконання обчислювального процесу, що обов'язково призводить до розв'язання певного класу задач після скінченного числа операцій.

Аналіз (від грец. *Αναλυσις*– розклад). Метод дослідження, який включає в себе вивчення предмета за допомогою мисленого або практичного розчленування його на складові елементи (частини об'єкта, його ознаки, властивості, відношення). Кожна із виділених частин аналізується окремо у межах єдиного цілого.

Аналіз політичної ситуації – виокремлення і розгляд за поточного моменту взаємодії усіх політичних акторів, що загалом складають політичну систему суспільства.

Аналітик – фахівець, здатний до аналітичних досліджень та узагальнень в певній сфері діяльності, який досконало володіє методами аналізу, зазвичай здатний прогнозувати процеси й розробляти перспективні програми розвитку.

Аналогії – стратегії розв'язання завдань, згідно яких визначається схожість між двома чи більше ситуаціями при одночасному існуванні розбіжностей між ними.

Вертикальний аналіз політичної ситуації – розгляд стану окремих інститутів політичної системи, а також комплексу їхньої взаємодії.

Вибірка – підгрупа інформації, яку виділяють для дослідження всієї інформації.

Відносна частотність – те, як часто відбувається подія порівняно з іншими подіями, можливими на той або інший момент часу.

Внутрішньополітичне прогнозування – Прогнозування всієї сфери внутрішньої політики. Воно пов'язане з оцінками як конкретних політичних подій подій, так і політичних процесів у діяльності самих політичних інститутів суспільства.

Горизонтальний аналіз політичної ситуації – виокремлення і розгляд поточного стану неінституціалізованих об'єднань та угруповань, що виступають цілісними акторами у політичному процесі.

Дані (від лат. *data*, множина від лат. *datum* від лат. *dare* – давати, щось дане) – це необроблені друковані видання, зображення або сигнали.

Діагностичний аналіз політичної ситуації – аналіз поточного стану політичної системи або окремих її компонентів, що має на меті визначення можливостей появи різноманітних проблемних ситуацій.

Екстраполювати – поширювати висновки, одержані щодо однієї частини якоїсь системи, на іншу частину тієї самої системи.

Екстраполяція – наближене знаходження за рядом даних значень функції інших її значень, що містяться поза цим рядом.

Закони ймовірності – уміння прогнозувати кількість або відсоткову частку спроб, які закінчаться визначеним результатом.

Замовник – орган влади, що є компетентним, зацікавленим і має відповідні ресурси на вирішення суспільних проблем.

Зовнішньополітичне прогнозування – сфера оцінок міжнародних відносин і зовнішньої політики, політичної обстановки у світі і тенденцій та факторів їх розвитку.

Ігнорування базового рівня – постійна тенденція до ігнорування чи недооцінки початкових ймовірностей (базових рівнів) і до перебільшення значень другорядної ймовірності при прийнятті рішень про ймовірність цього результату.

Ймовірність – числова характеристика можливості того, що випадкова подія відбудеться в умовах, які можуть бути відтворені необмежену кількість раз.

Матриця – прямокутний масив чисел, який використовують як засіб наочного представлення завдання, що містить деякі категорії даних.

Метод виключення – стратегія прийняття рішення, в якій послідовно відкидаються варіанти рішень, що не відповідають наявним думкам з цього приводу.

Нерепрезентативна вибірка – вибірка, що не відображає особливості інформації, за якою її відібрано.

Нормативний політичний прогноз – прогноз щодо способів досягнення бажаних результатів на підставі заранне заданих ресурсних обмежень.

Оцінка заднім числом – переоцінка рішення після того, як його вже було реалізовано та наявна інформація про наслідки; при цьому переоцінка робиться з упевненістю, що всі ці наслідки повинні бути відомі й до прийняття рішення.

Період застереження політичного прогнозу – той проміжок часу, на який він розрахований.

Політична модель – відтворення політичної системи або фрагмента її структури у формі, що вирізняється від оригіналу.

Політична ситуація – стан політичної системи, а також комплекс взаємодій між її суб'єктами за окремий період часу.

Політичний аналіз – сукупність різноманітних методик, за допомогою яких стає можливим дослідження конкретних політичних подій і політичної ситуації, створення припущень з приводу можливого її розвитку й прийняття компетентних політичних рішень.

Політичний прогноз – науково обґрунтоване судження щодо вірогідних станів політичної системи або окремих її суб'єктів у майбутньому та про можливі шляхи і терміни їх досягнення, що мають чітко окреслений період попередження і пов'язане з можливістю оперативної реакції у вигляді політичних рішень.

Пошуковий політичний прогноз – прогноз, заснований на умовному продовженні в майбутньому існуючих у поточний момент тенденцій.

Прийняття бажаного за дійсне – тенденція до переоцінки своїх шансів на успіх або ймовірності бажаного результату.

Суб'єктивна ймовірність – особисті оцінки ймовірності появи випадкових подій.

Сукупна ймовірність – ймовірність появи подій при проведенні багаторазових повторень.

Трансконтекстуальна стратегія – стратегія розв'язання завдань, що застосовується в різних контекстах.

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Навчальне електронне видання

ВОНСОВИЧ Сергій Геннадійович,

*доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ І ПРОГНОЗ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Електронне видання

Підписано 19.01.2023. Гарнітура «Arial».
Об'єм даних 3,4 Мб. Обл.-вид. арк. 12,9. Зам. № 1014.

Видавець і виготовлювач Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.